

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**WILLIAM SAROYAN'IN ESERLERİNDE
ETNİK KİMLİK VE DİASPORA**

**HÜMEYRA SEREN YENİÇERİ
120401002**

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. NAGİHAN HALİLOĞLU**

İSTANBUL 2014

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**WILLIAM SAROYAN'IN ESERLERİNDE
ETNİK KİMLİK VE DİASPORA**

**HÜMEYRA SEREN YENİÇERİ
120401002**

**Enstitü Anabilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları
Enstitü Bilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları**

Bu tez 02 / 06 / 2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatih ANDI

**Yrd. Doç. Dr. Nagihan
HALILOĞLU**

**Yrd. Doç. Dr. Zeynep Kevser
ŞEREFÖĞLU**

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hümeyra Seren YENİÇERİ

ÖZET

20. Yüzyılın başlarındaki yoğun göç dalgasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde şekillenen Ermeni diasporası, etnik kimlikle ilgili birçok eserin üretildiği bir edebiyat meydana getirmiştir. Bu çalışma, bu edebiyatın bir parçası olan Ermeni-Amerikan yazar William Saroyan'ın eserlerinde, bireyin Ermeni ve Amerikan kimlikleri arasında kalmışlığı ve yaşadığı diaspora deneyimini göstermeyi hedeflemektedir. Ailesi Bitlisli olan Saroyan'ın eserlerinde bulunan Bitlis, Ermenistan, Amerika üçgeninin bireyde oluşturduğu yansımalar anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bireyin deneyimlediği kültürel ve kimliksel meseleler anavatan, anadil, aile ve kültür kavramlarına yaklaşımları yönünden ele alınmaktadır. Bu çalışmada ayrıca, bireyin birden fazla kimliğe hissedebileceği aidiyetin imkanı ve sınırları sorgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Diasporası, Etnik Kimlik, Aidiyet, Asimilasyon, Kültür.

ABSTRACT

The Armenian Diaspora, which was shaped in the USA with the intense wave of immigration in the beginnings of the Twentieth Century, created a literature in which many literary works about ethnic identity was produced. This study aims to show the individual's existence between Armenian and American identities and his/her diaspora experience in the literary works of William Saroyan, an Armenian-American writer, who was a member of Literature of Armenian Diaspora in the USA. Reflections of the triangle of Bitlis, Armenia and America occurred in the individual in the works of Saroyan whose family is from Bitlis is tried to be understood. Cultural and identity issues experienced by individuals are discussed in terms of their approach to the concepts of motherland, mother tongue, family and culture. In this study, possibility and boundaries of belonging, which the individual can feel towards more than one identity, are also questioned.

Key words: Armenian Diaspora, Ethnic Identity, Belonging, Assimilation, Culture.

ÖNSÖZ

Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde aldığım dersler boyunca medeniyet ve medeniyetin ana unsurları üzerine yapılan tartışmalarda, ilgimi çeken hep bireyin iç dünyasında medeniyeti nasıl idrak ettiği, medeniyet farklılıkları nedeniyle yaşadığı iç çatışmalar ve bu çatışmaların topluma yansımaları olmuştur. Bu nedenle, bu tezi yazarken Ermeni ve Amerikan kimliklerine aidiyet hisseden William Saroyan'ın, iki kültür arasındaki farklılıklarda yaşadığı tansiyon ve diaspora deneyiminin açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Böyle bir çalışma, kimlik ve diaspora alanında yapılan çalışmalara katkıda bulunmanın yanı sıra, medeniyetin mikro boyutta birey üzerindeki tezahürünün irdelenmesi açısından önem arz etmektedir.

Bir giriş ve üç ana bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde öncelikle bu çalışmanın genel itibarıyla konusu, önemi ve literatürde dolduracağı yer açıklanmıştır. Aynı zamanda araştırma boyunca kullanılacak kaynakların seçimi ve yararlanılacak metodolojiler belirtilmiştir.

Birinci bölümde ise, çalışmanın genel hatlarıyla çerçevesini oluşturan medeniyet kavramı ve bu kavramı şekillendiren birey, devlet, zaman, mekan, dil ve kültür gibi unsurlar William Saroyan'ın eserlerini incelerken başvurulacak ölçüde tartışılmıştır. Aynı zamanda William Saroyan'ın yaşamı, yazınsal özellikleri ve medeniyete bakışından hareketle, bu teze konu olmasının nedenleri irdelenmiştir.

Bu tezin anahtar kavramlarından olan etnik kimlik ve diaspora kavramları ise ikinci bölümde incelenmiştir. Bu kavramlara dair literatürdeki genel tartışmalara ek olarak, Amerika'daki Ermeni diasporası, bu diasporanın ürettiği edebiyattaki genel temalar ve William Saroyan'ın bu edebiyattaki yeri çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Saroyan'ın eserlerindeki kimlik ve diaspora bağlamında anavatan, aile, anadil ve kültür kavramlarına dair olan örnekler tartışılmıştır. Bu kavramların tartışılmasıyla birlikte diaspora deneyimini yaşayan bireyin yaşadığı kültürel çatışmalar ile zihinsel yolculuğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu tez tek kişinin kaleminden çıkmış olsa da, elbette ki birden çok kişinin emeğiyle var olmuştur. Bu nedenle burada belirttiğim-belirtmediğim ve bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Çalışmamın başlangıcından itibaren yoğun gündemine rağmen bana titizlikle yol gösteren ve yapıcı eleştirilerde bulunan kıymetli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nagihan HALILOĞLU'na teşekkürlerimi arz ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca beni maddi olarak destekleyen TÜBİTAK'a teşekkürü borç bilirim. Ders ve tez aşamasında öğrencilerine maddi destek sağlayan Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'ne şükranlarımı sunarım.

Eğitim hayatım boyunca değerli tavsiyeleri ve yardımlarıyla bana cesaret veren saygıdeğer teyzem Seher ALPAY'a minnettarım. Yalnızca tez yazım sürecinde değil, hayatım boyunca benden sonsuz desteği ve şefkatini esirgemeyen sevgili annem ve babama bütün kalbimle teşekkür etmek isterim.

Son olarak, söylenecek sözler her ne kadar yetersiz kalacak olsa da; ilham verici fikirleriyle bu tezin yazılma sürecinin her anında yanımda olan sevgili eşime, gösterdiği sabır, içten destek ve sonsuz sevgi için teşekkür ederim.

Hümeyra Seren YENİÇERİ

İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	2
3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	4
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	4
5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	5
5.1. Yakın Okuma - Söylem Analizi	5
5.2. İkincil Kaynak Seçimi	5
5.3. Edebiyat Eleştirisi Açısından.....	5
5.4. Anlatıcı Sesi Açısından.....	6
5.5. Üslup Açısından.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM: MEDENİYET VE WILLIAM SAROYAN	
1. MEDENİYET	9
1.1. Medeniyet Nedir?	9
1.2. Medeniyetin Ana Unsurları	10
2. NEDEN WILLIAM SAROYAN?	13
2.1. William Saroyan'ın Edebi Yaşamı ve Eserleri.....	13
2.2. William Saroyan'ın Amerikan Toplumunu ve Edebiyatına Etkisi.....	16
2.3. William Saroyan'ın Medeniyet Algısı.....	17
İKİNCİ BÖLÜM: ETNİK KİMLİK VE DİASPORA	
1. ETNİK KİMLİK VE ASİMİLASYON	21
1.1. Etnik Kimlik	21
1.2. Asimilasyon	23

2. DİASPORA.....	25
2.1. Diaspora Kavramı.....	25
2.2. Ermeni Diasporası.....	29
2.2.1. Ermeni Diasporası.....	29
2.2.2. Fresno.....	31
2.3. Amerika’da Ermeni Diasporası Edebiyatı.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: WILLIAM SAROYAN’DA ETNİK KİMLİK VE DİASPORA

1. ANAVATAN.....	40
1.1. Fresno.....	42
1.2. Ermenistan ve Bitlis.....	43
1.3. Anadolu.....	47
2. AİLE.....	50
2.1. Anneanne.....	50
2.2. Baba.....	51
3. ANADİL.....	60
4. ERMENİ KÜLTÜRÜ.....	72
4.1. Ermeni Bireyi.....	73
4.2. Ermeni Mekanları.....	75
4.3. Toplumsal Roller, Kadın ve Evlilik.....	78
4.4. Yemekler.....	80
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	90

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Medeniyetlerin yaşadıkları değişimler gibi, insanlar da kimi zaman ait oldukları medeniyetlerden farklı bir medeniyetin içinde yaşamak durumunda kalabilirler. Böyle bir değişim, ait olduğu medeniyetin özelliklerini kimliğinde taşıyan bireyler için yüzleşilmesi gereken kimi meseleleri de beraberinde getirir. Medeniyet gibi büyük çaplı sistemlerin geçirdikleri değişim evreleri bu güne kadar birçok kez üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. Ancak bu çalışmada medeniyet gibi büyük bir sistemin parçası olan bireyin, ait olduğu medeniyetten izler taşıyan kimliğindeki değişimler ve bu değişimin yarattığı ortamın birey üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Bu çalışmada, bir Ermeni-Amerikan yazar olan William Saroyan'ın yaşamı ve eserlerinden hareketle Ermeni diasporası ve etnik kimlik konuları tartışılacaktır. Amerika doğumlu olan William Saroyan'ın ailesi aslında Bitlislidir. Ancak aile, Amerika'ya yaptıkları göç sonrasında Amerika'daki Ermeni diasporasının bir parçası olmuştur. William Saroyan ise ailenin Amerika'da doğan ilk ferdidir.

Diaspora toplulukları, göç ettikleri topraklara ait oldukları medeniyetin birer parçası olan kültür, din, sanat gibi öğeleri de beraberlerinde getirirler. Yeni hayata tutunabilmek onlar için zaten güç iken, yaşadıkları kültür karmaşası da bir diğer güçlük olarak karşılına çıkar. Bu duruma bir de yerleştikleri yeni topraklardaki hakim kültür tarafından asimile edilmeleri tehlikesi ve korkusu eklenir.

Bu çalışmada, Ermeni-Amerikan diasporasının, diaspora topluluklarına özgü yaşanan durumlar ve sorunların açık bir şekilde tezahür ettiği bir diaspora örneği olduğu tartışılacaktır. Bu tartışma, öncelikle Amerika'daki Ermeni diasporası edebiyatı üzerinden verilecek olan örneklerle genişletilecektir. Ancak çalışmanın özel olarak odaklandığı örnek kendisi de Ermeni-Amerikan diasporası edebiyatının bir parçası olan William Saroyan'dır.

William Saroyan, "eski ülke"de doğmuş olmamasına rağmen, ailesinden edindiği bilgiler ve Amerika'daki Ermeni toplumunun yoğunlukla yaşadığı Fresno'da etnik kültürün yaşatıldığı ortam sayesinde Ermeni kültürünü özümsemiş

ve o kültürün ürettiği edebi birikime katkıda bulunmuştur. Bir yandan Amerika’da Ermeni kalabilmeyi, öte yandan da Amerikalı olabilmeyi aynı kimlikte eritebilmiş olması, bu çalışmada William Saroyan’ın eserlerinin incelenmesinin nedenlerinden biri olmuştur.

Saroyan her ne kadar çift kimlikli olmayı başarabilmiş bir birey olsa da, eserlerinde Ermeni kimliğini gerçekleştirebilmek için Bitlis’e, Erivan’a yaptığı yolculukları, bireyin iki kimlik arasında kalışı ve Ermenilik konusunda zihnini meşgul eden soruları yansıtır. Saroyan çift kimlikli oluş ve iki kimlik arasındaki farklılıkların çözümlenmesine fırsat verebilecek unsurları eserlerinde barındırır. Ermenilerin Amerika’da kimlikleri nedeniyle yaşadıkları problemler ve Ermeni kültürünün öğelerini oluşturan dil, yemek vb. unsurların Amerika’daki ortamla buluştuğunda ortaya çıkan ikilemler Saroyan’ın eserlerinde sıklıkla görülen temalardır.

Çalışma boyunca Saroyan’ın eserlerinde Doğu medeniyetinin bir yansıması olma niteliğini taşıyan Ermeniliğin Amerika’daki sınırları, varoluş çabası ele alınacaktır. Buna ek olarak, Ermeni olarak kalmanın Amerikalı olma konusu üzerindeki etkilerinin neler olduğu sorgulanacaktır. Eski ülke-yeni dünya ikilemi arasında kalan bireyin yaşadığı süreçler de bu çalışmanın bir parçası olacaktır. Böylece makro düzeyde medeniyetler üzerinden yapılan karşılaştırmaların, bu çalışma ile mikro boyutta birey üzerinden yapılması sağlanmaya çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Eski çağlardan başlayarak modern çağlara kadar “toplum” unsurunun içinde eriyen “birey”, modern zamanlara yaklaştıkça önem kazanmış ve içtimai araştırmaların en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Gerek bireyin önem kazanması ile ve gerekse millet mefhumunun 1. Dünya Savaşı’ndan sonra daha belirgin hale gelmesi ile birlikte “kimlik” ve “etnisite” kavramları da sosyal bilimler alanındaki farklı disiplinlerin üzerinde yoğunlaştığı bir araştırma konusu olmuştur.

Dünya bazında önem kazanan kimlik ve etnisite olgularının, Türkiye’deki tartışma ortamlarına yansımalarının ise yoğunlukla azınlık olarak görülen gruplar (Kürt, Rum, Ermeni, Yahudi, vb.) üzerinden ilerleme temayülünde olduğu

görülmektedir. Demokratikleşmenin yoğun bir şekilde gündemde olduğu günümüzde ise, azınlıklara dair akademik ve edebi çalışmalar da yoğunluk kazanmıştır.

Kimlik kavramı ve Türk edebiyatında yer alan azınlıkların imajı konusunu akademik çerçevede ele alan eserler elbette ki bulunmaktadır. Bunlardan ilki Herkül Millas'ın *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve "Kimlik"*¹ adlı eseridir. Bir diğer önemli çalışma ise Seda Özdemir'in "Contemporary Armenian Literature in Turkey: The Literary Representation of Armenian Identity and History" (Türkiye'de Çağdaş Ermeni Edebiyatı: Ermeni Kimlik ve Tarihinin Edebi Temsili)² adlı yüksek lisans tezleridir. Ancak bu iki çalışma da yalnızca azınlık edebiyatı üzerinden yürütülmüştür. Ermeni-Amerikan diaspora edebiyatı konusundaki kapsamlı ilk çalışma ise Can Danışmant'ın "Search For Roots in Contemporary Armenian American Literature" (Modern Ermeni-Amerikan Edebiyatı'nda Köken Arayışı)³ adlı yüksek lisans tezidir.

Bu çalışmada ele alınan Ermeni toplumunun bir bireyi olan William Saroyan ve eserlerinin incelenmesi; öncelikle etnik kimlik üzerinde yapılan çalışmalara bir katkı olma niteliğini taşır. Azınlık edebiyatından ziyade diaspora edebiyatının ele alınması ise Türkiye'den göç eden azınlıkların edebiyatları konusunda sayıca yetersiz olan akademik çalışmalara bir katkıda bulunma isteğidir.

Ermeni-Amerikan edebiyatında William Saroyan gibi kimlik ve diaspora gibi temaları konu edinen birçok yazar vardır. Ancak bu çalışmada; hem yaşantısı, hem Amerikan edebiyatında yarattığı etki hem de medeniyet üzerinden bireyi ön plana çıkarması açısından Saroyan'ın eserlerinin incelenmesi uygun görülmüştür.

Çalışmanın medeniyet bağlamında sürdürülmesi ile, "birlikte yaşama kültürü" ve "medeniyetler ittifakı" gibi kültürlerin ve medeniyetlerin kaynaşmasına dair gündemde olan fikri projelerin amaçlarının gerçekleştirilmesi için gereken akademik çalışmalara bir katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmalara öncelikle siyaset, ekonomi, hukuk gibi geniş ve devasa boyutlu araştırmalardan ziyade, öz unsur olan bireyin kimliğinin ve dünyasının irdelenmesinden başlamanın

¹ Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).

² Seda Özdemir, "Contemporary Armenian Literature in Turkey: The Literary Representation of Armenian Identity and History," Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

³ Can Danışmant, "Search For Roots in Contemporary Armenian American Literature," Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012.

medeniyet alanında yapılacak çalışmalara bir temel oluşturacağı kanaatindeyim.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma sürdürülürken belirli kavramlar ve sorulara cevaplar bulmak amaçlanmıştır. Öncelikli olarak bir medeniyet yahut kültüre hissedilen aidiyetin bilinen belirli sınırlarından çok karmaşık olan yapısının çözümlenmeye çalışılması bu çalışmanın ana eksenini ve yol haritasını oluşturur. Bu amaçla, genel bir “etnik kimlik” ve “diaspora edebiyatı” mefhumu oluşturulmaya çalışılmıştır. Göçle birlikte önlenemeyecek bir şekilde göçenlerin hayatlarına giren “kültür değişimi”nin yarattığı durum da incelenmesi amaçlanan bir diğer unsurdur.

Bu çalışmada eserleri incelenen William Saroyan’ın yaşamı ve eserleri arasında yoğun benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin Saroyan, *İnsanlık Komedi*si adlı romanında kendi gibi hem okuyup hem de posta dağıtıcılığı yapan, geçim sıkıntısı çeken bir ailenin ferdi olan “Homer” karakterini yaratır. *Bitlis* adlı oyununda anavatanını ziyaret eden ve nereye ait olduğunu derinlikli olarak sorgulayan “Bill” karakteri de Saroyan’a benzemektedir. Saroyan’daki bu ve benzeri yazar-eser-karakter örtüşmeleri nedeniyle, bireyin aidiyetinin sınırları ve çerçevesinin özellikle onun eserleri üzerinden sorgulanması ile bu alanda daha verimli ve geniş çaplı bir çalışma üretilmesi de bu çalışmanın bir diğer amacıdır.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu araştırmada kullanılan kaynaklar kabaca birincil ve ikincil kaynaklar olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. Araştırmanın temelini oluşturan birincil/ana kaynaklar William Saroyan’a ait olan edebi eserlerdir. Öncelikli olarak bu çalışmada yoğunlukla Saroyan’ın öykülerinden faydalanılmıştır. Sayıca az olan fakat bu çalışmanın kapsamında önem taşıyan şiirleri de bir diğer başvuru unsuru olmuştur. Bunların dışında oyunları, özellikle *Bitlis*⁴, bu araştırma için önemli bir kaynak niteliğindedir. Roman ve anıları da William Saroyan konusunda başvurulacak önemli kaynaklar arasında yer alır.

İkincil kaynakların büyük bir kısmını ise bu araştırmanın ana tartışma

⁴ William Saroyan, “Bitlis,” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*, haz., Aziz Gökdemir (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2008).

unsurları olan kimlik, medeniyet gibi temel kavramlara dair teorik eserler, tezler ve makaleler oluşturmaktadır. Bunların dışında, Fikret Otyam⁵ gibi Saroyan'la bire bir görüşme imkanı bulan, onunla zaman geçiren kişilerin tanıklıkları, Saroyan hakkında yapılan röportaj ve haberler de ikincil kaynaklar arasında yer almaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

5.1. Yakın Okuma - Söylem Analizi

William Saroyan'ın edebi eserleri üzerinde yürütülen çalışmalar, yakın okuma metodu ile sürdürülmüştür. Eserlerdeki araştırmanın konusuna ilişkin metaforlar ve alegoriler metnin bağlamından koparılmadan çözümlenmeye çalışılmış ve eserlerin metin aralarındaki anlamlar gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Veri toplama metodu ile var olan kavram ve terimlere dair elde edilen bulgular ile edebi eserlere uygulanan yakın okuma yöntemi ile göze çarpan detayların birleştirilerek yeni ve özgün bir bakış açısı elde etmek amaçlanmıştır.

5.2. İkincil Kaynak Seçimi

Bu çalışma boyunca Saroyan'ın eserlerinin birincil kaynak olarak kullanılması haricinde, çalışmanın teorik, tarihi ve sosyolojik bağlamının panoramasını sunabilmek için makale, tez, kitap gibi ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynakların seçimi bilinçli bir tercihle daha çok diaspora deneyimini yaşayan Ermeni ve Yunan araştırmacılardan yana kullanılmıştır. Bu tercih Tam bir diaspora-kimlik deneyimini çözümleyebilmek için yapılmıştır.

5.3. Edebiyat Eleştirisi Açısından

William Saroyan James Tashjian ile yaptığı konuşmada “Bir yazarın, hakkında gerçekten *yazabileceği* tek şey, *kendi* deneyimlediği geçmiştir çünkü böylece, bunun gerçek bir yaşam olduğundan emin olabilir.”⁶ sözlerini dile getirir.

⁵ Fikret Otyam, “Bitlis Yolunda,” *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2008).

⁶ William Saroyan, *My Name Is Saroyan* (New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1983), 17. (Bu çalışmada kullanılan İngilizce kaynakların çevirisi tarafımdan yapılmıştır.)

Bu sözler, Saroyan'ı çalışmaya başlarken, yazar, eser ve okur ilişkisi açısından nasıl bir edebiyat eleştirisi yöntemi kullanılması gerektiği sorusunu akla getirir.

Platon'dan bu yana, edebiyat kuramları ve eleştirilerinin temel tartışma alanlarından biri yazar-eser-okur-evren ilişkisi olmuştur. Eski Yunan'da, Platon için görüntü dünyasını taklit eden bir yansıtma (*mimesis*) olarak görülen sanat, kopya olması itibariyle insanları gerçeklikten uzaklaştırdığı gerekçesiyle zararlı bulunur. Yazar-eser-okur ilişkisine bir başka yönden bakan Romantizm akımı için ise, yazar, eserin yaratılması ve okur tarafından anlamlandırılması sürecinde başrolde olan en güçlü figürdür. Romantizm akımının tam zıttı sayılabilecek olan Post-Yapısalcılık kuramı ise, yazar-eser-okur ilişkisini tersyüz eder. Post-Yapısalcılık eleştirmenlerinden olan Roland Barthes, "Yazarın Ölümü" adlı yazısında "Okurun doğuşu için, yazarın ölümü kefaret olarak feda edilmelidir."⁷ der. Yazarı değil, okuru merkeze alan bu kuram ile Barthes, metinde konuşanın yazar değil dil olduğunu savunur. Kısacası dil ve dolayısıyla metin, yazardan bağımsız olarak okur ile ilişki içerisine girer.

William Saroyan'ın eserlerine hangi açıdan yaklaşmak gerektiği sorusuna bu bilgiler ışığında dönüldüğünde ise, onun Post-Yapısalcılıkta olduğu gibi metinlerinin kendisinden bağımsız bir düzlemde var olduğunu söylemek Saroyan'ı çözümlmek konusunda yetersiz bir eleştirel tutum sergilemek olacaktır. Çünkü her ne kadar Barthes için okurun doğumu için yazarın ölmesi şart olsa bile, bazı yazarlar söz konusu olduğunda, yazarın hayatı da metin kadar önemlidir. Saroyan da, kendi sözleriyle de belirttiği gibi hayatı ve edebi eserleri arasındaki bağın yadsınamayacağı yazarlardan biridir. Saroyan'ın hayatı ve hayata bakış açısı bilinmeden metinlerinin yakın okuma ve eleştiriye tabi tutulması eksik bir çaba olarak kalmaya mahkum olacaktır.

5.4. Anlatıcı Sesi Açısından

William Saroyan eserlerinin fazlasıyla otobiyografik özellik içermesi kimi araştırmacı ve eleştirmenlerce olumsuz bulunmuş, William Saroyan'ın hikayelerinde kendi sesini duyurma çabası nedeniyle anlatıcı sesini oluşturma konusunda

⁷ Roland Barthes, "The Death of the Author," erişim 15.01.2014, http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/death_authorbarthes.pdf

başarısızlığa düştüğü⁸ türünden yorumları beraberinde getirmiştir. Fakat yukarıda belirtildiği üzere, Saroyan'ın eserlerine yazar odaklı bir okuma yapma gerekliliğinin bulunması, yazarın eserleri yazarken neyi amaçladığı sorusuna cevap vermeyi de zorunlu kılar. Ancak bu soruya verilecek cevaplarla, Saroyan'ın anlatıcı sesi yaratmadaki tercihleri eleştirilebilir.

Eserlerini meydana getirirken Saroyan'ın birincil amacı edebi şaheser üretmek ve kusursuz bir anlatım biçimi yaratmak değildir. Bunu, “Yetmiş Bin Süryani” adlı öyküsündeki uzun pasajdan anlayabiliriz:

Öykü için öyle muhteşem malzemeler kullanmam. Bu yazıda hiçbir şey olmayacak. Nadide bir eser üretmiyorum. Parlak bir yazı üslubum yok. Hoş bir atmosfer kurgulamıyorum. Ne bu öykümü ne de bir başkasını *The Saturday Evening Post* ya da *Cosmopolitan* ya da *Harper's* gibi dergilere satmak derdinde değilim. Nasıl yazılacağını, satacak öykülerin nasıl kurgulanacağını gerçekten bilen Sinclair Lewis, Joseph Hergesheimer ve Zane Grey gibi büyük öykücülerle rekabet etmeye çalışmıyorum. (...)⁹

Buradan hareketle, derdinin biçim değil içerik olduğunu söyleyen William Saroyan için anlatıcı sesi eleştirisine saplanıp kalmak, edebiyat eleştirisi açısından zengin bir malzeme çıkarılabilecek olan içeriğe dikkat kesilmeyi engelleyebilir. Kaldı ki, bir yazarın yalnızca kendi deneyimlerini yazabileceğine inanan Saroyan'ın, metinlerinde kullandığı anlatıcı sesinin kendine yakın olması bir sürpriz değildir. Bu üslup özelliğini doğal karşılayarak, Saroyan'ın ne anlattığına, insanlık ve kimlik adına neler söylediğine bakmak, bu çalışmanın izleyeceği yollardan biri olacaktır. Çünkü “Yazarın tek varoluş nedeni, orantısız olanı dengeli olanla değiştirmek, kısacası dünyayı değiştirmektir.”¹⁰ diyen Saroyan'ın dünyayı değiştirme çabaları ancak bu metotla anlamlandırılabilir.

5.5. Üslup Açısından

Hayal gücünün peşinden giden ve dünyayı değiştirecek gücü kendinde bulacak kadar tutkulu olan Saroyan, yazım tekniğini de bu tutkunun üzerine inşa eder gibidir. William Saroyan anlatıları akıcı, söz oyunlarına başvurmayan yalın bir

⁸ Howard Russell Floan, *William Saroyan* (New York: Twayne Publishers, 1966), 26-27.

⁹ William Saroyan, *Yetmiş Bin Süryani*, çev. Ohannes Kılıçdağı ve Aziz Gökdemir (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010), 98.

¹⁰ Mauricio D. Aguilera Linde, “Saroyan's Lonely Fruitcakes, and Other Goofs: Strategies of Resistance to the Culture of Abundance,” *Journal of the Short Story in English* 52 (2009), 3.

anlatım ve sıradan karakterler yoluyla okuyucuya ulaşır.¹¹ Genellikle insan odaklı olan anlatılarında; küçük insanların, topluma önderlik eden kişilerin öykülerini yalın bir dille aktarır. Bu yalınlığın içinde ise coşkulu bir anlatım tarzını benimser. Hayal gücündeki coşkun yazım tekniğine olan yansıması, kimi zaman biçim yoksunluğu olarak görülse de, kendi şahsına münhasır bu tarz “Saroyanesk” olarak anılır olmuştur. Bu üslup; metinlerindeki içtenliği ve düşünürken yazma eylemini açığa çıkararak, Saroyan’ın eserleri ve eserlerindeki karakterlerle olan ilişkisinin yakınlığının görülmesine olanak tanır. Böylece eserlerinden hareketle, yazarın kişisel yaşantısını da göz önünde bulundurarak analiz yapılmasına olanak tanınmış olur.

¹¹ Saroyan, *Yetmiş Bin Süryani*, 98.

BİRİNCİ BÖLÜM: MEDENİYET VE WILLIAM SAROYAN

1. MEDENİYET

1.1. Medeniyet Nedir?

Medeniyet, akademik olan ve olmayan her alanda rahatlıkla kullanılabilen bir mefhum olmasına rağmen; kapsamlı olan her kavram gibi tanımı, sınırları ve içeriği konusunda henüz tam bir mutabakata varılamayan bir kavramdır. “Biraz medeni ol!”, “medeniyetten nasibini almamış!” yahut “medeniyetlerin beşiği İstanbul” gibi söz kalıplarının hepsinde var olan ancak tanımını yapmaya niyetlenildiğinde türlü soru işaretleri doğuran genel bir kavramdır medeniyet. Kendisini kullanan kişiyi, tanım yapmaktan kurtaran ve kişinin ideolojik bağlarını gizlemesini sağlaması açısından bir kurtarıcı sözcüktür aynı zamanda. Sözcük anlamı açısından bakıldığında şehir anlamına gelen Arapça *medine* ve şehre mensup, şehre ait anlamına gelen Arapça “medeni” sözcükleri medeniyetin etimolojisine dair fikir verir. Bunun dışında medeniyetin İngilizce karşılığı olan *civilization* sözcüğü de Latince kökenli vatandaş anlamına gelen *civis* ve şehir anlamına gelen *civitas* kelimeleriyle ilişkilidir.

Etimolojik kökenden yola çıkıldığında medeniyetin temel olarak şehirle ilişkili bir mefhum olduğunu çıkarsamak elbette ki mümkündür. Bu açıdan bakıldığında “medeni olmak” sözündeki anlamıyla medeniyet, öncelikle basit olarak yaşam tarzına sirayet eden 1) olgunluk, 2) nezaket ve 3) bilinçlilik hali olarak tanımlanabilir. Ancak kavramların gittikçe karmaşıklaştığı günümüzde, medeniyetin de daha girift bir anlamı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Çünkü bugün medeniyet dendiğinde kültür, sanat, teknoloji, din, felsefe, siyaset bilimi gibi ana resmin parçalarını oluşturan temel unsurlar göz ardı edilerek yapılacak her tanım eksik kalmaya mahkum görülmektedir. Bu yüzden akademik açıdan tarihsel ve kültürel bağlamda bakıldığında medeniyetin hayatın neredeyse her alanını kapsayan geniş bir düzen olduğu görülür. Tüm unsurlarıyla birlikte ele alındığında medeniyet, büyük insan topluluklarının geniş zaman ve mekan diliminde din, ideoloji ve

değerler sistemi odaklı olarak; sanat, teknoloji, ekonomi, tarım, kültür, felsefe ve siyaset alanlarında ürettiği ürünleri içeren bir değerler bütünü ve yaşam tarzıdır.

1.2. Medeniyetin Ana Unsurları

Kuşkusuz ki, büyük bir düzen olan medeniyeti medeniyet yapan temel birçok unsur bulunmaktadır. Bunlar genel olarak yukarıda belirtilen medeniyet tanımını oluşturan ana öğelerden oluşur.

İnsanın ve insan topluluklarının uzun zaman içerisinde oluşturduğu birikimlerin yansıması olan medeniyet için, elbette ki öncelikli olarak insan ve insanın oluşturduğu karmaşık yapıların en temel unsurlar olduğu söylenebilir. Bu unsurları, Ali Allawi'den ilhamla¹² “kendi’lik (birey), toplum, devlet” şeklinde özetlemek, medeniyet alanındaki çalışmaları ve diaspora Ermenilerinin etnik kimlikleri üzerine olan bu çalışmanın bağlamını insan faktörü açısından sistemleştirebilmek için işlevsel olacaktır. Bu anlayışla, medeniyetin nüvelerinin öncelikle öznelerde, yani bireylerde oluşmaya başladığı, bu “öz”ün aile ve toplum vasıtasıyla mikro sistem olmaktan makro sistem olmaya evrildiği öngörülebilir. Temelinde insanın olduğu bu sistem nihai olarak ise devlet adı verilen büyük yapıda temellük eder. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun da medeniyetlerin ortaya çıkış sürecini öncelikle insanın ben-idrakinin yeniden tanımlanması, sonra günlük hayatı idame ettirecek ahlaki düzenin oturması ve nihai olarak ise siyasi, ekonomik ve hukuki alanı kapsayan yeni bir düzenin oluşması¹³ olarak ele alırken aslında medeniyetin sacayağı olarak görülebilecek olan “birey, toplum, devlet” üçlüsünü açıkladığı görülebilir.

Bir medeniyetin kendisini oluşturan zihni yapıdan etkilenecek gelişen kültürel, ekonomik, fiziki ve sosyal özelliklerinin şekil almış hali olan mekanın, hem o medeniyetin oluşmasında etkisi olan, hem de o medeniyetin kök salıp özdeşleştiği ve özelliklerini görsel olarak en net biçimde yansıtabildiği temel unsurlardan biri olduğu görülür. Mekan, hem medeniyetin oluşması için gerekli olan en temel unsur, hem de bir medeniyetin oluşturduğu ürünlerin aşikar bir biçimde görünür olduğu yerdir. Bu nedenle mekan, medeniyet çalışmaları için anahtar rolü gören bir

¹² Ali Allawi, *The Crisis of Islamic Civilization* (New Haven: Yale University Press, 2010), 83.

¹³ Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki,” *Dîvân* 3 (1997).

kavramdır. William Saroyan'ın eserlerinde de anavatan konusuna ve Ermenilerin Amerika'daki kahvehane benzeri toplumsal mekanlarına geniş yer verir. Bu nedenle mekan, Saroyan'ın eserlerini incelerken başvurulacak önemli kavramlardan biridir.

“Medeniyetlerin beşiği” ve “bereketli hilal”¹⁴ gibi tamlamalarda mekanın önemli tarihi gelişmeleri belirlemedeki önemi vurgulanır. Medeniyet ve *civilization* kavramlarının temelinde yatan “şehir” ögesi de medeniyet konusunda mekan ve ortamın önemini gösteren bir diğer unsur niteliğindedir. Medeniyet konusunda sistematik fikirler üreten düşünürlerden ilki olan İbn-i Haldun'a göre medeniyetin ortaya çıkması ve gelişmesine iki faktör engel olur: İlki, toprağın verimsiz ve yaşanamaz olduğu yerler; ikincisi ise, toprağın çok verimli olduğu ve insanların birbiriyle yardımlaşmaya ve tabiatla savaşmaya ihtiyacı olmadığı yerler.¹⁵ Görülüyor ki, İbn-i Haldun için medeniyetin oluşması öncelikli olarak elverişli bir mekanın olmasına bağlıdır. Çünkü mekan, bireyin sürekli olarak hem etkilediği hem de etkilendiği önemli bir ortamdır. Bu karşılıklı etkileşimin elbette ki bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu medeniyet açısından belirleyici olması kaçınılmazdır. Dünya tarihi konusunda önemli metinler ortaya koyan Marshall G. S. Hodgson için de, mekan her ne kadar tanımlaması güç, belirsiz bir kavram olarak görülse de¹⁶, yine de medeniyetleri ve tarihi ilişkileri çözümlenmede kullanılabilecek bir araçtır.

Yaşanılan mekan, yukarıda belirtildiği gibi bireylerin düşünce sistemini, yaşamak için geliştirdiği yöntemleri etkilerken, aynı zamanda bireylerin oluşturduğu, ortaya koyduğu medeniyet seviyesinden de etkilenirler. Bu açıdan, Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu mekanın medeniyet için önemini şu sözlerle açık bir biçimde özetler:

Medeniyetler varlık-bilgi-değer zihniyet parametrelerini bir mekana aksettirdikleri ve o mekanı bu parametreler etrafında şekillendirdikleri ölçüde olgunlaşır ve bir merkez niteliği kazanırlar. Bu açıdan bakıldığında her bir medeniyet kendi varoluş havzasına merkezi anlamlar yükler.¹⁷

¹⁴ James Henry Breasted tarafından terimleştirilen “bereketli hilal” kavramı birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ortadoğu'da Dicle ve Fırat ırmakları ile Nil Vadisi'ni de içine alan havzaya verilen addır. Bu bölgedeki iklim, sıcaklık ve yaşama koşullarının elverişliliğinin birçok medeniyetin kurulması ve yazı ile tekerlek gibi birçok icadın burada üretilmesinin önünü açtığı düşünülmektedir.

¹⁵ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Cilt I, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1988), 331-332.

¹⁶ Marshall Hodgson, *Rethinking World History: Essays on Europe, Islam, and World History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 280.

¹⁷ Davutoğlu, “Medeniyetlerin Ben-İdraki,” 39.

Bu alıntı, bu çalışmanın bağlamı açısından okunduğunda, Diaspora Ermenilerinin kimlik algısında mekanların rolüne değinmenin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Amerika, Ermenistan ve Anadolu'nun Diaspora Ermenileri ve özellikle Saroyan açısından konumu ve bu mekanlara yüklenen anlam, aslında onların kimlikleri açısından bu mekanların belirleyiciliğinin tartışılmasına olanak sunar.

Din ve ideoloji, medeniyetlerin oluşması ve birbirlerinden farklılaşması sonucunu doğuran en temel öğelerdendir. Cezayirli düşünür Malik Bennabi, medeniyetlerin oluşması için gerekli gördüğü “maneviyat çağı”nı dinin şekillendirdiği ve bu nedenle tüm medeniyetlerin dini prensiplerin sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir.¹⁸ Medeniyeti oluşturan temel unsurlar üzerine yoğunlukla eğilen Fransız tarihçi Fernand Braudel de *Uygarlıkların Grameri* adlı eserinde “Uygarlıkların kalbinde, zihniyet alanında, onların hem geçmişi hem de şimdisi olan din en güçlü hattı meydana getirir.”¹⁹ der. Din ve ideolojinin, medeniyetin arka planını, bir medeniyete mensup olan insanların yaşayış biçimlerini ve diğer medeniyetlere mensup insanlara göre farklılıklarını belirleyen en güçlü noktalardan olduğu birçok düşünür tarafından kabul görmüştür. Diaspora ve kimlik açısından bakıldığında da, kişilerin kendilerini ve bağlı oldukları toplulukları tanımlamakta kullandıkları en temel unsurlardan birinin din olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Ermeni diasporası özelinde Amerika'daki Ermeni Apostolik Kilisesi'nin üstlendiği role bakıldığında dinin kimlik tanımlamalarındaki önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır.

Kültür ve kültürel ortam, bir medeniyetin vücuda gelmesini sağlayan bir diğer unsurdur.²⁰ Dil, yemek, davranış biçimi gibi kültür meyveleri de medeniyetin meydana getirdiği ve tezahür ettiği yerler olarak görülebilir. Bir kültürden damıtılarak meydana gelen ürünler ise, bir medeniyete ait olan özelliklerin görünen en belirgin unsurlarıdır. Örnek vermek gerekirse, Hilmi Yavuz'a göre her

¹⁸ Allawi, “The Crisis of Islamic Civilization,” 69.

¹⁹ Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri* (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 46.

²⁰ Marshall Hodgson'a göre, kültürel bereketlilik (cultural florescence) egemen olduğu zaman medeniyet oluşur ve korunur ve kültürel bozulma olduğunda ise medeniyette de çatlardamalar başlar. Kısaca, kültür bir medeniyeti var eden manevi değerlerden en önemlisidir. Marshall Hodgson, *Rethinking World History: Essays on Europe, Islam, and World History*, 285.

medeniyetin aynı zamanda dili de vardır.²¹ Mesela, Doğu İslam medeniyetinin dili Arapça ve Farsça ise, Batı Hıristiyan medeniyetinin dili Eski Yunanca ve Latince'dir. Bu medeniyete mensup olan kültürlerde bu dillerin izi görülmesi de, medeniyetin kültür unsurları üzerindeki etkilere bir örnek teşkil eder. Örneğin, Doğu medeniyetine mensup olan Selçuklularda, halkın ana dili Türkçe olmasına rağmen, devlet kurumlarında, sanatsal ürünlerde Arapça ve Farsçanın kullanılması, medeniyetin kültür ve toplumlar üzerindeki birer yansıması olarak görülebilirler. Saroyan'ı, İngilizce yazan bir yazar olduğu için elbette ki Amerikan edebiyatı çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Ancak mensup olduğu medeniyeti ve bu medeniyetin özünden süzülen kimliğini irdelerken meseleye yalnızca Amerikan-Batı medeniyeti odağından yaklaşmak yetersiz kalacaktır. Saroyan'ı incelerken Doğu medeniyeti ve Anadolu kültürünün kodlarını da eserlerinden hareketle çözümlemek, eksiksiz bir panorama oluşturma konusunda gereklidir. Dil gibi, yemek kültürü de medeniyetin tezahür ettiği alanlardan biridir. Çünkü yemek, sadece biyolojik bir ihtiyaç değil, toplumsal, dini, kültürel, ekonomik arka planları olan karmaşık bir eylemdir.

Sonuç olarak medeniyeti ortaya çıkaran birçok unsur olduğu görülmektedir. Medeniyet; mekan, zaman, din, ideoloji, kültür ve toplumsal yapı gibi değişkenler üzerinden çalışılması gereken bir bütündür. Bu değişkenler olmadan medeniyeti açıklamak ve medeniyet üzerinde çalışma yapmak mümkün görülmemektedir.

2. NEDEN WILLIAM SAROYAN?

2.1. William Saroyan'ın Edebi Yaşamı ve Eserleri

William Saroyan, 31 Ağustos 1908'de Kaliforniya'nın Fresno kasabasında dünyaya gelen bir Ermeni-Amerikan yazardır. 1905 yılında Bitlis'ten Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden bir Ermeni ailenin üyesidir. William Saroyan bu ailenin Amerika'da doğan ilk ferdidir. Amerika'ya önce, presbiteryen rahibi olmasına rağmen göçten sonra çiftçilikle uğraşmak zorunda kalan babası Armenak

²¹ Hilmi Yavuz, "Dinler, medeniyetler, kültürler, diller," *Zaman*, 11 Kasım 2012, erişim 28 Aralık 2013, http://www.zaman.com.tr/full-name/dinlermedeniyetlerkulturler-diller_2014077.html.

Saroyan göç eder. Eğitilmiş bir insan olan babasının yazı geçmişini öğrenmesiyle William Saroyan da yazmaya ilgi duymaya başlar.

Emerson Okulu'nda öğrenim hayatına başlar. Saroyan'ın bu dönemde yazın hayatına dahil olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çünkü Saroyan bu dönemde bir yandan okurken diğer yandan gazete satar, daktilo ile yazmayı öğrenir. Ancak düşünce yapısı ve hayat görüşü resmi eğitim sistemine karşı tavır alması sonucunu beraberinde getirir. Nihayetinde yazar olmaya karar vererek 1925 yılında okulu terk eder. San Francisco'ya taşınarak daktilo katipliği ve posta telgraf şirketi müdürlüğü gibi yazma eyleminin etrafında şekillenen işlerde çalışarak yazma faaliyetlerini sürdürmeye devam eder.

1933 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri, Boston'da Ermenice-İngilizce olarak yayımlanan *Hairenik* (Anavatan) adlı derginin yayıncılarıyla yolu kesişir. Hem Amerika'daki Ermeni topluma karşı hissettiği duyarlılık ve bağlılık yansıtılabileceği önemli bir yayın organı olması hem de Amerika'da hızla büyüyen Ermeni toplumunun beğenisini kazandığı için²² *Hairenik*'te bazı şiir ve öykülerini yayımlamaya karar verir. Hikayelerinin bazılarında "Sirak Goryan" müstear ismini de kullanır. *Hairenik*, zamanla Saroyan'ın hayatında önemli bir yer edinir. Yine 1933 yılında, ünlü edebiyat dergisi *Story*'de "Uçan Trapezdeki Cesur Genç Adam" adlı öyküsü yayımlanır. Bu durum, geniş çevrelerce tanınmasını ve beğenilmesini sağlayarak edebiyat dünyasına attığı en önemli adım olur

Saroyan, her ne kadar Ermeni topluluklarının yoğunlukla yaşadığı Fresno'da yaşamış olsa da Ermenicesi edebi eserlerinde yaralanabileceği kadar iyi değildir. Bu nedenle yazın hayatı boyunca İngilizce ile yazmayı tercih eder. Ancak buna rağmen, belli başlı Ermenice ve Türkçe kelimeleri eserlerinde kullanmaktan vazgeçmez. Bir bakıma, az da olsa kullandığı bu kelimeler, ait olduğu kimliklerden birinin temsili mahiyetindedir.

William Saroyan, oldukça üretken olan, kitap ve dergi gibi farklı mecralarda çalışmaları yayınlanan bir yazardır. Hem eserlerinin çokluğu, hem de dergilerde yayınlanan hikayelerinin zaman zaman farklı antolojilerinde yer alması nedeniyle, eserlerine dair tam bir döküm ortaya koymak zor görünmektedir. Belli başlı

²² James Tashjian, "Introduction," *My Name Is Saroyan*, 18.

eserlerinin dışında, neredeyse her ikincil kaynakta birbirinden farklı Saroyan bibliyografyalarının oluşturulması bu savı doğrular niteliktedir.

Tüm bunlara rağmen bir tasnif yapmak gerektiğinde, öncelikle William Saroyan'ın dört ana türde eserler ortaya koyduğu söylenebilir. Bu türlerden ilki ve belki de en önemlisi hikayedir. *Uçan Trapezdeki Cesur Genç Adam*, *Yetmiş Bin Süryani (Seventy Thousand Assyrians)* ve *Aram Derler Adıma (My Name is Aram)* Saroyan'ın en bilinen öykü kitaplarıdır. Bu öykü kitaplarında daha çok çocukluk anıları, yoksulluk, savaş karşıtlığı, Ermeni-Amerikan yaşantısının yansımaları, aidiyet sorgulamaları gibi konular yer almaktadır. Bunların yanı sıra *Benim Adım Saroyan (My Name is Saroyan)* adlı öykü antolojisi de, dergilerde yer alıp kitaplaştırılmayan öykülerini içerdiği için önemlidir.

Saroyan'ın adını duyurduğu bir diğer önemli edebi tür ise oyundur. Broadway'de ve Avrupa'nın birçok yerinde oyunları sergilenir. *Yüreğim Dağlardadır (My Heart's in the Highlands)* ve *Yaşamak Vakti*²³ en bilinen oyunlarından. Bu iki oyunda da yabancı ve öteki olmak ana tema olarak göze çarpar. *Yaşamak Vakti* adlı eseri Pulitzer Ödülü'ne layık görülür. Ancak William Saroyan prensip olarak paranın sanat üzerinde tahakküm kuramayacağı ve yazdığı hiçbir şeyden değerli olmadığı gerekçesiyle bu ödülü reddeder.

Bu çalışmanın kapsamı dahilinde büyük önem taşıyan oyunlar ise Saroyan'ın son yıllarında yazdığı *Ermeniler (Armenians)*, *Bitlis* ve *Haraç (Haratch)* oyunlarından oluşan *Bir Ermeni Üçlemesi (An Armenian Trilogy)* dir. Bu üçleme, 1964 yılında baba ocağı Bitlis'e gerçekleştirdiği ziyaretin yansımalarını, Saroyan'ın bu ziyaretle ilgili içsel sorgulamalarını içermektedir. Bu üçlemede dikkati çeken nokta ise Saroyan'ın her karakter için neredeyse nutka varacak uzunlukta metinler yazmasıdır. Bu durum, Saroyan'ın bu oyunları sahnelenmek için değil zihnindeki meseleleri yansıtabilmek adına bir araç olarak seçtiği için yazdığı sonucunu doğurur. Hal böyleyken, Saroyan'ın özellikle Bitlis ziyareti sonrası, kimlik ve aidiyet konusuyla zihninde sürekli uğraştığı ve bir sonuca varmayı dilediği, bu üçlemeden anlaşılır.

²³ *The Time of Your Life* için Türkçe çeviri olarak, Aras Yayıncılık'ın oyunun basıldığı kitabında *Yaşamak Vakti*, Kemal Başar'ın Devlet Tiyatroları'nda yönettiği oyunda *Hayatı Yaşamak* çevirileri tercih edilmiştir. Bu çalışmada "Yaşamak Vakti" çevirisi tercih edilmiştir.

Edebiyat kariyerinin ilerleyen zamanlarında William Saroyan, roman denemelerinde de bulunur. Bunlardan en önemlileri senaryodan romanlaştırdığı *İnsanlık Komedi* ile *Rock Wagram* ve *Tracy'nin Kaplanı* (*Tracy's Tiger*) dır.

Hayatının ilerleyen dönemlerinde ise daha çok ve verimli bir biçimde anı ve otobiyografi yazmaya eğilir. Bu eserler William Saroyan'ın iç dünyasına açılan en yakın pencereler mahiyetindedirler. Kendi yazını ve edebiyat çevreleri hakkındaki fikirleri, alkol ve kumar alışkanlığının doğurduğu maddi sıkıntılar ve özellikle çocukları Lucy ve Aram ile olan ilişkilerinde yaşadığı sorunlar gibi özel hayatına dair detayları anı ve otobiyografilerinde bulmak mümkündür. *Beverly Hills'teki Bisiklet Sürücüsü* (*The Bicycle Rider in Beverly Hills*), *Ölüm, Dirim ve Aya Kaçış* (*Days of Life and Death and Escape to the Moon*) ve *Tesadüfi Karşılaşmalar* (*Chance Meetings*) Saroyan'ın en bilinen anı ve otobiyografi eserlerindedir.

2.2. William Saroyan'ın Amerikan Toplumuna ve Edebiyatına Etkisi

Ermeni kökenli olup İngilizce yazan yazarlar, yazdıkları dil ve kullandıkları temalar açısından Amerikan edebiyatı dahilinde değerlendirilirler. William Saroyan da, yazdığı dönemde yalnızca diaspora Ermenilerine değil, tüm Amerikan toplumuna etki eden en önemli Ermeni-Amerikalı yazar olmuştur.

Saroyan'ın Amerikan toplumu ve edebiyatı üzerindeki etkisi, en çok “1929 Büyük Buhranı” döneminde yazıyor oluşu üzerinden değerlendirilir. Susman'a göre, Büyük Buhran'da yaşanan sıkıntılar, bireysel yenilgiler olarak algılandığından, bu dönemde *Dost Kazanma ve İnsanları Etkileme Sanatı*²⁴ benzeri kişisel gelişim kitapları revaçtadır.²⁵ Saroyan ise bu dönemde, kişisel gelişim mottolarıyla etkileşim içerisinde onların parodisini oluşturur. “Birçok insan bana bir milyon dolar kazanmaları için yedi kolay yolu söylemem için gizli mektuplar yazıyor.”²⁶ diye başladığı öyküsünde bu parodinin izleri görülür. Büyük bir depresyon içerisinde olan Amerikan halkı, Saroyan'ın öykülerinde deliliğe varacak derecede gülmek temasına da sıkça rastlar. “Derin derin nefes almayı öğrenmeye çalış. Bir şey yediğinde

²⁴ Dale Carnegie, *How to Win Friends and Influence People* (New York: Simon and Schuster, 1936).

²⁵ Warren Susman, *Culture as History: The Transformation of American Society in the Twentieth Century* (New York: Pantheon, 1984), 165.

²⁶ Saroyan, “Seven Easy Ways to Make a Million Dollars,” *My Name is Saroyan*, 178.

yemeğin tadına gerçekten var, uyuduğunda gerçekten uyu. Tüm kuvvetinle tam anlamıyla hayat dolu olmaya çalış, ve güldüğünde cehennem gibi gül.”²⁷ sözünden anlaşılacağı gibi Saroyan iyimserlik ve yaşama sevincini öykülerinin merkezine oturturur. “Uçan Trapezdeki Cesur Genç Adam” ve “Kimi Yoksul İnsanlar” gibi öykülerinde ekonomik buhranın yarattığı çöküntüleri işler ancak bu gibi öykülerinde de iyimserliği gözden çıkarmaz. Büyük Buhran gibi bir dönemde bu şekilde yazan bir yazar olarak, Amerikan halkının ilgisini çeker.

Saroyan’ın Amerikan Edebiyatı üzerinde bir yandan da Beat Kuşağı’nda yarattığı etki üzerinde değerlendirilir. Yoğun olarak 1950li ve 1960lı yıllarda belirgin hale gelen Beat Kuşağı, doğaçlama ve tutkulu diyalogdan yararlanarak var olan biçimleri kullanmaktan geri dururlar. 1929 Buhranı’nda iş bulmak için sürekli demiryoluyla seyahat eden yolcular, Beat Kuşağı’nın ilham kaynağı olur. Sonu gelmeyen yolculuklara vurgu yaparak, sisteme ve alışılmış yaşam biçimlerine muhalif bir tavır takınırlar. Saroyan da hayal gücünü biçim olarak kullanan ve bu nedenle gelenek dışı kabul edilerek eleştirmenlerce sorunlu görülen bir yazardır. Dickran Kouymijian da Berkeley’de düzenlenen bir konferanstaki panellerden birinin “Saroyan ve Beat Kuşağı” adını taşıdığı ve Jack Kerouac’ın üslubundaki Saroyan etkisi ile Charles Bukowski’nin Saroyan’a olan hayranlığına dair sunumlardan oluştuğunu belirtir.²⁸ Bu da, Amerikan Edebiyatı’nı sarsıcı bir şekilde etkileyen Beat Kuşağı üzerindeki Saroyan etkisini düşünülebilir kılmaktadır.

Saroyan gerek Büyük Buhran’da Amerikan halkı üzerinde yarattığı etki gerekse Beat Kuşağı’na verdiği tartışılan ilhamla, Ermeni-Amerikan edebiyat dünyasının en bilinen ve etkili yazarlarının başında gelmektedir.

2.3. William Saroyan’ın Medeniyet Algısı

Doğu-Batı, Ermenilik-Amerikalılık ikilikleri üzerinde düşünen ve yazan William Saroyan’ın zihninde bir medeniyet algısı olması da kaçınılmazdır. Bunun nedeni yaratılan bu tür ikili karşıtlıkların en üst noktada medeniyet çatısı altında düşünölmek zorunda olmalarıdır. Saroyan için medeniyet çoğu zaman olumlu

²⁷ Erişim 12 Mart 2014, http://www.armeniapedia.org/wiki/William_Saroyan.

²⁸ Dickran Kouymijian, “Bugün Saroyan’ı Kimler Okuyor?,” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*, 213.

anlamda kullanılan bir tanımlama değildir. Çünkü onun düşünce sisteminde medeniyetin spesifik bir anlamı vardır. Bu anlam Oswald Spengler'in *Batı'nın Çöküşü* adlı eserinde dile getirdiği anlamla örtüşme içerisindedir.

Oswald Spengler, 19. Yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında Batı'nın; Liberalizm, Nasyonalizm, Sosyalizm ve Faşizm gibi siyasi akımlar nedeniyle birçok kanlı mücadelenin içine girdiğini belirtmiştir.²⁹ Bu mücadeleler sonucunda modern ulus-devletler kurulmuş ve bilimsel teoriler dini inançların yerine geçmiştir. Ancak bu gelişmeler Avrupa yani Batı'nın narsisizmle "medeniyetin ta kendisi" olduğu düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri uluslararası siyasette öne çıkmaya başlamış; emperyalizm, ırkçılık, ideolojik Vandalizm olayları hat safhalara ulaşmış ve tüm bu unsurların sonucunda büyük savaşlar verilmiştir. Ancak Spengler'a göre dinin yerine materyalizmi koymak ve ilerlemeci anlayışla birlikte güçlü olma arzusunu sürekli körükleyerek şiddetli çatışmalara neden olmak Batı'nın sonunu hazırlayan etkenlerdir. Üstelik "Batı=Medeniyet" algısını kuran ve dünyayı bu çerçevede döndürme arzusunu taşıyan Batı'nın çöküşü, aynı zamanda bu medeniyet algısının da çöküşünü beraberinde getirmiştir.

William Saroyan için de medeniyet benzeri bir bağlama oturur. Medeniyet, yalnızca belirli bir kesimin elinde bulundurduğu ve tahakküm aracı olarak kullandığı bir mefhum halini alır:

Korunması gereken şey, kısaca, medeniyet değil; neden olduğunu söyleyeceğim, medeniyet milyonlarca insana asla mal olmadı, o yalnızca bir avuç insan tarafından üretildi ve sürdürüldü. (...) Medeniyet yalnızca bir avuç insanın işi olduğu için medeniyeti kurtarmak zorunda değiliz, sadece kendimizi kurtarmaya ihtiyacımız var, hepsi bu.³⁰

Bu pasajda Saroyan'ın Batı odaklı medeniyet anlayışına tepkisel yaklaştığı görülebilir. Saroyan'ın tepkisi elbette ki bugünkü anlamda medeniyetin içinde olan dil, kültür, din gibi unsurlara yönelik değildir. Onun görüşüne göre, medeniyet kitleler üzerinde söz sahibi olabilecek zümrelerin sahip olduğu ve bu nedenle savaşlar ve milletler arası sıkıntılar çıkarılan içi boş bir kavramdır.

²⁹ Hasan Aksakal, Oswald Spengler'in Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010).

³⁰ Saroyan, "Seven Fragments," *My Name Is Saroyan*, 128.

Kendisi de 2. Dünya Savaşı'na asker olarak katılan William Saroyan, askerlik mesleğiyle büyük uyumsuzluklar göstererek ordudan ayrılır. Bunun nedeni insana büyük değer veren bu yazarın savaş karşıtı olmasıdır. Batı'nın oluşturduğu medeniyet algısı tahakküm ve üstünlük çabasını odağa aldığı için çoğu kez bireyi yani insanı göz ardı eder. Bu nedenle savaş, güçlü devletler için yalnızca bir hakimiyet mücadelesi iken, Saroyan "insan"ı odağa aldığı için savaş karşıtlığı yüksek boyutlara ulaşır:

Savaşa her baktığımda onu tek insanlık küçük birimlere ayırıyorum ve savaşı, savaşın etkilediği her insan için büyük ve canavarca buluyorum. Savaşı asker gibi giyinmiş bütün insanlar için öyle veya böyle ölüm olarak görüyorum ve ben de dahil savaştan sağ çıkmış diğer bütün insanları da üniformalı kardeşleriyle birlikte ölmüş kabul ediyorum.... Herhangi bir insanın ölümünü, askeri bir hareketin başarısına veya başarısızlığına etki eden bir unsur olarak göremem.³¹

Bireyin öneminin sifira indirildiği ve belli amaçların yüceltildiği medeniyet algısının Saroyan için ne kadar sorunlu olduğu görülür. Medeniyetin insan temelinden yükselmesinin yerine devletlerin inisiyatifine bağlı bir düzen haline gelmesi onun için en büyük problemdir. Bu problem savaşlar ve kavgalar meydana getirir ve dünya artık yaşanamaz bir düzenin hüküm sürdüğü bir mekan halini alır.

Saroyan'ın medeniyete olumsuz bir anlam yüklediği anlayışında kültür, insanları birleştiren ve dünyayı kurtaracak olan medeniyetin karşıtı bir şekilde olumlu bir kavram olarak öne çıkar:

Tek bir arzum varsa o da insanların kardeşliğini göstermektir. Bu çok büyük bir laf ve kulağa biraz yapmacık geliyor. İnsan genellikle böyle hamasi bir söz söylemeye çekinir. Kültürlü, bilgiç insanların kendine geleceğinden korkar. Ama ben aldırımıyorum. Kültürlü insanların gülmesini istiyorum. Kültürlü olmak, gülmeye yarar zaten. Irklara inanmam. Hükümetlere inanmam. Hayatı, dünyadaki milyonların aynı anda yaşadığı tek bir hayat olarak görürüm. Henüz herhangi bir dilde konuşmayı öğrenmemiş bebekler dünya üzerindeki tek ulustur, insan ulusu; gerisi sahte gösteriş, bizim medeniyet dediğimiz nefret, korku ve güçlü olma arzusu...³²

Medeniyet-kültür karşıtlığı bu pasajda belirgin bir şekilde görülür. Saroyan insanı hayatın merkezine konumlandırır. Genellikle insan odaklı olan anlatılarında; küçük insanların, topluma önderlik eden kişilerin öykülerini yalın bir dille aktarır. İnsana insan olduğu için değer verir, onu her şeyin üstünde tutar ve insanların aralarında hiçbir ayırım gözetmez.

³¹ Saroyan, "Bir Hayatın Dirilişi," *Yetmiş Bin Süryani*, 149-150.

³² Saroyan, "Yetmiş Bin Süryani," *Yetmiş Bin Süryani*, 98.

Medeniyetin Ali Allawi'nin de belirttiği gibi³³, “birey, toplum, devlet” üçlüsünün etkileşimi sonucu doğan bir düzen olmasından ziyade, belirli bir gücün tahakküm alanı olmasını eleştiren Saroyan, bireyin önemini her fırsatta vurgular. Bu çalışmada da medeniyetin birey üzerinden tartışılması söz konusu olduğu için Saroyan'ın tahakküme dayanan medeniyet anlayışına karşıt olarak bireyi ön plana koyduğu anlayış, bu çalışma için uygun bir alan oluşturacaktır.

³³ Allawi, *The Crisis of Islamic Civilization*, 83.

İKİNCİ BÖLÜM: ETNİK KİMLİK VE DİASPORA

1. ETNİK KİMLİK VE ASİMİLASYON

1.1. Etnik Kimlik

Kimlik, son birkaç yüzyıldır özellikle psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi sosyal bilim alanlarının çeşitli yönlerden tanımlamaya çalıştığı fakat tanımı üzerinde tam bir mutabakata varılamayan temel kavramlardan biridir. Esasen, temel olarak kimlik kavramının iki boyutu olduğu söylenebilir: kabullenilme ve kabullenme. Kabullenilme, kişinin içinde bulunduğu topluluk tarafından nasıl ve ne olarak benimsenildiğidir. Kabullenme ise bireyin içinde bulunduğu topluluğa karşı duyduğu aidiyet hissi olarak tanımlanabilir. Kabaca kimlik, bu iki unsurun birleşmesinden doğan olgudur, denebilir. Ancak kimlik, 1) toplumsal ilişki ağları ve 2) siyasi kavramlar karmaşıklaştıkça farklı türlere bölünen ve tek bir başlık altında incelenemeyecek kadar geniş bir hal almıştır.

Büyük imparatorlukların yıkılmasının ardından ulus devletlerin ortaya çıkması ve yayılması ile birlikte ulusların ulusal idealleri, yüce ülküleri ve toplumsal sorumluluklarından payını alan bir “ulusal kimlik” mefhumu oluşmaya başlamıştır. Ulusal kimliğin öznesi olan “ben”, kendisini karşıtı olan “öteki” üzerinden kurgulama yoluna gider. Çünkü Herkül Millas’ın da belirttiği gibi³⁴, ulusal kimlik, ulusal gurur oluşturmak için “öteki”ne ihtiyaç duyar ve bu “öteki” imajı, “ben” kimliği varlığını sürdürdüğü sürece canlılığını korumaya devam eder. Ancak ulus devlet ve ulusal kimliklerin; gerek çoğulculuğu öngören postmodernizm dalgasının dünya genelinde kabul görmesi ve gerekse kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak uluslararası ortak bir dil oluşması ile birlikte çatırdamaya başladığı ve güncel sorunlara cevap oluşturmakta yetersiz kaldıkları görülmektedir.³⁵ Artık mevcut olan mutlak bir üst kültürden oluşan “toplum (*society*)” anlayışı, yerini çoğul alt kültürlerin seslerinin daha güçlü çıktığı “topluluk (*community*)”lara bırakır olmuştur³⁶.

³⁴ Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*, 332.

³⁵ Nedret Çağlar, “Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 13/III (2008), 381-382.

³⁶ A.g.m., 384.

Ulusal kimlik söyleminin yetersiz kaldığı bu postmodern dünyada egemen topluma göre daha küçük olan topluluklarla ilişkilendirilen “etnik kimlik” kavramı ile bu kavramın tanımı ve sınırları konuşulur olmaya başlamıştır. Etnik kimlik, bireyin içinde yaşadığı topluma ait hakim kültürel unsurlardan farklı olarak; orijinal bir kimliğe karşı hissedilen aidiyettir. Etnisite, bir topluluğun ortak dili, kökeni, inancı, kültürü, ülküleri ve bağlılıklarını kapsayan genel grup özellikleri iken; etnik kimlik, bireyin bu grup özelliklerini edinmesi anlamına gelir.³⁷ Bir diğer deyişle, etnisite insana doğduğu andan itibaren içinde yaşadığı toplum tarafından “verilmiş” olan öğelerin toplamı iken, etnik kimlik zamanla edinilen ve benimsendiği takdirde bir anlam kazanan, edimsel bir kavramdır. Bu nedenle insana hiçbir dahli olmadan dayatılan milli kimliklerin işlevlerini tamamladığı topluluklarda, insanın kendi rızasıyla kabullendiği ve benimsediği etnik kimlik unsuru önem kazanır.

Etnik kimlik konusunun bireyler üzerinden yansıması açısından da tanımlama problemleri yaşanmaktadır. Stuart Hall’un da değindiği gibi³⁸ etnik kimlik konusunda cemaat beklentisi olarak ayrı ayrı bireylerin “tek doğru insan” figürü ve modeli üzerinde karar kılıp, o etnisiteye dahil olan tüm bireylerin bu doğru insana benzemesi gerekliliği fikri, günümüz gerçekliği açısından yetersiz bir önerme olarak kalmaktadır. Çünkü her birey içinde bulunduğu etnisiteye ait özelliklerin asgarisini barındırırken, bir yandan da bu kimliğe “kendi”liğinden bir şeyler katarak etnik kimliğini zenginleştirir ve diğer bireylerden farklılaşır.

Etnik kimlik konusunda öne sürülen fikirlerden bir diğeri de, etnik kimliğin bireyin doğumundan başlayarak belirlenmiş, sabit ve değişmeyen bir kimlik olduğudur. Özcü algılama³⁹ olarak adlandırılan bu algı biçimi, katı bir kimlik anlayışına işaret eder ve ulus devlet kavramı gibi anlamını yitiren bir düşünce biçimi haline gelmiştir. Homi Bhabha’nın⁴⁰ da “belirsizlik”(ambivalence) ve “belirlenemezlik” (indeterminacy) devri olarak adlandırdığı günümüz ortamında her

³⁷ Matthew Jendian, *Becoming American, Remaining Ethnic: The Case of Armenian-Americans in Central California* (New York: LFB Scholarly Publishing LLC, 2008), 14.

³⁸ Stuart Hall, “Cultural Identity and Diaspora,” *Identity, Community, Culture, Difference*, haz., Jonathan Rutherford (London: Lawrence & Wishart Limited, 1990), 223.

³⁹ Duygu Ateş, *Türkiye’de Kültürel Kimlik Farkındalığı Yaratmada Bir Bilişim Sistemi Olarak Sosyal Ağların Rolü: Manav Türkleri Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, 41.

⁴⁰ Homi Bhabha, “Postcolonial Criticism,” *Redrawing the Boundaries*, haz., Giles B. Gunn ve Stephen Greenblatt (New York: Modern Language Association of America, 1992), 439.

türlü anlam genelleme ve sabitlemeleri geçerliliğini yitirmekte, kavramlar ve olguların anlamları ve kapsamaları sürekli değişmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında, etnik kimlik kavramının da değişmez olduğu fikrinin geçerliliğini yitirdiği düşünülebilir. Stuart Hall bu konuda “Kimliği, zaten tamamlanmış, kusursuz bir gerçeklik olarak düşünmek yerine, asla tamamlanmayan, sürekli bir süreç içerisinde olan ve her zaman temsil bünyesinde -dışında değil- oluşturulan bir üretim olarak düşünmeliyiz.”⁴¹ der. Bu çalışmada özellikle imparatorluğun dağılmasından ve tehcirlerden sonra daha karmaşık bir boyut kazanan Ermeni diaspora kimliği incelenmektedir. Bu yüzden özellikle Ermeni kimliği üzerine çalışan Agop Der-Karabetian’ın verdiği örnek etnik kimlik kavramını konumlandırma açısından dikkate değerdir:

Ermenilerin kültürel kimliklerinin kutsal ve değişmez olduğunu düşündüklerini fark etmek hata değildir. Onlar kültürel kimliklerinin zaman ve mekan içinde kalıcı ve evrensel olduğunu kabul ederler. Fakat Ermeni kültürel kimliğinin doğası, özellikle Diaspora’da, ne kalıcıdır ne de evrensel. Ermeni kültürel kimliğinin anlamı ve bağlamı bir ev sahibi ülke kültüründen diğerine değişiklik gösterir. Bir Ermeni’nin *Ermeniliği* Lübnan’da olduğu gibi, Birleşik Devletler’de, Arjantin’de ya da İsrail’de de aynı anlamı taşımaz.⁴²

Bu pasajdan da anlaşılacağı üzere farklı bağlamlarda, farklı zaman ve mekanlarda, farklı kişiler için “etnik kimlik” kavramı değişiklik gösterir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi her birey temelde aynı özellikleri barındıran Ermeni etnik kimliğine kendisinden bir şeyler katarak onu öznelleştirir. Bu nedenle kesin ve değişmez bir etnik kimlik tanımı yapmak mümkün görünmemektedir.

1.2. Asimilasyon

Gönüllü ya da zorlayıcı nedenlerle ülkesinden ayrıлып göç etmek zorunda kalan bireyler, içinde buldukları yeni hakim kültür ile etkileşim içerisine girmek durumunda kalırlar. Bu etkileşim süreci göç edenler tarafından genellikle sancılı bir şekilde deneyimlenir. Bu deneyimler sosyolojik anlamda 20. Yüzyılın başlarında Robert E. Park ve E.W. Burgess tarafından “Bir kişi veya topluluğun diğer bir kişi veya grubun hatıralarını, duygularını ve davranışlarını onların deneyimleri ve tarihini

⁴¹ Stuart Hall, “Cultural Identity and Diaspora,” *Identity; Community, Culture, Difference*, 222.

⁴² Agop Der-Karabetian, “Multiple Social Identity as a Reflection of Modernity,” *Armenian Review* 36/I (1983), 102. Vurgu bana aittir.

paylaşıp ortak bir kültürel hayatta birleşerek edindiği iç içe geçme ve birleşme süreci”⁴³ olarak tanımlanan asimilasyon terimi üzerinden geliştirilmeye başlanır. Terim bir başka şekilde “Ortak topraklar üzerinde yaşayan çeşitli ırksal kökenler ve farklı kültürel miraslara sahip olan halklar tarafından en azından ulusal varlığı sürdürmek için yeterli bir kültürel dayanışmayı sağlamak adına seyreden süreç ya da süreçlere verilen ad”⁴⁴ olarak tanımlanır. Asimilasyon ana hatlarıyla hakim kültürün etnik kültür üzerinde yarattığı tahrip ve yok edici etki olarak düşünülse de, aslında böyle tek tip bir asimilasyondan söz edilmesi mümkün görülmez.

Matthew Jendian, *Becoming American, Remaining Ethnic* adlı eserinde üç genel asimilasyon teorisinden söz eder: doğrusal, iki boyutlu ve çok boyutlu-çoğulcu model.⁴⁵ Doğrusal model asimilasyon konusunda üretilen teorilerin en katı ve kapalı olanıdır. Bu teoriye göre etnik kültür öğelerinin hakim kültürle olan ilişkisi sonucunda hakim kültür tarafından tamamen yok edilerek emilmesi yaşanır. Daha yaygın ve etkin olan kültürel öğeler etnik topluluklar tarafından kabul edilirken geleneksel özellikler kaybedilir. Etkileşim süreci etnik kültürün zayıflaması ve ölümü ile sonuçlanır.

İki boyutlu çift kültürlü model olarak adlandırılabilir ikinci bir asimilasyon teorisine göre ise hem etnik kültür hem de hakim kültür kendi süreçlerini aynı anda bağımsız olarak sürdürürler. Bu teoriye göre hakim kültür etnik kültürü yok etmez, ona eklemlenir. Yaygın olan kültürün yapısına bir dereceye kadar asimile olma ve bu kültürün özelliklerini edinme söz konusu olsa da, etnik kimliğe sahip birey kendi etnik değerlerini ve kültürünü koruma ve yaşamaya devam eder.

Üçüncü ve “çok boyutlu-çoğulcu model” olarak adlandırılabilir bir teoriye göre ise asimilasyonun kültürel, sosyal, biyolojik ve psikolojik birçok boyutu vardır. Her boyut bir değişkendir ve çevreye göre farklılık gösterebilir. Örneğin, evinde kendi etnik kültürüne ait bir yemeği yiyen bir kişi, iş bağlantılarıyla ilgili yenen bir akşam yemeğinde bu yemeği yemeyi tercih etmeyebilir. Zamana, mekana ve duruma göre hakim kültüre uyum sağlama değişkenlik gösterir.

⁴³ Robert E. Park ve Ernest W. Burgess, *Introduction to the Science of Sociology* (Chicago: The University of Chicago Press, 1969), 735.

⁴⁴ Robert E. Park, “Social Assimilation,” *Encyclopedia of the Social Sciences*, haz., E. R. A. Seligman ve A. Johnson (New York: The Macmillan Co, 1930) 281.

⁴⁵ Jendian, *Becoming American, Remaining Ethnic*, 3-6.

Bunların yanı sıra “göçmen adaptasyonunun üç evresi”ni şekillendirdiği teorisinde Gustavo Pérez Firmat, konuya daha farklı ve süreç odaklı bir yaklaşım getirir. Göçmen adaptasyonunun üç evresi vardır: “Yer değiştirme (substitution), mahrumiyet (destitution) ve son olarak kuruluş (institution)”⁴⁶ Yer değiştirme olarak adlandırılan ilk evrede hakim kültürün öğeleri etnik kültürün öğeleri ile yer değiştirilerek, göçün bilinçte reddedilmesi amaçlanır. Buna örnek olarak Amerika’daki, Little Italy, Chinatown gibi göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerin isimleri verilebilir. Bu evrenin mottosu “Biz hala oradayız.”dır. İkinci evre olan mahrumiyet döneminde ise, artık ne anavatana ne de yeni ülkeye ait olamamaktan doğan umutsuzluk ve hüzün hakimdir. Bu dönemin mottosu ise “Hiçbir yerdeyiz.”dir. Üçüncü ve son evrede ise etnik kimlikler artık yeni ülkedeki varlıkları artık su götürmez bir gerçektir. “İşte buradayız.” mottosuyla artık kendi etnik kimliklerinin de tezahürünü oluşturan üretimlerde bulunurlar.

Asimilasyona dair tüm bu teoriler, Amerika’ya yerleşen Ermeni topluluğu için farklı açılardan geçerlilik gösterir. Genel olarak hissedilen duygu ise asimilasyona uğramaktan duyulan korkudur. Ancak bu korkuya rağmen Der-Karabetian’ın da “Etraflarında gelişen kültürü görmezden gelemezler. Geniş toplumun bir parçası oldukları gibi, Ermeni etnik kültürünün de bir parçasıdır.”⁴⁷ şeklinde belirttiği gibi diaspora Ermenilerinin çoğu bir yandan Amerika’da var olmak öte yandan ise Ermeniliklerini korumak konusunda sıkıntı yaşamazlar.

2. DİASPORA

2.1. Diaspora Kavramı

Eski Yunancada *dia-*, “-e doğru” öneki ve *sperein*, “saçma, tohum ekme” sözcüğünün birleşmesinden oluşan “diaspora” kavramının, TDK Sözlüğü’nde “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer” ve “herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” anlamına geldiği belirtilmiştir. Bireylerin çoğul kimliklerinin olduğu savı etkin olan günümüzde, tek bir diaspora tanımı yapabilmek ise neredeyse imkansızdır. Ayrıca,

⁴⁶ Gustavo Pérez Firmat, *Life on the Hyphen: The Cuban-American Way* (Texas: University of Texas Press, 1994), 7.

⁴⁷ Der-Karabetian, “Multiple Social Identity as a Reflection of Modernity,” *Armenian Review*, 104.

anavatan – yerleşilen yer, üzüntü – sevinç gibi ikili karşıtlıkların sürekli olarak etkin olduğu bir yapıda, kesinlik ve ideallikten söz edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Diaspora, gitmekle kalmak arasında, hem eski ülkeyi, hem de yeni ülkeyi kapsayan bir kimliktir. Anavatanından uzakta olan herhangi bir topluluğu diaspora kavramının dahilinde düşünülebilme için diasporayı tanımlayan belli başlı özelliklerin bu topluluklarda olması gereklidir. Öncelikle anavatanından savaş, zulüm gibi zorlayıcı sebeplerle yahut “kovulmuşluk” olarak adlandırılacak nedenlerle ayrılmak zorunda kalan topluluklar “mağdur diasporası” olarak adlandırılacak diasporanın birincil yönünü oluşturur. Geçim sıkıntısı, eğitim, ticaret belirli nedenlere dayanan kendi isteğiyle kopmak durumunda kalan toplulukların iki veya daha fazla ülkeye yerleşmesi de diasporanın bir diğer temel özelliğidir.

Şu halde, önceleri yalnızca mağduriyet ve zorlama nedeniyle anavatanından dünyanın dört bir yanına dağılan insan topluluklarına diaspora adı verilirken, günümüzde bu kabul değişime uğramış ve birçok nedeni kapsar hale gelmiştir.

Teknoloji ve haberleşme alanındaki gelişmeler nedeniyle birbirinden ayrı olsalar da sürekli iletişim halinde olan toplulukların ulus-ötesi bir yapı kazanmasıyla ise diaspora, sıklıkla kullanılan ve kültürlerarası, disiplinler arası çalışmaların başvurduğu bir kavram haline evrilmiştir. Bu da Roza Tsagarousianou'nun belirttiği gibi diasporanın artık “yerinden olma” kavramı üzerinden değil “uluslararası bağlantılar” kavramı üzerinden çalışılması anlamına gelmektedir.⁴⁸ İlk olarak Babil sürgününden sonra dünyaya dağılan Yahudileri tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı, bugün birçok etnisiteyi kapsayan yaygın ve geniş bir açıdan ele alınmaktadır. Antik bir sözcük olan diaspora, ulus devletlerin etkisinin zayıfladığı, Kachig Tölölyan'ın “ulusötesi zaman (transnational moment)”⁴⁹ adını verdiği globalleşen dünyada da modern bir kullanım alanı kazanmıştır.

⁴⁸ Roza Tsagarousianou, “Rethinking the Concept of Diaspora: Mobility, Connectivity and Communication in a Globalised World,” *Westminster Papers in Communication and Culture* 1 (London: University of Westminster, 2004), 52.

⁴⁹ Ien Ang, “Together-in-Difference: Beyond Diaspora, Into Hybridity,” erişim 12 Kasım 2013, http://www.uws.edu.au/data/assets/pdf_file/0006/156957/Ang_Together-In-Difference_IC_S_Pre-Print_Final.pdf.

Robin Cohen ise “etno-ulusal bilinç”⁵⁰ (*ethnonational consciousness*) adını verdiği ortak bir anavatan hatırası ile mitine ve grup bilincine sahip olma özelliğine diaspora konusunda daha büyük önem verir. Çünkü yerleşilen ülkedeki hakim kültürden kaynaklanan asimilasyon sürecine karşı kaynak kültürü koruyabilmek ancak diaspora bilincinin sağlanması ile mümkündür. Bu bilincin varlığı yalnızca diaspora toplulukları ile anavatandaki toplumun üyelerini değil, dünya üzerinde dağılmış bir halde bulunan tüm diaspora topluluklarının üyelerini birleştirebilecek en büyük güçtür. Aynı zamanda diaspora topluluklarının kültürel olarak varlıklarını sürdürebilmeleri yoluyla ikinci ve üçüncü nesillere bu bilincin aktarılması sağlanır. Ancak böylece Kim Butler’a göre bir topluluğun diaspora sayılması için gerekli gördüğü “diaspora bilincinin en az iki jenerasyon boyunca varlığını sürdürmesi”⁵¹ şartı da gerçekleşebilir.

Anavatan ve içinde bulunulan ülke (*homeland & hostland*) konusunda diaspora insanların yaşadığı ikilemler de, diasporanın doğasını oluşturan bir başka önemli unsur olarak görülebilir. William Safran’a göre, yerleştikleri ev sahibi ülkede hiçbir zaman tam anlamıyla kabul göreceklelerini düşünmediklerinden kendi sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını özerk bir biçimde giderebilmek ve şartlar elverdiğinde anavatana dönmeyi istemek bir diaspora topluluğunun belirleyici özelliklerinden biridir.⁵² Ancak diaspora toplulukları için durum hiçbir zaman bu kadar kesin değildir, çünkü tam bu noktada diaspora toplulukları ve özellikle Ermeni diasporası için anavatanın ne olduğunun tanımını yapmak gerekir. Anavatan tanımı kişiden kişiye değişiklik gösterebileceği için her diasporanın ya da diasporadaki her jenerasyonun “anavatana dönme” arzusunu taşıdığı düşünmek güçtür. Böyle düşünüldüğü takdirde, örneğin bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti’nin kurulması ile birlikte tüm diaspora Ermenilerinin Ermenistan’a dönmesini beklemek gerekir, ki bu teori ve pratikte mümkün görünmemektedir. Çünkü bu geri dönüşün gerçekleşmesi için vatanın neresi olduğu sorusunun cevaplandırılması gerekir. Artık eski kötü anılarının bir daha gerçekleşmeyeceği, atalarının köylerinin bulunduğu ancak Ermeni

⁵⁰ Robin Cohen, “Diasporas and the Nation State: From Victims to Challengers,” *International Affairs* 72 (1996), 515.

⁵¹ Kim D. Butler, “Defining Diaspora, Refining a Discourse,” *Diaspora* 10/2, 192.

⁵² William Safran, “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return,” *Diaspora* 1/1 (1991), 83-84.

nüfusun uzaklaştığı Türkiye mi vatandır? Yoksa Ermenilerin yaşadığı ve kültürlerini devam ettirdikleri ancak birçok Ermeni'nin atalarına dair hiçbir iz barındırmayan Ermenistan mı vatandır? Bu sorulara tek bir yanıt bulabilmek elbette ki mümkün değildir, çünkü birey sayısı kadar vatan deneyimi olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir. Vatan algısı yazardan yazara/kişiden kişiye değişebilir.

Diasporalar da Gilroy'un belirttiği gibi "kökler ve rotalar"⁵³ (*roots & routes*) arasındaki gerilimden beslenirler ve karmaşık yapılarının bir nedeni de budur. Diaspora bir yandan 1) anavatanla olan bağlarını koparmamak ve özlem duymak iken öte yandan yeni yerleşim yerinin bir parçası olmak, oraya 2) "kök salma"ya çalışmak demektir. Bu noktada da vatanın neresi olduğu problemi ortaya çıkar ki, Ermeni diasporası için özellikle imparatorluğun yıkılışından sonra oluşan Türkiye'nin kendisini bir ulus devlet olarak konumlandırmasından sonra Anadolu topraklarındaki vatanları konusunda bir ikilem ortaya çıkar.

Diaspora ile özdeşleşmiş ve neredeyse kalıplaşmış olan 3) asimile olma tehlikesi, vatana özlem, kopuş, dağılma gibi negatif söylemler, aslında diasporanın yalnızca olumsuz olan bir yanını yansıtır. Cohen'in de "Etnik, ulusal kimlik ile uluslararası kimlik arasında yaşanan gerilim genellikle yaratıcı ve zenginleştiricidir."⁵⁴ sözüyle belirttiği gibi, diasporanın anavatanından ayrılarak yerleştiği topraklar yalnızca bir son değil, umudun ve yeni başlangıçların yerleridir. Danforth'a göre, diasporada "yersiz yurtsuzlaşma" sürecinin ardından "yurt edinme" sürecinin oluşması, kültürel yaratıcılığın da ortaya çıkması anlamına gelir.⁵⁵ Çünkü kopup gelinen vatandan sonra yeni yerleşim yerinde yurt edinebilmek, öncelikle kültürel açıdan üretim yapmaya bağlıdır. Tüm bunlar da diasporanın pozitif yönü olan, kültürel açıdan zengin üretimi ortaya çıkarır. Böylece diasporanın yalnızca negatif bir bağlamının olduğu ezberinin bozulduğu görülebilir. Bu kültürel üretim, Ermeni diasporasında Ermeni yazarların üstlendiği bir süreç olmuştur. William Saroyan da dahil olmak üzere hem eski ülke ve Ermeni kültürünün devam ettirebilmek hem de Amerika'daki yaşantı konusunda bir dayanışma oluşturarak yaşanan zorlukları yenebilmek için hikayeler anlatan yazarlar, diaspora sürecinde

⁵³ Avtar Brah, *Cartographies of Diaspora-Contesting Identities* (London: Routledge, 1996), 192.

⁵⁴ Robin Cohen, *Global Diasporas: An introduction* (London: UCL Press, 1997), 24.

⁵⁵ Roza Tsagarousianou, "Rethinking the Concept of Diaspora: Mobility, Connectivity and Communication in a Globalised World," 59.

ortak bir bilinç oluşturup bulunulan yeri sahiplenebilme konusunda etkin rol oynamışlardır. Bu çalışmanın bağlamında William Saroyan ve eserlerinin ele alınması da diaspora toplumunda eski ülke ile yeni ülke arasında yaşanan tansiyonların ve yurt edinme sürecinde yaşanan sıkıntıların bir kültürel üretim yolu olan edebiyata olan yansımalarının değerlendirilmesi amacı güdülmüştür.

Sonuç olarak, William Safran, Robin Cohen gibi teorisyenlerin “ideal model” bir diaspora tanımı ve modeli oluşturma çabalarının aksine, diaspora önceden belirlenmiş ve kesin bir tanımı olabilecek bir kavram değildir. Kaldı ki, bireylerin çoğul kimliklerinin olduğu savı etkin olan günümüzde, tek bir diaspora tanımı yapabilmek neredeyse imkansızdır. Ayrıca, anavatan – yerleşilen yer, üzüntü – sevinç gibi ikili karşıtlıkların sürekli olarak etkin olduğu bir yapıda, kesinlik ve ideallikten söz edilmesi pek mümkün görünmemektedir.

2.2. Ermeni Diasporası

2.2.1. Ermeni Diasporası

Ermeni toplumu, eski çağlardan bu yana, gerek Ermenistan topraklarına yapılan istilalar gibi zorlayıcı sebeplerle, gerekse ticaret ve eğitim gibi gönüllü nedenlerle topraklarından ayrılmış ve dünyanın birçok bölgesine göç etmişlerdir. Bizans döneminden başlayarak İran, İstanbul, Afrika, Hindistan, Avrupa ve Rusya gibi merkezler de bu göçlerin sonucu olarak Ermeni diasporasının birer parçası olmuşlardır.⁵⁶ Özellikle Amerika’ya yapılan göçler açısından bakıldığında ise, Ermeni diasporasının hareketliliği 17. Yüzyıl başından itibaren başlar ve 20. Yüzyıl başında büyük hız kazanır.

Bugün yaşayan yaklaşık yedi milyon Ermeni’den yarısı diasporada yaşamını sürdürmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Ermeni diasporasının en yoğun olarak yaşadığı yerdir. Kayıtlara göre “Martin The Armenian”, 1618 ya da 1619 yılında Amerika’ya gelen ilk Ermeni’dir. 1800’lü yılların sonuna kadar da Amerika’da hatırı sayılır miktarda Ermeni bulunmamaktadır. 1834-1890 yılları arasını kapsayan Amerika’ya yapılan göçlerin ilk safhasında Amerika’ya gerek eğitim gerekse ticaret

⁵⁶ Susan P. Pattie, “Longing and Belonging: Issues of Homeland in the Armenian Diaspora,” erişim 15 Kasım 2013, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/pattie.pdf>.

gibi nedenlerle yapılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan karışıklıkların sonucunda göçmenler, Amerika'da kalmak durumunda kalmışlardır. 1891-1898 yılları arasındaki ikinci dönemde yaklaşık 12.500 Ermeni, Sultan II. Abdülhamid'in politikaları ve Osmanlı Devleti'nde yaşanan karışıklıklar nedeniyle göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu dönemde ayrıca Doğu Anadolu'da tarım konusunda yaşanan sıkıntılar da Ermenileri Amerika'da yeni bir yaşam arayışına itmiştir. Yaklaşık 52.000 Ermeni'nin Amerika'ya göç ettiği üçüncü dönem ise 1899-1914 yılları arasını kapsar. Bu göçler yine İttihat ve Terakki Partisi'nin politikaları gibi nedenlerle yaşanmıştır. 1915-1931 yıllarını kapsayan dördüncü dönem ise hem Ermeni Tehciri'nin hem de Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı karışık bir dönemdir. Ermeni Olaylarının yaşandığı 1915-1920 yılları arasında yalnızca 6500 civarı Ermeni Amerika'ya göç etmiştir. 1921 yılı ise 10.212 kişi ile Amerika'ya göçün en yoğun olduğu yıl olmuştur. Daha sonraki dönemde 1924 Göçmen Kanunu ile göç eden insan sayılarına bir sınırlama getirilmesi ile birlikte bu sayı giderek azalmıştır.

Amerika'ya 20. yüzyıl başlarında gerçekleşen hızlı ve yoğun Ermeni göçü dalgası, birçok teorisyen tarafından “mağdur diasporası” olarak kategorize edilir.⁵⁷ Ermeni diasporasının, zorluk ve felaketlerden sonra ayakta kalabilmiş ve göç etmek zorunda kalan bir topluluk olması nedeniyle özünün olumsuz bir kaynağa bağlandığı söylenebilir. Üstelik negatif nedenlerle memleketlerini terk etmek durumunda kalan Ermeniler için Amerika'da başladıkları yeni hayat da ilk etapta büyük zorluklar ve sıkıntılar barındırmıştır.

Amerika'ya yapılan göçün en zorlayıcı yanlarından biri hiç kuşkusuz ülkede Ermenilere karşı yapılan ayrımcılıktır. Bu ayrımcılıklar, kendi cemaatlerinden olmayan Ermenileri kiliselerine kabul edilmeme, başarılı Ermeni tüccarlarının şirketlerini planlar uygulayıp devralarak zenginleşmelerinin önüne set koyma, bölgedeki en eski ve en az arzu edilen evlerde oturmalarını zorunlu bırakma, Ermenilerin sosyal kulüplerde yer almasını ve eşitlikçi bir eğitim anlayışıyla eğitim görmelerini engelleme gibi hayatın her alanını etkileyen türden ayrımcılıklardan olmuştur.

⁵⁷ Cohen, *Global Diasporas*, 31.

2.2.2. Fresno

Bu gibi ayrımcılıkların en yoğun olarak görüldüğü yer ise, Saroyan'ın da büyüyüp yaşadığı Fresno şehridir. Bunun nedeni Charles Mahakian'a göre Fresno'daki Ermeni nüfusun yerli nüfusa olan oranının yüksek olması ile büyük şehirlerdeki Ermenilere göre daha homojen ve sistemli bir yapıda olmaları Fresno Ermenilerini Amerika'nın diğer yerlerinde yaşayan Ermenilere göre daha görünür ve göze batar kılmıştır.⁵⁸

Kaynağı negatif olan ve geldikleri “yeni dünya”da türlü sıkıntılarla karşı karşıya gelen Ermeni diasporasını ayakta ve canlı tutan ise elbette ki “diaspora bilinci”dir. Robin Cohen *Global Diasporas* adlı kitabında konuya şu şekilde eğilir: “Bir üyenin diasporik bir topluluğa olan bağlılığı bu topluluğun geçmiş göç hikayesi ile kaçınılmaz bir bağlantısının olduğu ve benzer bir arka plana sahip olan diğer grup üyeleriyle ortak bir etnisite duygusunu kabul etme ile kanıtlanır.”⁵⁹ Ermeniler için 1915 Tehciri, Cohen'in sözünü ettiği “geçmiş göç hikayesi”nin temelidir ve Ermeni diaspora bilincinin temelini oluşturur. Göç eden birinci nesille birlikte, Amerika doğumlu olan ikinci ve üçüncü nesilleri de bir arada tutan ortak hafıza 1915 olaylarıdır. Sevinç Göral Alkan, bu durumu psikolojik açıdan irdeleyerek 1915 olaylarının Ermeniler için “seçilmiş travma” olduğunu ve grup bilincinin oluşmasında temel faktör olduğunu açığa vurur:

1915 Tehcirinin Ermeniler için “seçilmiş travma” olarak işlev gördüğünü, Ermeni kimliğinin güçlenmesinde önemli bir rol oynadığını, özellikle Diaspora'daki Ermeniler için önemli bir biz-lik duygusu kaynağı oluşturduğunu söylemek mümkündür.⁶⁰

Hatta Anny Bakalian'a göre⁶¹, soykırım iddialarının Türkiye tarafından kabul edilmemesi de, Ermenilerin topluluk bilincinin bir unsuru olarak bağlılıklarını güçlendirme işlevi görmektedir. Çünkü Ermeni soykırımını dünyaya kabul ettirmek gibi büyük bir amaç çevresinde toplanmak, büyük bir topluluk motivasyonu

⁵⁸ Berge Bulbulian, *The Fresno Armenians: history of a diaspora community* (Sanger, CA: Word Dancer Press, 2001), 112.

⁵⁹ Cohen, *Global Diasporas*, ix.

⁶⁰ Sevinç Göral, “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi,” erişim 7 Şubat 2014, http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index4_1_1.htm.

⁶¹ Anny Bakalian, *Armenian-Americans: From Being to Feeling Armenian* (New Brunswick: Transaction Publishers, 1993), 3.

sağlamakla kalmaz, aynı zamanda Ermenilik bilincini canlı tutabilecek en güçlü unsur olarak ön plana çıkar. Bu bilinç, her ne kadar diasporadaki Ermeni toplumunu birleştiren itici bir güç olsa da, tehciri her Ermeni için kimliğini tanımlamakta kullandığı bir motivasyon olarak görmek yanlış olur. Buna verilebilecek en iyi örnek bu çalışmanın da konusunu oluşturan William Saroyan'dır. Saroyan için tehcir, birincil önemi haiz bir motivasyon olarak görülmez.

1915 Tehciri diaspora bilincinin tarihi arka planını oluştururken, güncel olarak Amerika'daki Ermeni Diasporası toplumunu birleştiren en güçlü unsurlar milli kilise, politik partiler, kültürel organizasyonlar olmuştur. Özellikle, Ermenistan'ın ruhani ve kültürel hayatı üzerinde özel bir misyonu olduğu kabul edilen Ermeni Apostolik Kilisesi, diasporalar arasındaki bağlantıları kurma ve milli politikalar oluşturma konusunda bir merkez haline gelmiştir. Yabancı egemenliğine karşı etnik kimliğin korunmasında kilit rol oynamıştır.⁶²

Sonuç itibariyle Ermeni diasporası, “eski ülke”(Anadolu) ve “yeni dünya” (Amerika) arasında yaşadıkları ikilemleri Ermeni tehciri ve kilise gibi kültürel kimliklerine ait unsurları toplumsal hafızalarında canlı tutarak aşmaya çalışmıştır. Boğos Levon Zekiyanyan'ın da değindiği gibi “[*Ermeniler*].bir yandan, bütünleşme kapasiteleri sayesinde, dağılımı kalıcı ve gelişen yerleşimlere dönüştürebilmişler, diğer yandan da, köklerine olan derin bağlılıklarıyla, “cennet” yurt imgesini yaşatmışlardır.”⁶³ Bu bağlılık da bir yandan Amerikan toplumuyla bütünleşmelerini diğer yandan ise öz kültürlerini korumalarını sağlamıştır.

2.3. Amerika'da Ermeni Diasporası Edebiyatı

Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan göçün ardından orada oluşan Ermeni diasporası, yerleştikleri yeni topraklarda ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda birçok faaliyet içinde olmuşlardır. Diaspora Ermenileri için yeni ülkenin kuralları, kültürü ve her anlamdaki yapılanmasına uyum sağlama süreci, eski vatanın toplumsal ve kültürel hafızasını da bu yeni düzene eklemek suretiyle ilerlemiştir. Bu açıdan bakıldığında, Amerika'daki Ermeni diasporasının ürettiği edebiyatın, kültürel açıdan

⁶² Susan P. Pattie, “Longing and Belonging: Issues of Homeland in the Armenian Diaspora,” 5 Berge Bulbulian, *The Fresno Armenians: history of a diaspora community*, 147.

⁶³ Boğos Levon Zekiyanyan, *Ermeniler ve Modernite* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002), 33.

yaşanan hareketlilik ve alışverişin yansıması olduğu söylenebilir. Amerika'daki Ermeni yazarlar, bir yandan Amerika şartlarına uyum sağlamaya çalışırken, öte yandan beraberlerinde getirdikleri kültürel değerlerin de sürekliliğini sağlama çabası içine girerler. Yeni ülkede karşılaştıkları yeni durumların da edebiyata yansıması ile birlikte ana akım Amerikan edebiyatına eklenmiş ancak ondan bağımsız, belli temel özelliklere sahip olan bir Ermeni diaspora edebiyatı gelişir.

Amerika'daki Ermeni yazınının varlığı öncelikle, Ermeni toplumunun dayanışması ve Ermenilik bilincinin korunması amacıyla yayınlanmaya başlayan gazete ve dergilerde görülür.⁶⁴ *Hairenik* (1899), *Asbarez* (1908) ve *Nor Kir* (1936-1954) gibi Ermenice olarak yayınlanan gazeteler, bir yandan Amerika'da Ermeniler için başlayan yeni hayatın zorluklarını yansıtırken, öte yandan eski vatana olan özleme dair nostaljik hislerin açığa vurulduğu bir alan olarak gün yüzüne çıkar. Aynı zamanda Amerika'daki Ermeni halkının sanatsal zevkini yansıtmaya, geliştirme ve sanatsal bilinç oluşturma işlevini de görürler. William Saroyan da zaman zaman *Hairenik*'te toplumuna faydalı olmak amacıyla yazar. Ermeni okur-yazarlarının İngilizce konusundaki yeterlilik düzeyleri arttıkça, eserlerini İngilizce olarak da vermeye başlarlar. İngilizcenin edebiyat dili olarak kullanımı Ermeni kültürünün "asimilasyon"a uğraması olarak eleştiri olsa da, Ermeni edebiyatı geleneğini ana akım Amerikan edebiyatı içerisinde yer edinmesini sağlaması açısından önem kazanır. Aynı zamanda Ermeni-Amerikan azınlığın kültürel ve sanatsal değerlerine ana akım Amerikan edebiyatında bir yer edinebilmeleri için bir olanak sağlamıştır.⁶⁵ Böylece Ermeni-Amerikan edebiyatının yelpazesi de genişlemiş, geniş kitlelerce bilinirliği artmıştır.

Ermeni-Amerikan diaspora edebiyatı, gelişim sürecinden itibaren belli temalar üzerinden yürür. Bu temalardan ilki ve en güçlülerinden biri, geçmişe duyulan özlemdir. Bu özlem, Amerika'daki Ermenilerin vatan hasretiyle "acıklı duygusallıkla şekillenen nostaljik bir edebiyat"⁶⁶ oluşturmalarına vesile olmuştur. Ermeniler Amerika'ya yoğun bir göç gerçekleştirse de anavatanlarına dönme

⁶⁴ Can Danişmant, "Search For Roots in Contemporary Armenian American Literature," 80.

⁶⁵ Rubina Perroomian "Armenian-American Literature," *The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature: A – C* (Westport, CT: Greenwood Press, 2005), 196.

⁶⁶ A.g.e., 191.

umudunu taşırlar. Rubina Peroomian'a göre de⁶⁷, Amerika Ermeniler için ilk etapta yalnızca bir "geçici durak"tan ibaret görülür. Bu nedenle Amerika'da yaşadıkları hayattan çok, eski ülkenin güzellikleri ile tehcirin yarattığı sıkıntı ve üzüntülere yoğunlukla değinirler.

Tehcirden önce Amerika'ya yerleşen bir Ermeni olan Leon Serabian Herald "Köyümden Hatıralar" adlı şiirinde bir yandan köyünde yaşadığı bir aşk hikayesini aktarırken, öte yandan tehcirle birlikte yok olan köyünün doğal güzelliklerine değinir:

Bahçenizden akan dere
Bizimki kadar temiz ve serindi,
Sahilleri de güneşli ve kumlu,
Ama her sabah yüzmeye bizimkine geliyordun⁶⁸

Dereler, sahiller ve bahçeler bu şiirde aşk teması ile birleşerek, romantik bir ortam oluştururlar. Eski ülke ve şairin köyü, güneş ışıkları ve aydınlık içerisinde olan bir mutluluk ülkesi olarak resmedilir. Ancak bu köy ve bu güzelliklerin yalnızca hatıralar ve hayallerde kalmış olmasından dolayı hüznü duyulur:

Köyümüzün adı Put-Aringe idi
Bir zamanların kudretli tanrısının adı
Put-Aringe bir sevgiliyi kaybetti
Ve şimdi bir yerlerde bir hayalperest var

Hayalin bende bir çiçek
On yıldır hala solmayan
Adın kayıplara karışan
Ama asla kaybolmayan bir koku

Şair, köyünü kaybetmekten dolayı hayal kırıklığına uğramasına rağmen, köyü ve oraya dair hatıralar silikleşse bile asla kaybolmayacaktır. Şair kendini "hayalperest" olarak adlandırarak, eski ülkeyi hayalinde tekrar tekrar yaşattığını anlatmak ister. Böylece yeni ülkeleri Amerika'da olsa bile, zihninde hala eski ülkede yaşadığını gösterir.

Richard Hagopian "Yanan Asit" adlı öyküsünde ise eski ülke hatıralarını tehcir ve tehcirin Ermeni bireyler üzerindeki etkisi üzerinden anlatmayı tercih eder:

⁶⁷ A.g.e., 191.

⁶⁸ Leon Serabian Herald, "Memories from My Village Put-Aringe Armenia," erişim 24 Mart 2014, <http://araratmagazine.org/2011/04/remembering-william-saroyan/>.

Yeni ülkeye kaçıp kurtulan erkek ve kadınlar beraberlerinde katliamın görüntüsü ve kokusunu da getirdiler. Bu garip insanlar yine de yaşamaya çalıştılar. Mutsuz yüzlerle, kiliselerinde ibadet ettiler, yorgun ağıtlarını söylediler, evlendiler ve çocuklarını acılı bir şekilde doğurdular. O da burada doğanlardan biriydi; yani babasının dediği gibi “bedenin zaferi”.⁶⁹

Bu pasajda, yeni ülkeye uzanan yolculuğun aslında yıkımları ve eski ülkeye dair olan hüznü geride bırakma konusunda yeterli olmayacağını göstermektedir. Yeni ülkedeki yeni hayat ancak “katliam, mutsuz yüzler, yorgun ağıtlar ve acılı doğumlar”ın gölgesinde devam edecektir. Ermeni neslinin Amerika’da devam etmesini simgeleyen yeni doğumların yalnızca “bedenin zaferi” olarak belirtilmesi de Ermeni zihni ve ruhunun da eski ülkede kaldığını gösterir.

Öte yandan Türk imgesi de eski ülke ve acıların simgeleştirilmesi açısından “öteki” olarak eski ülkeden göç eden ve Amerika’da doğan Ermenilerin zihinlerinde belirir. Peter Balakian *Kaderin Kara Köpeği* adlı romanında Amerika’da doğan bir Ermeni olan çocuk karakter Peter’in, Yakın Doğu Kültürü ile ilgili bir ödevi vardır. Etnik kökenini öğrenmesini isteyen babası da Ermenistan’ı incelemesinin iyi olacağını düşünür. Ancak Peter, Ermenistan hakkında yeterli bilgi bulamadığı için, Ermenistan’ın bir zamanlar toprakları olan yerlerde hüküm süren Türkler hakkında bilgi toplar ve ödev yazar. Sonrasında babası ile arasında şöyle bir konuşma geçer:

‘Ee, Ermenistan’la ilgili ne buldun?’
‘Türkiye hakkında yazdım,’ dedim.
Babam bana baktı ve sessizlik masanın üzerinde asılı kalmıştı.
‘Ne?’ Sesi *n*’nin üzerinde can çekişiyormuş gibi çatladı. ‘Ama Ermenistan hakkında yazacağını —’
‘Biliyorum,’ diyerek sözünü kestim, ‘ama Ermenistan hakkında hiçbir şey bulamadım ki.’
Artık bana bağıyordu. ‘Türklerin bize ne yaptığını bilmiyor musun?’
.....
‘Yahudi arkadaşların Almanlar hakkında böyle bir ödev yapar mıydı?’⁷⁰

Amerika’da doğan bir Ermeni birey olarak, Peter’in muhayyilesindeki Türk imajı henüz tam anlamıyla oturmuş değildir. Ancak babası, diasporada Ermeni kimliğini koruyabilmek için gerekli sembollerden olan “öteki yaratma” ve “ortak acı oluşturma” hususlarında oğlunun bilinçlenmesi için çaba harcar.

⁶⁹ Richard Hagopian, “Burning Acid,” *The Dove Brings Peace* (New York: Farrar & Rinehart Inc.), 191.

⁷⁰ Peter Balakian, *Black Dog of Fate* (New York: Basic Books, 2009), 100.

Amerika'nın artık geçici bir durak değil, yeni edinilen vatan olduğu idrak edildiğinde ise, eski vatana duyulan özleme yeni ülkenin bir bireyi olma konusunda yaşanan zorluklar eklenir. Bu noktada, Ermeni-Amerikan Edebiyatında sıklıkla işlenen bir diğer temanın Amerika'ya kabul edilmede ve diaspora yaşantısında çekilen zorluklar, ayrımcılık ve ırkçılık olduğu görülür. Diaspora konusunda yaşanan ilk zorluklar, eski ülkeden gelen Ermenilerin Amerika'ya kabulü sırasında hissedilir. Raffi Arzoomanian'ın; göçmenlerin Amerika'da ilk ayak bastıkları yer olan Ellis Adası ile ilgili olarak yazdığı *Ellis Island 101* adlı oyunda Amerika'ya kabul edilişteki sıkıntılar detaylarıyla aktarılır:

Ne yaparsan yap... Pantolonuna işemek yok... Sana bu yüzden bir çarpı atarlar... Ve bayılma mevzuu. Bu yüzden de üzerine bir çarpı atarlar, ve öksürdüğün için, ve kaşındığın ya da topalladığın için–Belirtileri araştırmazlar, seni geri gönderirler... Ve eğer okumayı bilmiyorsan da sana bir çarpı atarlar. Ben de bu nedenle geri gönderildim.⁷¹

Amerika'ya kabul edildikten sonra, esas mesele Amerika'da vatandaş olma konusunda yaşanan sıkıntılar olur. Bir yandan yaşama tutunmak için en ağır işlerde çalışan Ermeniler öte yandan etnik kimliklerinden ve görünüşlerinden dolayı ötekileştirilmeleri konusundaki problemlere göğüs germeye çalışırlar. Yabancılık hissetme, ötekileştirilme ve ırkçılık zorluklar da Ermeni-Amerikan edebiyatının merkezinde olan bir temadır. Bu tema Saroyan'ın da başvurduğu bir temadır.⁷² Leon Surmelian'ın “The Sombrero” adındaki otobiyografik öyküsü bu tema üzerine verilebilecek bir örnektir. Bir Ermeni olan karakter, berbere saç kestirmek için gittiğinde, berber yalnızca beyazlara hizmet verdiğini ve Meksikalıların saçlarını kesmediğini söyler. Bunun üzerine ana karakter şunları ifade eder:

Ona haykırmak istedim, “Benimle bu şekilde konuşma! Ben Meksikalı *değilim*.” Ona bir Meksikalının yapamayacağı şekilde dik dik baktım. Ama, yine de tek kelime edemedim. Ona –ve şu diğer adamlara– milliyetimi söylemek istemedim. Berberin bana dokunmasını istemedim... Onu öldürebilirdim. Ama bir Amerikalıya asla

⁷¹ Raffi Arzoomanian, “*Ellis Island 101*,” *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature* içinde, 37.

⁷² Saroyan'ın eserlerinde de çeşitli etnik kimliklere sahip olan kişilere uygulanan ırkçılık örnekleri gösterilir. William Saroyan, *Yoksul İnsanlar* (İstanbul: Adam Yayınları, 1990), 44: “Zenci olmak” ile ilgili bir örnek vardır. Aynı şekilde William Saroyan, *İnsanlık Komedi* (İstanbul: Varlık Yayınları, 1964), 54-56: Göçmen bir İtalyan öğrenciyeye karşı uygulanan ötekileştirme anlatılmaktadır.

saldıramayacağımı fark ettim. Bu, Amerika'yı, Sam Amca'yı tokatlamak gibi, asla vazgeçmeyeceğimi bildiğim bir rüyayı, bir vizyonu mahvetmek gibi olurdu.⁷³

Bu pasajda, ten renginden dolayı Meksikalı sanılan Ermeni karakterin arafta kaldığı görülür. Hem Amerika'nın kimliğinin ona yaşattığı zorluklar nedeniyle öfkeli, hem de Amerikalı olma yolunda olduğundan dolayı itidalli olduğu sezinlenebilir. Bu davranış biçimiyle birlikte aynı zamanda kendi milliyetini söylemeyerek bir bakıma Ermeniliğini tüm dışsal unsurlardan ve ırkçı söylemlerden korumuş olur. Bir yandan gelinen yeni vatanda tutunma çabaları ekonomik anlamda sıkıntılar, öte yandan yaşanan ayrımcılıklar ve kötü muamele Ermenilerin Amerika'da ortaya koydukları edebiyatın temalarından birini oluşturmaktadır.

Rubina Perroomian Ermeni-Amerikan edebiyatı temalarına bir yenisini daha ekler: köklerini aramak.⁷⁴ Ermeni Tehcirinin ellinci yılı olan 1965 yılı itibariyle Amerika'da yaşayan Ermeni diasporasının siyasi ve kimliksel bilinci üst seviyelere yükselmiştir. Ermenice bilmeyen dolayısıyla İngilizce yazan ve Amerika'da doğup kökleriyle ilgili çok fazla bilgi sahibi olmayan Ermeni yazarlar da bu bilinçle etnik kimliklerinin peşinden gitmeye başlarlar. Etnik kimlikleri ve eski ülkeyle genelde baba, anne, büyükanne gibi aile büyüklerinden edindikleri bilgilerle etkileşim kurabilirler. Etnik kimliklerine karşı gelişen bu ilgi oluşturdukları İngilizce edebiyata da yansır. Böylece bu metinler Ermeni olmayan ancak etnik edebiyata ilgi duyan İngilizce okurları için de ilgi çekici hale gelmiş olur. Ermeni yazarların köklerine yaptıkları yolculuklar, kimi zaman Saroyan'ın Bitlis'e yaptığı gibi fizikseldir, kimi zaman ise yalnızca zihinsel ya da ruhsal şekilde ortaya çıkar.

Ermeni-Amerikan edebiyatında "kök arayışı"na dair verilebilecek en iyi örneklerden biri Michael Arlen'in *Ararat Yolculuğu (Passage to Ararat)* adlı eseridir. Öncelikle Amerika'daki Ermeni restoranlarında, Ermenilerin hatıralarında ve Ermeniliğe karşı olan tavırlarında kendi Ermeniliğinin ne ifade ettiğini arar. Sonrasında ise William Saroyan'ın da etkisiyle Ermenistan'a, Erivan'a gitme kararı alır. Bu yolculuğun anlatıldığı eserindeki "Hayatım boyunca Ermenistan ve Ermeniler bir rüyanın parçası oldular, onlar orada bir yerlerdeydiler, puslu ve

⁷³ Leon Surmelian, "The Sombrero," *Forgotten Bread: First Generation Armenian-American Writers*, haz., David Kherdian (Berkeley: Heyday Books, 2007), 64.

⁷⁴ Rubina Perroomian, "Armenian-American Literature," 197.

neredeşye görünmez bir halde. Şimdi rüyaya doğru yol alıyorum. Görmek istediğimi görecek, duymak istediğimi duyacağım”⁷⁵ sözleriyle Ermenistan’a yaptığı yolculuğun aslında bilgi sahibi olmadığı köklerine yaptığı bir yolculuk olduğu görülür. Zihninde Ermenilikle ilgili olan belirsiz imajlar ve hayaller, yaptığı yolculukla gerçeğe dönüşür.

William Saroyan da kuşkusuz Ermeni-Amerikan edebiyatının en güçlü temsilcilerinden biridir. Onun eserlerinde de diğer Ermeni-Amerikan yazarlarının eserlerinde görülen ortak temalar mevcuttur. Geçmişe özlem, Amerika’da hayata tutunma çabaları ve kimlik arayışı, Saroyan’ın eserlerine de sinen temalardır. Ancak Saroyan, diğer Ermeni-Amerikan yazarlarından belli açılarda farklılaşır:

Ermeni Tehciri’nin Ermeni kimlik bilincini güçlendirmede yarattığı etkiye ek olarak Türklerin ötekileştirilmesi de Ermeni kolektif bilincinin bir parçası olmuştur. Ermeni-Amerikan yazarlarının eserlerinde bu negatif bilincin etkisinin yoğunlukla görüldüğü daha önce belirtilmişti. Ancak Saroyan için bu mesele, görüldüğü kadar siyah beyaz değildir. Saroyan, seçilmiş bir travma olan Ermeni Tehciri ve Türkler konusunda bu yüklerle yüklenmeden düşünür ve yazar. Böylece diğer Ermeni-Amerikan yazarlardan farklılaşır:

Ermeni nasıl acı çekerse Türk de acı çeker. Saçma işte ama bunu bilemezdim o zaman. Bilemezdim şu Türk dediğimiz insanın zorlandığı yola sapan, kendi halinde, dünya tatlısı bir biçare olduğunu. Ondan nefret etmenin, aynı hamurdan çıkma Ermeni’den nefret etmeye eşdeğer olduğunu. Ninem de bilmezdi, hala da bilmiyor. Artık bunun bilincindeyim ben, ama kaç para eder?⁷⁶

Saroyan bu pasajda aslında Ermeniler ve Türkler, genel olarak insanlar arasında bir fark olmadığını ve hiçbir şeyin salt iyi ya da salt kötü olarak sınıflandırılmayacağına dikkat çeker. Ailesi ve çevresindeki Ermenilerin yarattığı seçilmiş travmanın yarattığı etkiden haberdardır ancak bu travmanın ağına düşmeyi reddeder.

Aynı şekilde Ermeni-Amerikan ikili kimliğinin yarattığı travmatik bilinç hali de Saroyan’da görülmez. O ikili kimliğiyle baş etmeyi öğrenmiş ve bundan keyif alan bir bilince erişmiştir. Çünkü o her ne kadar Ermeniliği ve Amerikalılığıyla övünse de bunu milliyetçi bir çizgiye taşımadan dünya insanı olma özelliğine vurgu yapar: “Ermenistan’ı da Amerika’yı da çok seviyorum ve kendimi ikisine de ait

⁷⁵ Michael Arlen, *Passage to Ararat* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2006), 56.

⁷⁶ Saroyan, “Ermenistan’ın Evladı Antranik,” *Yetmiş Bin Süryani*, 70.

hissediyorum, ama sonuçta şuyum ben: dünyada ikamet eden bir insan. Siz de öylesiniz ha, nerede olursanız olur.”⁷⁷

Ermeni-Amerikan edebiyatı diasporanın doğası gereği belli ortak temalar üzerinden yürür. Geçmişe duyulan hasret, geçmiş acıların hatırlanması, Amerika’da yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar ve kimlik arayışları bu edebiyatın ana eksenini oluşturur. William Saroyan da bu edebiyatın bir parçası olarak bu ve benzeri temaları eserlerinde yoğunlukla kullansa da daha iyimser ve insan odaklı olan bakış açısıyla diğer Ermeni-Amerikan yazarlarından farklı bir noktaya konumlanır ve genel Amerikan edebiyatında da bu yönüyle tanınır.

⁷⁷ A.g.e., 79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: WILLIAM SAROYAN'DA ETNİK KİMLİK VE DİASPORA

1. ANAVATAN

“Unutursam Tanrı beni kahretsin.
Unutursam lanetleneyim –sonsuz kadar.”⁷⁸

Diaspora toplumunun birer üyesi olan kişiler için, vatan kavramı genellikle çözüm bekleyen bir problematik olarak hayatlarında yer alır. Bir topluma aidiyet hissi duymak, o toplumun bir üyesi olmak, öncelikle o toplumun vatan olarak kabul ettiği mekana aidiyet duymasını gerektirir. Bir toplumun ayaklarını nereye bastığı, hangi topraktan güç aldığı manevi açıdan oldukça önemlidir. Diaspora toplulukları için de yaşanan ve anıların biriktiği birden fazla mekanın var olması, vatanın neresi olduğu konusunda her zaman bir komplikasyon oluşturur. Avtar Brah'ın diaspora toplulukları için vatan algısının ne olduğu konusunda belirttiği şu ifadeler konunun özeti olma niteliğini taşır:

“Vatan neresidir? Vatan ancak, diaspora tasavvurunda arzunun efsanevi mekanıdır. Bu anlamda, “kökler”in bulunduğu yer olarak görülen coğrafi bölgeyi ziyaret etme imkanı olsa bile, dönüşü olmayan bir mekandır. Öte yandan vatan bir yerelliğin yaşadığı deneyimlerdir. Sesleri ve kokuları, sıcaklığı ve tozu, ılık yaz akşamları, ya da ilk kar düşüşünün verdiği heyecan, titreten kış akşamları, gün ortasında kasvetli gri gökyüzü...”⁷⁹

William Saroyan da, “anavatan” konusundaki düşüncelerini “Ermenistan’ın Evladı Antranik” adlı öyküsünde Avtar Brah’la neredeyse aynı düzlemde dile getirir:

(...) İnsanın ülkesi denilen şey neresidir o halde? Dünyanın belli bir parçası mıdır, yeri, adı sanı belli? Irmakları var mıdır? Gölleri? Ya gökyüzü? Ayın doğuşunda mıdır bir ülkeyi diğerinden ayıran şey? Ya güneşin? İnsanın ülkesi ağaçlar, bağlar, çayırlar, kuşlar, taşlar, tepeler, dağlar, vadiler midir? (...) Toprağına gömdüğümüz ölümler midir? Sevgi tohumunun ana karnında filizlenmeye başlaması mıdır? Semanın bir uçtan diğerine kol kanat gerdiği ülkede kulağa çalınan ana dilin ezgisi midir? (...)⁸⁰

Avtar Brah’la William Saroyan’ın “vatan” kavramını neredeyse aynı düşüncelerle problematize etmesi ikisinin de “hayali” bir kurguyla oluşturulan vatan imgeleri

⁷⁸ Saroyan, “Nereye Gidersen Git, Çılgınlıkta Memleket,” *Yetmiş Bin Süryani*, 93.

⁷⁹ Avtar Brah, *Cartographies of Diaspora-Contesting Identities*, 188-189.

⁸⁰ Saroyan, “Ermenistan’ın Evladı Antranik,” *Yetmiş Bin Süryani*, 80.

olmasıdır. Hint asıllı Britanyalı yazar Salman Rüşdi Hindistan'ın vatan olması konusunu tartıştığı “Hayali Vatanlar” adlı yazısında:

Geçmişe bakacak olursak aynı zamanda büyük belirsizliklere yol açan şu bilgiye de bakmalıyız: Hindistan'a olan fiziki yabancılaşmamız gideni geri isteyemeyecek olmamızı neredeyse kaçınılmaz kılar. Dolayısıyla kısaca biz artık gerçek değil görünmez olan, hayali vatanlar, şehir veya köyler, ve yalnızca zihinlerin tasarısı olan bir Hindistan kurgulayacağız.⁸¹

der. Bu pasaja göre artık fiziksel olarak ulaşılamayacak olan, geçmiş zamanda kalan vatan, zihinlerde üretilen hayallerle var olmaya başlayacaktır. Saroyan'ın yukarıda verilen pasajında da benzeri bir şekilde, vatan kavramı oluşturulmaya ve bir vatan imajı betimlenmeye çalışılmıştır. Buradan anlaşılıyor ki, bir diaspora kimliği olan William Saroyan için de vatan ve yuva kavramları, her zaman zihnini kurcalayan birer sinir uçları olarak eserlerinde belirlemektedir. Saroyan vatanın zihinde bir konuma oturtulması hususunda sorunlar yaşar. Çünkü William Saroyan için vatan olarak tahayyül edebileceği tek değil üç mekan vardır: Bitlis, Ermenistan ve Fresno. Bu üç mekan arasındaki aidiyet gerilimi, Saroyan'ın eserlerinde gözle görülür bir biçimde hissedilir. Bir yandan eski ülke olarak düşünülebilecek olan Bitlis ve Ermenistan'la saplantılı bir biçimde zihni meşgul olur. Büyükannesini ve annesinden eski ülkeye ait duyduğu hikayeler geçmişin ruhuna sinmesine ve Ermeniliğini pekiştirmesine yardımcı olur. Öte yandan Fresno, diğer diaspora Ermenileri ile bizzat kurduğu ilişkilerin anavatanı olur. İşte tam bu noktada içinden çıkılmaz gibi görünen bir problem ortaya çıkar: Saroyan için vatan neresidir? Eski ülke neresidir? Bu sorulara tam anlamıyla ve kesin bir şekilde cevap bulabilmek zordur. Salman Rüşdi yine aynı makalesinde “Geçmiş, hepimizin göç ettiği bir ülkedir ve onun kaybı ortak insanlığımızın bir parçasıdır. Vatansız ve dilsiz yazar, bu kaybı daha yoğun bir şekilde yaşar. Süreksizliğin, geçmişinden farklı bir yerde olan şimdiki varlığının, ‘başka bir yerde’ oluşunun fiziksel gerçekliği ile bu durum onun için daha somut bir hal alır.”⁸² der. Saroyan'ın iki kimlik arasında kalmışlığına bir de aidiyet hissedeceği bir vatani benimsemek gibi zor bir durum eklense de, Saroyan'ın bir

⁸¹ Salman Rushdie, “Imaginary Homelands,” *Imaginary Homelands* (New York: Penguin Books, 1992), 10.

⁸² A.g.m., 12.

sacayağından (Fresno, Ermenistan ve Bitlis) oluşan anavatan algısını irdelemek yerinde olur.

1.1. Fresno

Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletinin bir şehri olan Fresno, Saroyan'ın doğduğu ve yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği yerdir. Ermeni nüfusun yoğunluğu nedeniyle Fresno için, Ermeni diasporasının Amerika'daki kalbi demek mümkündür. Saroyan'ın zihninde de Fresno'nun ayrı bir yeri olduğu görülür. Garig Basmadjian'ın William Saroyan'la yaptığı "Saroyan'la Samimi Bir Sohbet" adlı söyleşide kendisine "Aynı zamanda bir Amerikalı mıydınız?" sorusunu yöneltir. Bu soruya Saroyan'ın verdiği yanıt Fresno'ya bakış açısının da bir göstergesi sayılabilir:

"Bizler herkes tarafından bilinen ve kabul edilen iki şeyin, çevremizin ve miras aldıklarımızın ürünleriyiz. Ben çevremle Amerikalıyım. Bir Ermeni olarak doğdum, Ermeniyim. Ama Kaliforniya benim evim. Birileri "Kaliforniya sizin için ne ifade ediyor?" diye sormuştu. Ben de dürüstçe "Anavatanım. Ona derinden bağlıyım." demiştim. "*Hayasdan* [Ermenistan] kadar mı? diye sorunca da, "Evet, *Hayasdan* ve Bitlis kadar" demiştim."⁸³

Bu pasajda aşık bir biçimde görülen "çevre-miras" ikiliğinde, Amerika -dolayısıyla Fresno- Saroyan'ın içinde büyüdüğü çevre olarak görülür. Burada "çevre"den kasıt öncelikle Fresno'daki Ermeni nüfusunun varlığı ve Ermeni toplumsal yapılanmasının gücüdür. Bu güç, Saroyan'ın Ermeni kimliğinin oluşumu ve gelişimine fayda sağlamıştır. Ancak her ne kadar bu "çevre" Saroyan'ın Ermenilik bilincine katkı sağlasa da, Fresno aynı zamanda onun bir Amerikalı olmasını sağlayan ve bu kimliğin gelişimini besleyen vatandır da. Fresno'da özellikle eğitim hayatı boyunca Ermeni olması nedeniyle bazı ayrımcılık ve aşağılanmalarla karşılaşmış olsa da⁸⁴, ailesi ve arkadaşlarının orada yaşıyor olmaları ve onlarla yaşadığı tesadüfi karşılaşmalar⁸⁵ onun Fresno'ya olan bağlılığının nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Fresno'da geçirdiği çocukluğa dair hatırladığı anılar da onun Fresno'ya olan aidiyetini pekiştirir.

⁸³ Garig Basmadjian, "Saroyan'la Samimi Bir Sohbet," Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan, 156.

⁸⁴ William Saroyan, "Growing up in Fresno," erişim 29 Ocak 2014,

<http://williamsaroyansociety.org/growing-up-in-fresno/>

⁸⁵ A.g.m.

Fresno, Saroyan için aynı zamanda babasının çektiği sıkıntıların da bir simgesidir. “Şiir” adlı öyküsünde, dayısı Aram’ın şiir gibi “boş işler”le uğraştığı için geçim sıkıntısı çekmesi nedeniyle kendisini azarlaması üzerine birden babası aklına gelir: “...İçimde öyle bir his vardı ki birileri aynı şeyleri ona da söylemişti. Denize batan ayla kim ilgilenir? Böyle bir saçmalığı kim ister? Burası Amerika. Burası Kaliforniya. Burası Fresno. Gerçek dünya, ayın ve denizin dünyası değil.”⁸⁶ Kendisi de bir edebi figür olan babası, Fresno’ya yerleştikten sonra sanatsal faaliyetlerine ara vermek zorunda kalıp geçim sıkıntısı çekmesi sonucu çeşitli işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Yani bir bakıma, Saroyan’ın da belirttiği gibi “denize batan ay”dan “gerçek dünya”ya zorunlu iniş yapmıştır. Böylece Fresno’nun Saroyan için babasının çektiği sıkıntıların merkezlerinden biri olması bakımından da mühim olduğu görülür.

1.2. Ermenistan ve Bitlis

Saroyan’ın vatan algısında “çevre” ya da “yeni ülke”nin Fresno olduğu konusunda herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Ancak, Saroyan için “eski ülke”nin neresi olduğunu bir çırpıda belirlemek mümkün görünmez. Çünkü Saroyan eserlerinde, “çevre-miras” ikiliğinde mirası temsil eden “eski ülke”yi kimi zaman Ermenistan kimi zamansa Bitlis olarak gösterir. Bu konuda kendi zihninin de karmaşık olduğu görülür. Çünkü tüm diaspora toplumunda olduğu gibi Ermeni diasporasında da anavatana dönüş miti –her ne kadar gerçekleştirilmek gibi bir çaba bulunmasa da– mevcuttur. “Nereye Gidersen Git, Çılgılında Memleket” adlı öyküsünde Saroyan, Amerika’da yaşayan bir Ermeni topluluğunun arasında geçen konuşmayı yansıtır:

— Tekrardan Ermeni olmaya, seni ve bu bahtsız takımdaki diğer herifleri iki hayati karardan birini vermeleri için cesaretlendirmeye çalışan bir adamım. Eğer *Ermeniysek* ve eğer gerçekten *özgür ve bağımsızsak* burada işimiz ne Allah aşkına? Ya hep beraber kendi ülkemize dönelim ya da bu gündün sonra Ermeni olmadığımızı karar verip koca çenemizi kapatalım.

— Ermenistan’a geri dönmeden Ermeni olmamız mümkün değil mi? Bunu mu söylüyorsun?

⁸⁶ William Saroyan, *Ödlekler Cesurdur*, çev., Ohannes Kılıçdağı (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010), 111-112.

Karakterlere yaptırdığı bu tartışma, aslında Saroyan'ın kendi zihnini de kurcalayan bir meseledir. Çünkü Saroyan'ın diaspora kimliğinin temelinde Ermenilik vardır ve “Ermeni toprağı” olarak görebileceğı bir “eski ülke”ye gitme hissine kapılır. Hem Ermeni olup olmadığı, hem de o dönemde bağımsız bir Ermeni devleti kurulmasının ardından *özgür* ve *bağımsız* Ermenilerin Amerika'dan Ermenistan'a geri dönüş ihtimali zihnini meşgul eder. Üstelik Saroyan için, bir başka çıkmaz daha vardır: Ermenilerin “eski vatan” olarak görebilecekleri Ermenistan, ailesi Bitlisli olan Saroyan için anavatan olabilir mi? Bitlis'in, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra bir ulus devlet olan Türkiye'nin sınırları içinde kalması, Saroyan'ın “Ermenistan” imgesini ne şekilde etkiler?

Öncelikle Saroyan'ın bugünkü Ermenistan'a bakış açısının ne olduğunu bilmek gerekir. Saroyan'ın aslında Bitlis'in de Türkiye sınırları içinde olması nedeniyle Ermenistan'a ne fiziksel ne de ailevi açıdan doğrudan bir bağının olmadığı görülür. Ancak Saroyan'ın insana ve özellikle Ermeni toplumuna olan bağlılığı nedeniyle Ermenistan'ı da bir anavatan olarak gördüğünü söylemek yanlış olmaz. “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket” adlı öyküsünde bir Ermeni olan Garabed, Willie'ye onun gibi Ermeni ihtiyarlarını unutmamasını öğütler. Bunun üzerine Willie:

Ama onları unutamadım, onların unutamadıklarını da unutamadım, yani Ermenistan'ı, hiç görmediğı uzak dağlık ülkeyi, kendi dilimizde söylenişiyile *Hayasdan*'ı, *Haylar*'ın ülkesini. Sadece rastlantı eseri Fresno gibi bir kasabada, Kaliforniya gibi bir yerde, Amerika gibi bir ülkede doğdum diye Ermenistan gibi bir ülkeyi nasıl unutabilirdim? Hoşlansam da hoşlanmasam da o yaşlı adamlar bendim.⁸⁷

cevabını verir. Bu pasajdaki “unut(a)mamak”, Ermenistan'ın Ermeni diasporası bilincinin ortak noktası olduğunu gösteren bir olgudur. Çünkü daha önce de belirtildiğı gibi, bazı ortak simgeler, diaspora topluluklarını ayakta tutma ve kimlik bilincinin sürekliliğini sağlama konusunda büyük yarar sağlar. Saroyan için de Ermenistan her ne kadar kendisinin görmediğı bir yer olsa da, Ermeniler için ortak bir simge olması nedeniyle anlamlıdır. Saroyan, Ermeni kültürünü büyükannesi Lucy'nin anlattığı hikayeler ve Fresno'da yaşayan diğer Ermenilerin yaşam tarzlarından dolaylı olarak edinir. Ancak Ermenistan bağımsız bir ülke olarak,

⁸⁷ Saroyan, “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket,” *Yetmiş Bin Süryani*, 92.

Ermeni kültürünü en canlı ve yoğun şekilde yaşayan ve koruyan bir mekan olması nedeniyle de Saroyan için önem taşır.

“Hayasdan ve Charentz” öyküsünde yer alan Sovyet Ermenistanı yolculuğuyla ilgili olarak söylenen “Güneye doğru ilerledikçe, daha da fazla Ermeni trene biniyordu. Onları sadece görmek ve duymak bile bana zevk veriyordu. Ancak yaşadığım zevklerin en büyüğü, daha fazla konuşan ve kahkaha atan bir aile ya da üç-dört genç adamla oturmaktı.”⁸⁸ sözleri, Saroyan’ın gözünde Ermenistan’ın neden vatan gözüyle görüldüğünü açıklayabilecek niteliktedir. Ermenistan, Saroyan’ın, her birini –hoşlanmadıkları da dahil- ailesi olarak gördüğü Ermenilerin olması nedeniyle anavatanıdır. Buna ek olarak, kulağına sürekli kendi dili olan Ermenicenin çalınması Saroyan’ın Ermenistan’ı vatanı olarak görmesinin güçlü nedenlerindedir. Bu nedenle Ermenistan yolculuğunda duyduğu konuşmalar ona büyük zevk verir. Aynı zamanda vatanın dilden ayrı düşünülemeyeceği de bu pasajdan çıkarılabilecek unsurlardan biridir. Görülüyor ki Ermenistan, Saroyan’ın anavatan problematiğinde Fresno gibi yeri ve değeri olan bir yerdir. Ancak Bitlis’in Saroyan’a ne ifade ettiğini anlamadan, onun için anavatan tanımının ne olduğunu belirlemek zordur.

Bitlis öncelikle Saroyan’a göre, atalarının, “Karaoğlanyan Kabilesi”nin yıllar boyunca yaşadığı ve izler bıraktığı ata toprağıdır. Toprak hemen hemen her kültürde kutsallık ve güç atfedilen bir mefhumdur. Nasıl ki, ağaçlar köklerini toprağa sarmadıkça gelişemezlerse, insanlar da kökleri belirli bir toprakta olmadıkça bir dayanak noktası bulamaz ve köksüzlüğe mahkum kalırlar. Saroyan’ın “Ailede Delilik” öyküsündeki Amerika’ya yerleşen diaspora Ermenileri, orada oldukları ve orada kalacaklarını anlayabilmek için, içlerinden birinin ölüp oraya gömülmesini beklemektedirler:

Bir yandan Fresno’daydık, bir yandan hiçbir yerde. Ölüm içimizden birini yakalamadığı, biz de onu gömüp orada yattığımızı bilmediğimiz sürece nasıl herhangi bir yere ait olabilirdik?

(...)

Daha kimse ölmedi mi, bu korku dolu yalnızlığımıza, bu amaçsızca savrulmamıza, bu boşluğa ve köksüzlüğe son verecek biri?⁸⁹

⁸⁸ Saroyan, “Hayasdan ve Charentz,” *My Name Is Saroyan*, 307.

⁸⁹ Saroyan, “Ailede Delilik,” *Ödlekler Cesurdur*, 13.

Bu pasajda, bir topluluğun bir yere aidiyet hissedebilmesi için, o yerde ölülerinin gömülü olması gerektiği inancı görülür. Ölümler bir bakıma, o toplulukta yaşayanların atalarıdır. O atalar ve geçmiş insanlar, içinde bulunulan toprağı vatan haline getiren bireylerdir. Ayrıca ölüm hareketsizliktir de bir bakıma. Yani bulunulan mekana sabitlenmiş olmak ve artık “gitmek” ve “göçmek” gibi kavramlardan azade bir biçimde sonsuzluğa kavuşmak anlamını taşır. Diasporada yaşayan Ermenilerin bu öyküde ölümü beklemelerinin nedeni de, yeni geldikleri topraklarda bir iz bırakmak ve o topraklardan artık gitme imkanı olmayan bir emarelerinin bulunmasıdır. Ancak bu yolla Amerika’ya vatan diyebilir ve aidiyet hissedebilirler. Oysa ki Saroyan’ın zaten halihazırda tüm ailesinin ve geçmişinin gömülü olduğu ve aklından çıkmayan bir vatan vardır: Bitlis.

Fresno ve Ermenistan’dan farklı olarak, Bitlis Saroyan için geçmişi, ataları ve tarihini barındıran biricik mekan olması hasebiyle mühimdir. Elbette, kendisi gibi Ermenilerin yoğunlukla yaşadığı Ermenistan’a giderek yalnız olmadığını hissetmekten mutluluk duyar. Ancak geçmişi ve aidiyetinin izini sürmek için gittiği yer Ermenistan değil, Bitlis’tir. Çünkü geçmişine dair somut izleri, ailesinin yaşadığı evi görebileceği ve özdeşim kurabileceği tek yer Bitlis’tir.

Bitlis’e yaptığı yolculuktan sonra yazdığı *Bir Ermeni Üçlemesi* adlı oyunlarından oluşan kitaptaki “Bitlis” adlı oyunda Bitlis’e yaptığı yolculukla ve “*Bitlistsı*”lığı ile ilgili düşüncelerini gerçek-kurgusal karışımı karakterlerle yansıtır. Oyunda William Saroyan’ı temsil eden karakter Bill, “Bitlis’i istiyorum; Bitlis’te yaşamak, yürümek, yemek, içmek, uyumak istiyorum. Yarın Diyarbakır ya da Dikranagerd yolunda olacağız, oysa ben Bitlis’te kalmak istiyorum –görüşüne göre, sonsuza dek. Burada ölmek ve ölümlerimle birlikte olmak istiyorum.”⁹⁰ sözlerini sarf eder. Mezarlık ve mezarlıkta yatan ölümlerin, Saroyan için de birer kimlik doğrulama yöntemi olduğunu bu sözlerden anlamak hiç de güç değil. Üstelik Bill yine bu aidiyeti belirleme ihtiyacının ne denli insancıl bir ihtiyaç olduğunu da belirtir:

(...)Ben Bitlis’i sevmeyi ve bizim olduğuna inanmayı seçiyorum. Bunu seçiyorum çünkü başka seçeneğim yok. Fakat bunu seçtiği için de, gerçek şu ki Bitlis’i seviyorum, bizim olduğuna, benim olduğuna inanıyorum. Bırakın böyle düşünmek isteyen ya da benim gibi, böyle düşünmek zorunda hisseden herkes Bitlis’in bana değil, kendisine ait olduğunu düşünsün; öyle de olur.

⁹⁰ Saroyan, “Bitlis,” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*, 85.

Bu pasaj, aslında diasporada olan bir bireyin kimliğini tanımlayabilmek için bir mekana atıfta bulunma zorunluluğunu en yalın biçimde anlatır. Bitlis'e gittiğinde ona ailesinin evinin bulunduğu söylenen yer için "Bize söylenenlerin yanlış olmasını istemiyorum, hiç değilse çok yanlış olmasın."⁹¹ diyen Saroyan da aslında kendini Bitlis'le bir bağ kurmak zorunda ve ihtiyacında hisseder. Bu durum öyle bir hal alır ki, atalarının izlerinin bulunduğu yerle ilgili söylenecek yalanlara dahi, iç huzurunu sağlamak ve Bitlistsiliğini pekiştirmek için ihtiyaç duyar.

Saroyan, aynı zamanda öldüğünde küllerinin Bitlis'e gömülmesini ister. Bilinçli bir tercihin ürünü olan bu vasiyet, aslında Saroyan'ın anavatan olarak öncelikle nereyi içine sindirdiğini gösterir: Bitlis. Ancak dönemin (1980'ler) siyasi şartları bu vasiyetin yerine getirilmesine elvermez. İronik bir biçimde küllerinin yarısı Fresno'ya yarısı ise Erivan'a gömülür. Ölümünde dahi, bu üç mekan arasındaki tansiyon son bulmamış ve o vatan olarak gördüğü topraklarda aynı anda var olmuştur.

1.3. Anadolu

Saroyan için Bitlis'in anavatan olarak görülmesinin yanı sıra, Bitlis'i merkez alan bir Anadolu'luk da vakidir. Toprak olarak kendini Bitlis'le özdeşleştirirken, kültür olarak Anadolu'lu olmasına vurgu yapar. Sözlü gelenekle Saroyan'ın bağını irdeleyen Howard Floan, onun alegorik anlatımla ilgili şu sözlerini gündeme getirir:

Ermenistan, Kürdistan, Gürcistan, İran, Suriye, Arabistan, Türkiye ve İsrail hep alegoriktir. Bu hikayeler bir çocuk olarak bana büyükannelerimden, büyük halalarımın ve amcalarımın, ve ailemin arkadaşları tarafından anlatıldı. Ben, kendim, Anadolu'nun ürünüyüm, bu yüzden alegori ve gerçek, zihnimde yakından ilişkilidir.⁹²

Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi, kendisini Anadolu'nun bir ürünü olarak gören Saroyan, aslında Bitlisli olmasının yanı sıra Anadolu'lu oluşuna da zaman zaman vurgu yapar. Bu vurguyu yaparken, kendisi gibi Anadolu'dan kopup birer diaspora kimliği olan diğer halkları da unutmaz: Rumlar ve Süryaniler.

Anavatan özlemi ve arayışını Ermeniler dışında konu edindiği unsurlar, kendi gibi Anadolu'lu olan Rumlar ve Süryaniler olur. Örneğin, "1918 Grip Salgınından

⁹¹ A.g.e., 79.

⁹² Floan, *William Saroyan*, 152.

Kurtulan” adlı öyküsünde Jim adlı İzmirli bir garsonu konu edinir. Jim, grip salgını nedeniyle öldürücü bir grip rahatsızlığına tutulur ancak kendisini, tanıdığı Rum bir doktor dışında kimsenin tedavi etmesine razı gelmez. Bu doktorun da çabalarıyla Jim hayata döner ve aralarında hastalıktan kurtulmasının nedeni hakkında konuşurlar:

- Eski ülkeden ayrıldığında kaç yaşındaydın?
- On yedi, dedim.
- Peki, dedi. Soru buydu. Ayakkabı giymeye başladığında kaç yaşındaydın?
- Üç yaşındayken babam bana ayakkabı aldı, dedim. Ama onları dolaba kaldırdım ve çıplak ayaklarımla tepelere daldım.
- İşte nedeni bu, dedi doktor.
- Sonra gitti.
- Görüyorsun, dedi garson. Eski ülkenin gücü topraktan ayaklarıma geçti. Eski ülkede ayakkabı giyseydim, muhtemelen şu anda ölü olurum, diri değil.⁹³

Jim’in Anadolu toprağına yaptığı vurgu, aslında etnik kimliğine yaptığı vurgudur. Ülkesinin dağlarında “yalınayak” dolaşması, memleketinin toprağı ve kültürü ile dolaysız ve güçlü bir bağ kurmasını ifade eder. İşte tam da bu bağ, geldiğı yeni ülkede tutulduğu hastalıktan kolaylıkla kurtulabilmesini sağlamıştır. Bu hastalığın da “aidiyet” hastalığı olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Çünkü Saroyan, Jim’in “yabancı” doktorlara muayene olmak istemediğini özellikle vurgulayarak, kendisi gibi Anadolu’lu olan Jim’in de aidiyet ve kimlikle ilgili problemler yaşadığını sezdirmek ister. Ancak Jim de Saroyan gibi “eski ülke”nin gücüne tutunarak hayatta kalır.

Rumların yanı sıra Anadolu’lu Süryaniler de kimlik, toplum olma ve aidiyet gibi yönlerden Saroyan’ın üzerinde durduğu bir topluluk olma özelliğı taşıır. “Yetmiş Bin Süryani” adlı öyküsünde, Süryanilerin sayılarının yavaş yavaş azalması üzerine, kimliğı ve dilinden umudu kalmayan bir Süryani olan Theodore Badal’ı konu edinir. Badal, eski ülkesinde Süryanilere dair izler silinip gittiğı için yaşadığı umutsuzluk nedeniyle oraya dönmek istemez. Saroyan ise “en az İngilizler kadar insandan sayılma hakkı”⁹⁴ olan Süryanilerin bu durumuna oldukça üzülür. Çünkü bir yandan Süryanilerle, aynı topraklardan gelmek gibi bir ortak noktası olduğunun bilincindedir: “Onlar, yani Süryaniler de, dünyanın bizim geldiğimiz kısımdan gelmişlerdir, burunları bizim burunlarımıza, gözleri bizim gözlerimize, kalpleri bizim

⁹³ Saroyan, “A Survivor of the Influenza Epidemic of 1918,” *My Name Is Saroyan*, 292.

⁹⁴ Saroyan, “Yetmiş Bin Süryani,” *Yetmiş Bin Süryani*, 107.

kalplerimize benzer.”⁹⁵ İşte bu benzerlikler ve ortak bir “Anadolululuk” algısı, Saroyan’ın Süryanileri de kimlik, toplum ve vatan kavramları üzerinden düşünmesine yol açar.

Belli mekanların (Fresno, Bitlis, Ermenistan, Anadolu) Saroyan’ın anavatan anlayışında ne ifade ettiği buraya kadarki anavatan problematiğinin temel unsuruydu. Bu problematikten Saroyan’ın, zihni ve kalbiyle tartıştığı konularda genellikle siyah-beyaz değil, gri sonuçlar elde ettiği anlaşılabilir. Şayet sorun çözerken ele aldığı değişkenler tek yönlü olsaydı, Saroyan’ın “anavatan” algısından muhtemelen tek bir sonuç çıkardı, birden fazla değil. Elbette ki bunun bir nedeni diaspora kimliklerinin çokyönlülükleri ve birden fazla mekana aidiyet atfetmenin doğalarında olmasıdır. Ancak Saroyan’ın aynı konuda kendisiyle çelişmekten korkmayacak kadar farklı fikirler üretebilen bir figür olduğu da unutulmamalıdır.

⁹⁵ A.g.e., 102-103.

2. AİLE

“Yıllar önce bu dünyadan ayrılan babamın huzurunda oturuyorum. İki ya da üç dakikada bir, bütün bunları nasıl karşılıyor diye sıkıntılı yüzüne bakıyorum. Aynaya bakmak gibi bir şey bu, çünkü onda kendimi görüyorum.”⁹⁶

Aile bir bireyin kendini belli bir toplumsal gruba ait hissedebilme konusunda ilk adımlarını attığı, toplumsal alana tam anlamıyla bir birey olarak dahil olmadan önce kendini belli toplumsal ön kabuller, alışkanlıklar, gelenek ve temayüllere hazırladığı yerdir. Bir toplumun, medeniyetin tohumları, bireyin belleğine öncelikle ailede sonrasında toplum içerisinde atılır. Amerika’da diasporada yaşayan Ermeni toplumu söz konusu olduğunda ise ailenin ve büyüklerin önemi bir kat daha artar. Çünkü eski ülkeyi bilen ve Ermeni kültürüne hakim olan eski nesiller, Amerika’da dünyaya gelen yeni nesil için referans kaynağı olurlar.

2.1. Anneanne

Rubina Perroomian, Amerika’da yaşayan ve göçle oraya yerleşen ilk Ermeni neslinden elde edilen tanıklıkların, ikinci ve sonraki nesil Ermenilerin Ermeni-Amerikan Edebiyatı’nda oluşturduğu eserler için “ham madde” olduğunu belirtir.⁹⁷ Bu ham madde, kendisini işleyen yazarın elinde belirli bir edebiyat eserine dönüşür. Saroyan için anneanesi Lusintak (Lucy) Karaoğlanyan’dan edikndiği izlenimler ve bilgiler benzeri bir işlev görür.

David Stephen Calonne’un, “Küçük bir çocukken Saroyan’a Ermeni halk masallarını anlatan, zengin Ermeni diline onu yönlendiren ve Saroyan ailesine Bitlis’ten Amerika’ya uzun yolculuklarında yol göstermiş olan Lusintak’tır.”⁹⁸ sözleri Saroyan’ın edebi yaşantısında anneanesi Lusintak’ın yarattığı etkiyi özetler niteliktedir. “Nine”⁹⁹ adlı öyküsünde; “Ne zaman evimize girse, kesinlikle eski

⁹⁶ Saroyan, “Ben, Dünyada,” *Yetmiş Bin Süryani*, 163.

⁹⁷ Rubina Perroomian, “Armenian-American Literature,” 199.

⁹⁸ David Stephen Calonne, “Pağes’in Dut Kokan Havası: Saroyan’ın Bitlis Arayışı,” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*, 194.

⁹⁹ Saroyan, öykünün İngilizcesinde de nine kelimesini “Noneh” olarak kullanır ve Ermenice anlamını açıklar.

dünyadan bir şeylerin ortamımızda olduğuna dair bir his kaplardı içimi.”¹⁰⁰ diye söz ettiği anneannesinin karakterinden, ailedeki yerinin öneminden, düğün ve cenazelere gitme alışkanlığından uzunca söz ederek anneannesinin kısa bir profilini çizer. “Anneannem Lucy Baş, Ortası ya da Sonu Olmayan Bir Öykü Anlatır” adlı öyküsünde de anneanne başroldedir ve Saroyan’a babası hakkında bildiklerini anlatır.

Anneanne Lusıntak, Saroyan’ın öykülerinde yalnızca bir öykü kişisi olarak ortaya çıkmaz, aynı zamanda James Tashjian’in da belirttiği gibi “Saroyan öykülerinin membaı”¹⁰¹ dır da. Anneannenin Saroyan’ın Ermeni kültürünü edinmesine kaynaklık ettiği öykülerinin satır aralarından görülebilir: “Ermenice konuşmayı ninem bizim evde kalmaya başlayınca öğrendim ben.”¹⁰² ya da “Ninemin türküleri olanı biteni anlamak için önümde yol açtı.”¹⁰³ sözleri Lusıntak’ın Saroyan’ın üzerinde yarattığı etkiye verilebilecek örneklerden yalnızca birkaçıdır. Bunun yanı sıra Saroyan’ın “Eski Ülke Hikayeleri” adlı dört bölümlük kısa anekdotlar dizisi de anneannesinden duyduğu ve eski ülkede geçen, bilgelik öğütleyen hikayelerden oluşur. Anneanesi, Saroyan’ın Ermenistan’dan uzakta olması ve Ermenice’yi tam olarak bilmemesine rağmen Ermeni kültürü üzerine yazabilmesinin en önemli etkenlerden biri olarak belirir.

2.2.Baba

Aile içerisindeki baba figürünün de yıllarca süregelen “kabile”, “soy” gibi mefhumları temsil eden, onların vücut bulmuş en güçlü simgesi olduğu çoklukla kabul edilen bir olgudur. Yaşamının izleri eserlerinden takip edilebilen William Saroyan için de “baba”, hayatı boyunca onu takip eden ve yaşamının her alanında izleri bulunan bir figür olarak sürekli başvurduğu bir kaynak niteliği taşır. Saroyan’ın çekirdek ailesinin Amerika’ya göç eden ilk ferdi olan babası Armenak Saroyan’ın ardından ailenin diğer fertleri de göç ederler. Ancak 1911 yılında, Saroyan üç yaşındayken babası ölür. Bunun üzerine Saroyan ve üç kardeşi yoksulluk ve çaresizlik nedeniyle yetimhaneye gitmek zorunda kalır. İnsanın kişiliğini

¹⁰⁰ Saroyan, “Noneh,” *My Name is Saroyan*, 62.

¹⁰¹ James Tashjian, “Introduction,” *My Name is Saroyan*, 25.

¹⁰² Saroyan, “Ermenistan’ın Evladı Antranik,” *Yetmiş Bin Süryani*, 69.

¹⁰³ A.g.e., 70.

zededeğini dūřündüđü, sürekli olarak kötü hatıralarla andığı yetimhaneden beř yıl sonra ayrılarak annesinin yanına geri döner. Ancak buna rağmen, yetimhane Saroyan'ın eserlerinde sürekli tekrarlanan, baba figürüyle bağlantılı olarak süregelen travmatik bir hadisedir. Baba figürünün küçük yaştan itibaren yoksunluğunu hissetmeye başlaması ve bunun üzerine yetimhane gibi zorlayıcı bir tecrübenin de eklenmesi, Saroyan'ın hayatı ve yazınının seyirindeki etkisini iyice belirginleştirmiştir. Babası ile ilgili hemen hemen her konuda duyduğu hissi “eksiklik” ve “yoksunluk” üzerinden kurgulamış ve ömrü boyunca bu eksikliği giderebilmek adına yazmış, aramış ve çaba sarf etmiştir. Bu da demek oluyor ki, Saroyan'ın izini sürdüğu kökleri ve aidiyeti aslında temel olarak babasının yoksunluğu nedeniyle hissettiği boşluk duygusunu bertaraf edebilme çabalarına dayanıyor denilebilir.

Öncelikle, baba figürü Saroyan'ın zihninde ulaşılmaz bir yerdedir ancak bu, onun muhteşem bir insan olduğu gerçeğini değiştirmez:

Bu adama tapıyorum. Bütün hayatım boyunca taptım. İkimiz de bu dünyadayken onunla bilinçli tek bir kelime bile edemeyecek kadar küçüktüm ama bilinçlendikten ve kendimi ifade edebilecek duruma geldikten sonra çok kereler uzun sessiz sohbetler ettik. Ona, “Seni melankolik Ermeni, hayatın ne kadar muhteşem!” diyorum. O bana, “Mütevazi ol oğlum. Tanrı'yı ara,” diye cevap veriyor.¹⁰⁴

Anlaşılan o ki, Saroyan'ın hayalindeki babasıyla birçok kere zihninde sohbet etmesi, beraber geçirme imkanını kaybettikleri tüm zamanı yakalayabilme çabasından ileri geliyor. Öte yandan, Saroyan için babası hem halkının özgürlüğu için çalışan, Amerika'da ailesini geçindirmek için kapıcılık yapan ve eski kıyafetlerinden utanmayacak kadar onurlu bir devrimci; hem de Shakespeare ve Swift'i İngilizce aslından okuyabilen, kitap kurdu bir entelektüeldir. İşte bu nedenle, Saroyan tüm bu özellikleri bir denge içerisinde karakterinde birleştirebilmiş olan babasını bir rol model olarak alır ve ona sonsuz bir sevgi besler. Hayatının ne kadar muhteşem olduğunu söyleyen Saroyan'a babasının mütevazi olmasını öğütlemesi de bir bakıma babasının hayalinin Saroyan'ın duygulanımlarını kontrol eden yanını açığa vurur. Bu durum, Saroyan'ın gelişme çağı boyunca ve sonrasında da sınır koyan, aşırılıklarını törpüleyen baba rolünün eksikliğini kendi zihninde tamamlama çabasından ileri gelir.

¹⁰⁴ A.g.e., 163.

Zihninde babasının mükemmelliğini kurgulayan William Saroyan için, yazma eylemi de babasına ait olan edebi mirasın onda yarattığı hislerden ortaya çıkan ve gittikçe güçlenen bir eylem halini alır. Babasından ona kalan dördü İngilizce ikisi Ermenice toplam altı kitap ve babasının el yazısıyla yazdığı şiirlerin bulunduğu defterin, Saroyan'ın onunla kurduğu edebi ilişkinin ilk kaynakları olduğu söylenebilir. Bu kaynaklar ve böylesi bir miras Saroyan'ı yazın alanına doğru çeker. Öte yandan, bilinçli bir biçimde ilk kez on yaşında tanıştığı babasının şiirlerinin bulunduğu defterle ilgili olarak:

Bir anlamda yazı kendi yazımdı, ve onu sevmemiştım... Hiçbir şey tamamlanmış değildi... Onları seviyordum. Süssüz sayfaları seviyordum... Mürekkep... kelimeler, el yazısı...¹⁰⁵

sözlerinden, Saroyan'ın aynı zamanda onun erken ölümüyle tamamlayamadığı edebi mirası, kendi çabalarıyla tamamlama görevini üstlenme rolünü benimsediği söylenebilir. Babasından kalan bu edebi mirası tamamlayabilme çabalarının, Saroyan için yalnızca bir babaya dair yaşan-a-mamışlıklar değil, aynı zamanda bütün bir toplumun eksik kalışından duyduğu hüznü bertaraf etme yolu olduğu sezilebilir. Babasının hayatı gibi edebi dünyasının da eksik kalışı, Saroyan için üzüntü verici bir durumdur ve “onlar kendi yazımdı” diyerek babasının yazınsal mirasını sahiplenip bir bakıma kendisi tamamlama yoluna gitmeye karar verir. Yazarlığa adım atmaya karar vermesi de, yine baba figüründen kendisine eksik bir şekilde bırakılan edebi mirasa sahip çıkma çabasından ileri gelir.

Saroyan'ın babasıyla ilgili olarak duyduğu bu yoksunluk hissi ve tamamlama çabasını, bir yönden Jale Parla'nın Tanzimat romanı ile ilgili olarak söz ettiği babalar ve oğullar meselesine benzetmek yanlış olmaz. Tanzimat romanında genel olarak yazarın okura ders verme obsesyonuna sahip olmasını, genel ahlaki ve kültürel değerleri koruyacak güçte olan padişahın –yani babanın– yokluğu ve pasifliğini giderme, bu yoksunluğu bertaraf etme arzusuna bağlar.¹⁰⁶ Mutlak otorite ve yol gösterici olan baba otoritesinin yok olduğu durumlarda yazar babalık görevine soyunarak babadan kalan eksiklikleri tamamlamaya gayret eder. Saroyan'ın da

¹⁰⁵ James Tashjian, “Introduction,” *My Name is Saroyan*, 27.

¹⁰⁶ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 15.

benzer bir biçimde bir baba otoritesi ve gücünden yoksun olması ve babasının da artık tamamlamayı arzu ettiği meseleleri bitirmesinin imkansız olması nedeniyle, bu konuda tutkulu bir istek geliştirmiş ve bir bakıma babasının rolüne bürünmüştür. Babadan kalan edebi mirasa sahip çıkarak aynı zamanda kendi toplumunun edebi mirasına sahip çıkmış, kültürünü yaşatma yolunda bir adım atmış olmaktan dolayı huzur duymuş olur.

Tüm bunlara ek olarak Saroyan'ın, babasının fiziki hiçbir özelliğini hatırlamıyor oluşu da onun için bir yoksunluk kaynağı olur. Bu nedenle babasının eksik hayalini zihninde tamamlayabilmek için birçok çaba içine girer. Amerika'da, babasını Bitlis'ten tanıyan arkadaşı Sarkis Janian'la karşılaştığında ondan babasının sesini, gülüşünü, eski memlekette söylediği herhangi bir sözü, babasının gerçek sözcüklerini tarif etmesini ister.¹⁰⁷ Saroyan babasıyla ilişki kurabileceği herhangi küçük bir noktaya dahi sarılabilecek kadar yoksunluk psikolojisi içinde bulur kendini. Babasının Ermenice kitapları ile ilgili "Ermenice okuyamasam da kitapları sadece tutmak bile hoşuma gidiyordu, çünkü biliyordum ki babam onları tutmuş, o kitaplara dokunmuş, sayfalarını çevirmişti."¹⁰⁸ sözleri de Saroyan'ın eksikliğini hissettiği babası ile özdeşim kurabilme çabalarından bir başkasına örnek teşkil eder.

Babanın yokluğu, Saroyan için yalnızca hem fiziksel hem de ruhsal anlamda hayatı için önem arz eden bir figürün eksikliği değil, aynı zamanda onu ait hissettiği toplum ve eski memlekete bağlayan bağlardan birinden yoksun olması demektir. Bu bağlamdan bakıldığında Saroyan'ın babasının eksikliğini doldurmaya çalışmasının, onun kimlik ve vatan arayışının bir yönünü oluşturduğu söylenebilir. Saroyan için Bitlis, Ermeni-Amerikan olan yazarın, Ermeni olan yanının dayanağı olan topraklardır. Amerika diasporasında yaşayan bir Ermeni için, Ermeniliğini sürdürebilmek ve bir Ermeni kimliği oluşturabilmek adına belirli bir vatan toprağını zihin kodlarına yerleştirmesi son derece önemlidir. Çünkü her kimlik, her kültür ve medeniyet, varlığını tanımlayabilmek için öncelikle bir mekana ihtiyaç duyar. Peki bu mekan Saroyan için neresidir? Bu, diasporada yaşayan topluluklar için her ne kadar hiç gidilmeyen ya da hiçbir ortak noktanın kalmadığı bir anavatan, bir eski ülke (*old country*) olsa da o anavatana yüklenen anlamlar ve nesiller boyu diaspora

¹⁰⁷ Saroyan, "The Man Who Knew My Father as a Boy in Bitlis," *My Name is Saroyan*, 301.

¹⁰⁸ Saroyan, "Ömür Denen An," *Yetmiş Bin Süryani*, 19.

kültürünün aktarılabilmesi amacı nedeniyle eski ülke, her zaman kimliğin ve kültürün taşıyıcısı olarak görülür.

Saroyan için de eski ülke benzeri bir bağlama konumlandırılabilir. Öyle ki, *Hayasdan*'a (Ermenistan) 1935 yılında gerçekleştirdiği ziyaretin onun için iki anlamı olduğunu söyler: ilki bir yazar olarak kimliksel bağlamda duyduğu huzursuzluk ve bir oğul olarak babasının doğduğu yeri görme isteği.¹⁰⁹ Bu durum aslında Saroyan bağlamında bir problematik oluşturur. Çünkü başta babası olmak üzere ailesi ne Sovyet Ermenistanı'nda doğmuş ne de orada yaşamıştır. Ancak buna rağmen Saroyan neden Ermenistan'ı vatan olarak kabul eder? Babası her ne kadar Ermenistan değil de Bitlis doğumlu olsa da, Saroyan'ın Erivan'a yaptığı yolculuk, Erivan'ın babasının doğum yerine yakın olması ve Ermenilerin yoğunlukla yaşadığı bir yer olması nedeniyle oldukça duygu yüklüdür. Bu noktada Sovyet Ermenistan'ının babaannesesi ve çevresinde yaşayan Ermenilerin anlattığı hikayeler ve Fresno'da bizzat kendisinin yaşayarak öğrendiği Ermeni kültürünü barındıran bir mekan olması nedeniyle Saroyan için önem taşıdığı söylenebilir. Ancak Saroyan için, soyu ve kabilesinin¹¹⁰ yani bizzat kendi kimliğinin köklerinin bulunduğu yer Bitlis'tir. Bu açıdan bakıldığında; Sovyet Ermenistan'ına gidişinden çok zaman sonra 1964'te Bitlis'e yaptığı yolculuk sırasında sevinçle dile getirdiği "Ben bir *Bitlistsiyim!* (Ermenice "Bitlisli") Babam da bu yollarda yürüdü."¹¹¹ sözleri izini sürdüğü aidiyet açısından önemli kodları barındırır. Saroyan için Ermenistan ve Bitlis her ne kadar anlam açısından farklı olsalar da, aynı işlevi görürler: Saroyan'ın Ermeni kimliğini pekiştirmek.

Saroyan'ın daha önce hiç gitmediği, oraya dair hiçbir kişisel anısının bulunmadığı anavatanına dair tutkulu bir aidiyet ve sahiplenme duygusu barındırabilmesinin açıklanması, onun ailevi bağlarına başvurmayı gerekli kılar. Yıllar boyu ikiye bölünmüş kimliğinin eksik olan parçasını arayan Saroyan, Bitlis'e gittiğinde o eksik parçayı bulmuş görünmektedir. Bitlis ziyareti, onun için hayatının yapbozundaki kayıp olan iki parçanın tamamlanmasına olanak sağlar. Saroyan'ın "Bizler herkes tarafından bilinen ve kabul edilen iki şeyin, çevremizin ve miras

¹⁰⁹ Saroyan, *My Name is Saroyan*, 306.

¹¹⁰ William Saroyan, ailesi için "Karaoğlanyan Kabilesi" kavramını kullanmayı kendisi tercih etmektedir.

¹¹¹ William Saroyan, *Amerika'dan Bitlise William Saroyan*, 67.

aldıklarımızın ürünleriyiz. Ben çevremle Amerikalıyım. Bir Ermeni olarak doğdum, Ermeniyim.”¹¹² sözleri, bu kayıp parçalardan ilkinde işaret eder. İçinde yaşadığı Amerikan kültürü, Saroyan’a Amerikalılığını besleyecek yeterli unsurları sağlayabilir. Fakat tarihsel olarak miras aldığı Ermeni kimliğini beslemesi, her ne kadar Fresno’da çok sayıda Ermeni bulunsa da, ancak Ermeni kültürünün doğduğu ve geliştiği topraklara olan yakınlığıyla sağlanabilir.

Sovyet Ermenistanı’na yaptığı yolculuk sırasında trenden gördüğü ve konuşmalarını duyduğu Ermeniler ona büyük bir mutluluk verir. Ancak onun için en büyük mutluluk Ermenistan’daki aileler ve genç insanlarla oturup konuşmak ve gülmektir.¹¹³ Aile, Saroyan’ın hayatında eksikliğini duyduğu ikinci parçanın kodu gibidir. Bu ikinci parça Saroyan’ın babasından başkası değildir. Ermeni kültürünü edinmede en etkili figür olabilecek babasını kaybetmesi, Bitlis’i Saroyan için daha anlamlı kılar. Çünkü Bitlis’e gittiğinde babasının yürüdüğü yollardan yürümesi, onun köyüne gitmesi, hatta ailesinin olduğu söylenen evin yıkıntılarını görmesi ile bir bakıma babasıyla özdeşim kurarak yaralarını bir nebze de olsa sarabilmektedir. Bu nedenle, Sovyet Ermenistanı ve Bitlis’e yaptığı yolculuklar Saroyan için hem Ermeni kimliği ve kültürüyle daha yakınlaşabilmesi, hem de babasına dair içinde hissettiği boşluğu tamamlama arzusu açısından önem taşır.

Ermeni Diasporasını bir arada tutan ve ona diaspora bilinci kazandıran en önemli unsurlardan birinin zorunlu göçler ve Ermeni tehcirinin yaşattığı acılar olduğu daha önce de belirtilen önemli bir unsurdur. Bu göç, Ermeni bilincini ve dolayısıyla Ermeni kimliğini Amerika’da da nesiller boyu canlı tutar. Saroyan için de babası Armenak Saroyan’ın göç etmek zorunda kaldığında yaşadığı sıkıntılar ve ardından gelen ölümü, tüm Ermeni diasporasının acıya dair olan hafızasının vücut bulmuş hali gibidir.

Saroyan, Sovyet Ermenistanı’na yaptığı ziyareti ile ilgili “Kiev’den güneye, Harkov’a, Rostov’a, Ordzhonikidze’ye, Tiflis’e, Erivan’a uzanan yolumda, tüm ailemin ve çok emek sarf edip sonunda yenilen babamın olduğu yere giden yoldaymışım gibi içimi büyük bir beklenti, aynı zamanda büyük bir hüznün kapladı. Bu yenilgisi onu sonunda en basitiyle daha yersiz-yurtsuz olduğu yere, Amerika’ya

¹¹² A.g.e., 70.

¹¹³ Saroyan, “Hayastan and Charentz,” *My Name is Saroyan*, 307.

gitmeye zorlamıştı.”¹¹⁴ der. Bu pasaj Pierre Nora’nın, *Hafıza Mekanları* adlı eserinde kullandığı “hafıza ortamları” ve “hafıza mekanları” terimlerini akla getirir. Nora, kültürün doğal olarak yaşandığı ve icra edildiği hafıza ortamları olmadığı için bireyin zihninde hafıza mekanlarının oluştuğunu belirtir.¹¹⁵ Bir kültürel gruba mensup olan üye, bu kültüre ait olan bir mekandan uzaklaştığı takdirde bu “kutsal” mekânları sembolik olarak zihninde tekrar üretir. Hafıza mekanları, bireye geçmiş olayları ve kendisinin bu olaylarla olan bağlantısını hatırlatır. Özellikle kamusal bir işlevi olan müzeler, arşivler, anma törenleri ve amblem gibi unsurlar, o unsura sahip olan toplulukların kimliklerinin meşruiyet zeminine oturmasını ve bir kök kazanmasını sağlar. Bireysel olarak Saroyan için de, babasının yaşadığı topraklar, yürüdüğü yollar birer hafıza mekanı işlevi görürler. Bitlis ve Ermenistan ile kurduğu sembolik bağ, Ermeni kimliğine duyduğu aidiyet duygusunu besler.

Yukarıdaki pasajdan, babasının Saroyan için Ermeni halkı ve Ermenistan’ın sembolü olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Ermeni halkının yaşadığı tüm sıkıntı ve acılar Saroyan’ın gözünde babası üzerinden hayat bulmuş ve onun üzerinden anlam kazanmıştır. Babanın yokluğu ve yaşadığı sıkıntılar aslında Saroyan’ın anavatanından yoksunluğu ve aidiyet hissettiği Ermeni toplumunun çektiği sıkıntılar ile örtüşmektedir. Baba ve babanın yaşadığı mekanlar Ermenilik bilincini koruyan birer araç haline gelir ve etnik kimliğini pekiştirme işlevi görürler.

Babanın, Ermeni toplumunun yaşadığı sıkıntı ve acılar için bir sembol oluşu, en çok Saroyan’ın “Van Gölü’ne” şiirinde somut bir düzleme oturur:

Yanıyor gözleri babamın, bakışı buğulu;
Geride kalıyor Van Gölü. Ey keder küpü iç deniz,
Babadan oğula yüreğimiz, dualarımız seninle şimdi.
Sert, hoyrat bir veda ile koparıldığı vatanın
Kıyısından batıya doğru yüzünü çevirdiğinde babamın
Duyduğu dehşet, benim içimde yaşıyor şimdi.
Bizi rahat bırakmayan acıların simgesi,
Doldukça dolan keder küpü, ey Van Gölü.

¹¹⁴ Saroyan, “Hayasdan and Charentz,” *My Name is Saroyan*, 307.

¹¹⁵ Pierre Nora, *Hafıza Mekanları* (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), 17.

Toprağından dönmemesine ayrıldı babam,
Efsanelerin beslediği o gökyüzünden uzak
Ölüp gitti ama ardında beni, küçük hayaletini
Bıraktı yas tutsun diye soğuk, sislere gömülü,
Yağmurların yıkadığı o gölün, tüm ölümlü acıların,
Toplandığı o havuzun kıyısında ağdını yakıp ağlasın diye.¹¹⁶

Saroyan'ın babasının onun hayatındaki anlamını en yoğun ve bütünsel olarak anlattığı metin olarak görülebilecek olan bu şiirde göze çarpan ilk unsur, elbette ki, babasının vatanından ayrılırken çektiği acılar ve bu acıların Saroyan'da bulunduğu yansımalarıdır. Babasının, topluluklarının simgesi olarak gördüğü “Van Gölü”nün sürekli “kıyısında” olarak betimlenmesi, aslında kendine ait olandan yavaş yavaş uzaklaşmak zorunda olması ve ona olan mensubiyetinin kaybolması olarak anlaşılabilir. Bu durumun babanın yüzünü “batıya” dönmesi sonucunu getirmesi de bir başka keder unsuru olarak görülür. Ancak bu şiirin yalnızca bir babanın çektiği sıkıntıları dile getirmekten öte, büyük bir toplumsal acının simgesi olduğunu anlamak hiç de zor değildir. Çünkü şiirin birincil simgesi olan Van Gölü'nün, “keder küpü” olarak adlandırılarak, tekil değil, çoğul bir acının sembolü olduğunu betimlemek istendiği görülebilir. Bu durum, acıya dayanan “keder”, “hoyrat”, “dehşet”, “ayrılık”, “dönememek” ve “yas” gibi sözcüklerin yoğun bir şekilde şiirin dört bir yanını sarmasından anlaşılabilir. Van Gölü'nün üzerinden sürdürülen anlatımın Saroyan'ın babası üzerinde karşılık bulması ise, Saroyan'ın zihinsel kodları ve ailevi mirasında, babanın edindiği yerle açıklanabilir. Daha önce de belirtildiği üzere, Saroyan Ermeni toplumunun yaşadığı sıkıntıları babasının üzerinden anlatma yolunu yoğunlukla tercih etmiştir.

Bu şiirde ayrıca Saroyan'ın babasına dair duyduğu yoksunluk ve tamamlanamamışlık hissi, şiirin tamamında kendini hissettiren ana duygulardan biridir. Bu en çok, babasının ölümünden dolayı yerine getiremediği şeyleri, yerine miras olarak bıraktığı “küçük hayaleti” olan kendisi tarafından yerine getirilip tamamlanacak olmasından anlaşılabilir. Babadan oğula geçen toplum bilinci, kültür ve acılar; Saroyan'ın içinde sürekli kendisini kemiren ve ona eyleme geçme dürtüsünü veren ana unsurlar olarak görülebilir. Kendisi ile ilgili olarak “hayalet” ve

¹¹⁶ Saroyan, “Van Gölü'ne,” *Yetmiş Bin Süryani*, 43.

Van Gölü ile ilgili olarak da “sislere gömülü” ifadelerini kullanması, aslında bu tamamlanamamışlığın bir yansıması olarak görülebilir. Hayalet ve sis, belirsizliğin, geçiciliğin, tam anlamıyla somut bir anlam ve madde kazanamamışlığın simgeleridir. İşte bu nedendir ki, Saroyan’ın anavatanına, “eski ülke”ye gitme isteği, yalnızca basit bir merak duygusu ile tanımlanamaz. Bu istek aynı zamanda hayatı boyunca eksikliğini hissettiği her şeyi bulma, tamamlama ya da en azından içini kemiren bütün bu şeyler için çabalama arzusunu işin içine katmadan anlaşılabilir bir istek değildir.

3. ANADİL

“Ermenice kelimelerin güneşte kurutulmuş tadına aşığım
Çok eskiden kalma udlar gibi olan ağıtlarına”
Eghishé Charents¹¹⁷

Anadil, bir topluluğun etnik açıdan millet gibi bir yapının çatısı altında buluşması için gerekli olan temel unsurlardan biridir. Anadil; o dili oluşturan, geliştiren ve o dilde eserler sunan toplulukların ortak kodlarını barındıran en kuvvetli sistemdir. Aynı zamanda bireylerin ait oldukları toplumlara adapte olabilmelerinin öncelikli şartı o toplumun diline hakim olabilmeleridir. Böylece dilin yeni bireylere aktarımı ile birlikte, o topluluğa ait olan kültürün devamlılığının sağlanması da temin edilecektir. Bir başka deyişle, kültürel mirasın ve etnik kimlik bilincinin sürekliliği için gerekli olan en etkili unsurlardan biri dildir.

Anadil mefhumunun diaspora toplulukları bazında incelenmesi söz konusu olduğunda ise, meseleye çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşmak gerekir. Çünkü diasporada yaşayan toplulukların hem beraberlerinde getirdikleri bir anadil, hem de yeni yeni adapte olmaya başladıkları bir yabancı dil bulunur. Üstelik bu yeni yabancı dilin sokakta, okulda, kısacası toplumda hakim olduğu “yeni dünya”da doğan bireyler için, anadili koruyabilmek gibi bir güçlük de diaspora topluluklarının karşılaştığı bir problem olarak ortaya çıkar. Kültürel asimilasyon nedeniyle birinci neslin kendisinden sonra gelen ikinci ve sonraki nesillerde etnik dili koruma ve kaybetmeme çabaları zorluklarla karşılaşır.

Lorne Shirinian, *Armenian-North American Literature: a critical introduction: genocide, diaspora, and symbols* adlı eserinde Jürgen Link’in “kolektif sembol” teorisini Ermeni diaspora toplumu üzerine uygular. Ona göre diaspora Ermenilerini birleştiren soykırım ve kilise gibi semboller, ayrıca onların toplumun diğer unsurlarından ayırt edilmelerini (*distinctiveness*) sağlayan “koruma mekanizmaları (*maintenance mechanisms*)”dır da.¹¹⁸

¹¹⁷ Margaret Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature* (Detroit: Wayne State University Press, 1991), 11.

¹¹⁸ Lorne Shirinian, *Armenian-North American Literature: A Critical Introduction: Genocide, Diaspora, and Symbols* (Lewiston: E. Mellen Press, 1990), 99.

William Saroyan diaspora deneyimini yaşayan bir yazar olarak, Ermenicenin Amerika’da geçirdiği süreçleri eserlerinde yoğunlukla işler. Saroyan’ın günlük hayat pratiklerinde Ermeni-Amerikalı olma ikiliğinden doğan en belirgin ayrışmalar öncelikle dil alanında kendisini gösterir. Bu nedenle anadil konusunda hem kendi deneyimleri, hem de etrafındaki Ermenilerle ilgili olan gözlemlerine dair detaylar ayrıntılı bir biçimde eserlerinde yer alır. Saroyan, Amerika’daki Ermenilerin Ermenice konusunda karşılaşılabilecekleri tüm olası durumlara eserlerinde değinir.

Saroyan için Ermenice, öncelikli olarak kuşatıcı bir “kolektif kimlik” unsurudur. Başka bir deyişle, kendi kimliğinin diğer kimliklerden ayrı olduğunu hissetmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri dildir. İnsanı her şeyden üstün tutan ve hayat görüşünün merkezine alan Saroyan’a göre Ermenice, yalnızca insana hizmet eden bir dil olmasıyla diğer dillerden farklılaşır:

Herhangi başka bir dilin bizim dilimiz kadar saf, samimi ve asil olduğuna inanmıyorum. Ermenice, samimiyetsizliğin imkansız olduğu bir dil. Aslında, yalnızca insanlarını bir aile olarak birleştirmek için gelişen bir dil. Eğer modern azizler olabilseydi, onların mektupları Ermenice yazılırdı, ve eğer dünya kendi için yeni bir İncil yazacak olsaydı, o Ermenice yazılırdı. Diğer diller, bilim ve kültürün gelişmesi içindir, ancak Ermeni dili insan ilişkilerinin genişlemesi, gelişmesi ve insan ruhunu yüceltmek için doğmuştur.¹¹⁹

Bu pasajda, Saroyan’ın Ermeniceyi Ermeni olarak var olabilmek için yaratılması gereken kolektif kimliğin en önemli yapıtaşlarından biri olarak gördüğü söylenebilir. Bu nedenle, genelde her toplum insanının eşit olduğunu düşünen Saroyan, dil konusunda Ermeniceyi diğer dillerden daha üstün ve farklı bir konuma koyar, abartılı bir sevgi hisseder. Dilin “insanları birleştirmek” için geliştiğini belirtmesini de bilinçaltındaki bu kolektif kimlik yaratma arzusunun dışavurumu olarak görmek mümkündür. Bir başka deyişle Saroyan, dilin anlamı, yapısı ve işlevini araçsallaştırmaktadır. Ermeni dilinin üstünlüğünü ikili kimliğinin Ermeni olan yanını besleyen bir unsur olarak öne sürmüş olması da bu pasajdan okunabilecek bir diğer öğedir. Bu noktada anadil hususunda Saroyanla ilgili olarak sorulması gereken yeni sorular ortaya çıkar: Saroyan eğer Ermenice yazabilseydi yahut diaspora yazarı değil, Ermenistan’da yazan bir yazar olsaydı, anadilinin onun için bu denli mitik ve büyümlü olur muydu? Ermenicenin bu denli kutsanması ve ona aşkla bağlanması, Ermenistan’da yaşayıp orada ölen ve Ermenice yazan ünlü Ermeni yazar Eghishé

¹¹⁹ Saroyan, “The Man Who Knew My Father as a Boy in Bitlis,” *My Name Is Saroyan*, 300.

Charents için de geçerlidir. “Ermenice Kelimelerin Güneşte Kurutulmuş Tadına Aşığım” adlı şiirinde Ermeni dili için şunları söyler:

Nereye gitsem yanımdadır onun kederli müziği,
Duaya dönüşen çelik dövme harfleri
Yaraları ne kadar keskin olsa, kanasa, yetim kalsa da
Hasret çeken kalbim için yoktur başka merhem¹²⁰

Diasporada yaşayıp İngilizce yazan Saroyan ve Ermenistan’da yaşayıp Ermenice yazan Charents arasında Ermenice konusunda aynı aşk ve heyecanın bulunması, bağımsız bir devlet kurma ve birlik içinde yaşama konusunda yüzyıllar boyu sıkıntı yaşayan Ermeniler için Ermenicenin en güçlü ortak noktalardan biri olduğu görülür.

Amerika’ya göç eden diaspora Ermenileri için anadil konusunda yaşadıkları en büyük problem, anadili yaşatmak ve Ermeni toplumunun Amerika’da doğan fertlerine anadil bilincinin aşılmasıdır. Saroyan, kendisi de Ermeniceyi aktif bir şekilde kullanamayan biri olduğu halde, bu soruna eserlerinde büyük bir hassasiyetle yaklaşır. *Rock Wagram* adlı romanında Amerika’da yayınlanan bir Ermeni gazetesi olan *Asbarez*’in editörü romanın ana karakteri Rock ile konuşurken şundan yakınır:

Evet, bir dilimiz var, ve güzel bir dil. Eğer yarım düzine yazara da sahip olsaydık bu da yine muhteşem olurdu. Daha da az okur, günden güne daha az yazar. Bu az miktardaki yazarlar da bir zamanlar sahip oldukları yürekleri artık taşıyorlar. Buna rağmen, bu dil haftada iki kez görünmeli.¹²¹

Bu pasajda, Amerika’da yaşayan diaspora Ermenileri için en büyük problemlerden birinin anadili öğrenmek ve sürdürmek olduğu ele alınır. Amerika’da yaşayıp İngilizce eğitim alan ve Amerikan kültürü ile beslenen Ermeni diasporası kimliklerinin Ermeni bilincini edinebilmeleri için gerekli olan temel unsurlardan ilki Ermenicedir. Ermenicenin unutulması ve diaspora toplumunda kültürel açıdan yeni zenginlikler üretemeyecek düzeye inmesi bu nedenle büyük bir problem olarak görülür. Saroyan ve diğer diaspora Ermenileri için de Ermeni-Amerikan ikili kimliklerinin Ermeni tarafının beslenebilmesi ancak Ermeni kültürünün yarattığı bilinçle mümkün görünür. Ayrıca “Ermeniyim” diyebilmenin meşruiyeti Ermeni

¹²⁰ Yeghishé Charents, “I Love The Sun Baked Taste of Armenian Words,” *The Heritage of Armenian Literature*, 3. Cilt, haz. Agop Hacikyan (Detroit, Michigan: Wayne State University Press, 2005), 970-971.

¹²¹ William Saroyan, *Rock Wagram* (New York: Doubleday and Company, Inc., 1951), 100.

dilini bilmek ve o dilin yarattığı kültürel unsurları anlayabilmekten geçer. Ermeniceye hakim olamayan bir Ermeni'nin Ermeni kimliği sıklıkla tehlikede olarak görülür.

Diaspora topraklarında asimile olma tehlikesi içinde olan Ermeni bireylerinin dili ve kültürlerini kaybetmelerinin ne denli kolay gerçekleşebileceğini hususu da Saroyan'ın değindiği noktalardan biridir. “El Fenerinin Işığı ve Dünyayı Sarsan Soru: ‘Joe?’ ” adlı öyküsünde bilinçli olunmadığı takdirde kimliksel dönüşümün ne kadar hızlı olabileceğini gösterir:

Kuzenin Joe'nun gerçek ismi Hovsep'ti, ama burası Amerika. Hovsep? Onlar bunun hakkında ne bilirler ki? Muhtemelen komik olduğunu düşünmüşlerdir. Hovsep değil, Joe. Doğal bir değişim. Hovsep Ermenicenin Joseph'idir, Joseph'i kısaltırsın ve Joe olur. Hovsep. H'nin olduğu yere J koy, p'den sonra küçük bir h koy ve Jovsep'i elde ettin. Sonra v'yi at ve Joseph'i elde et. Onun da yarısını at ve Joe'yu elde et.¹²²

İsim bir insanın kimliğini tanımlayan bir unsurdur. Kişinin kendi adını reddetmesi ve yerine başka ismin ikame edilmesi, aslında bir kimlikten vazgeçip bir diğerine dahil olma, yani asimilasyon anlamı da taşır. Bu pasajda irdelenen mesele ve pasajın üslubu, asimilasyon konusunda birden çok şey ifade eder. Öncelikle, Saroyan bu pasajda dil kaybının aynı zamanda kimlik kaybı olduğu sorununu anlatırken olabildiğince mesafeli, keskin, basit ve açıklayıcı bir dil kullanmayı tercih eder. Böyle bir üslubun tercih edilmesi, durumun vahametinin daha doğrudan ve şiddetli bir biçimde hissedilebilmesini sağlar. Öyle ki basit ve hızlı bir şekilde Hovsep, bir anda Joe oluvermiştir. Ancak gerçekte, bu süreç böyle kolay bir şekilde yaşanabilecek bir dönüşüm müdür? Elbette ki, hayır. Ancak anlatıcı bunu öyle basit bir şeymiş gibi bir üslupla anlatır ki, asimilasyon konusunun çift yönlü olarak düşünülmesine olanak tanır. Kendi kültürel değerlerini korumayı bilmeyen bir birey için, diaspora kimliğini kaybedip asimile olması bir anda gerçekleşebilecek bir meseledir. Ancak kendi kültürel ve etnik özelliklerini koruma çabasında olan diaspora bireyleri için ise “Doğal bir değişim” sözünün, aslında zıddıyla anlaşılması gereken bir ironi olduğu göze çarpar. Yıllardan beri süregelen bir ismin, dışsal unsurların etkisiyle değişime uğraması aslında hiç de doğal bir sonuç değildir.

¹²² Saroyan, “A Flash of the Flashlight and the World-Shaking Question: ‘Joe?’,” *My Name Is Saroyan*, 172.

Anlatıcının burada ironi yapmasının amacı ise aslında içinde bulunan karmaşık durumun trajikomedisini yaratmaktır.

Saroyan Ermenice-Ermeni kimliği bağlantısını “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket” adlı öyküsünde Ermeni kimliğine sıkı sıkıya bağlı üç çocuk babası bir karakter üzerinden işler. Aras Kahvehanesi’nde oturan baba oğullarının zamanla Ermeni kimliklerini kaybedecek olmalarından duyduğu endişeyi şu şekilde dile getirir:

Üç oğlumun da adam gibi Ermenice bile konuşamadığını söylüyorum. Ne okuyor ne de yazabiliyorlar. Vartan, Dikran, Hayk: isimlerini beğenmiyorlar. Birbirlerini Walt, Dick, Ike diye çağırıyorlar. Dahası, soyadlarını da istemiyorlar. Taşıyamayacakları kadar ağır bir yük gibi geliyor bu onlara. Karadenizyan. Bu benim ismim, benden evvel babamın, ondan evvel de onun babasının ismi. Emerson Okulu’nda ahmak öğretmenin biri, kibar dili dönmediği için tutmuş Karadenizyan’ı Gardner’a çevirmiş. Böylece bizim çocukların soyadı olmuş Gardner.

(...)

‘Dad, we are glad,’ dediler. Hayrik değil –Dad. Bu kelime beni hasta ediyor. ‘Dad, we are glad,’ Hepsi bu.¹²³

Saroyan bu tek paragrafta, aslında anadil konusunda yaşanan problemlerin sonuçlarına kapsamlı bir şekilde değinir. Öncelikle öyküdeki baba Amerika’da kaldıkları takdirde soyunun Ermeni kimliğini unutacak olmasının en büyük nedeninin Ermenicenin artık yavaş yavaş unutuluyor olmasından kaynaklandığını düşünür. Kısacası Ermenice, Ermeni kimliğinin bir nevi koruyucusu gibidir. Öyküde Ermenice isimlerin reddi ve yerlerine de Amerikan isimlerinin gönüllü bir şekilde getirilmesi daha önce de belirtildiği gibi sembolik bir anlam taşır. Kişinin adını reddetmesi, başka bir kimliğe dahil olması sonucunu da beraberinde getirir. Üstelik bu pasajdaki örnekte, aynı zamanda kimlik kaybının, aile ve baba-oğul ilişkileri üzerindeki etkisine değinilir. Margeret Bedrosian’ın da belirttiği gibi, Eski Dünya’da baba ailenin problemlerini kontrol eden, tüm aile bireylerinin ortak faydasını gözetten ve aynı zamanda saygıyla itaat edilen aile reisidir.¹²⁴ Oysa bu belirlenmiş kodlar, Yeni Dünya’da geçersiz olmaya başlamış ve babanın otoritesi güç kaybetmeye başlamıştır. Baba, Ermeni kimliklerini korumaları için tüm aile bireylerinin ellerinden geleni yapmaları gerektiğini belirttikten sonra, çocuklar buna yalnızca

¹²³ Saroyan, “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket,” *Yetmiş Bin Süryani*, 87-88.

¹²⁴ Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*, 55.

babayı sinirlendiren bir gülümseme ile karşılık verirler. Baba da evden çıkarak soluğu kahvehanede alır.¹²⁵ Görülür ki, kimliğin reddi, aynı zamanda ailedeki iletişim ve aile olma duygusunu da zayıflatan bir unsurdur. Bu noktada varılabilecek genel sonuçlardan biri de aslında, Ermenicenin reddi ve Amerikan dili ve kültürüyle değiştirilmesinin diaspora bilincinden vazgeçilip giderek tek yönlü bir Amerikan kimliği yaratılması sonucunu doğuracağıdır. Yaratılan bu yeni kimlikle birlikte aileler arasındaki Ermeni olma bağının giderek zayıflayarak sonunda kaybolacağıdır. Bu pasajda bir başka sorun teşkil eden unsur ise Ermeni olmayan Amerikalı çoğunluğun Ermeni kimliği ve kültürü üzerinde söz sahibi olmayı kendinde hak olarak görmesidir. Saroyan bu problemi anadil sorunsalı üzerinden başka birçok öyküsünde de dile getirir. Çünkü anadilin kimliğe yansıyan en önemli unsurlarından biri isimlerdir.

Saroyan'ın Ermenice konusunda yansıttığı bir diğer unsur da, Amerika'da Ermenice'ye karşı uygulanan zorunlu değişim politikaları ve aşağılamalardır. Dildeki farklılıklar, toplumda çoğunluğu oluşturan baskın unsurlar tarafından azınlık olan diaspora bireyleri için bir ötekileştirme unsuru olarak kullanılır. Gayatri Chakravorty Spivak "Can the Subaltern Speak?" adlı makalesinde devletin sömürge edilen bireyleri "vatandaş yapma projesi"nden söz eder.¹²⁶ Önce, etnik kültürüyle olan bağları kötüleme ve suçlama yoluyla zayıflatılan bireyin, sonrasında hakim kültürü edinmesi kolaylaşacaktır. Amerika'daki Ermeniler her ne kadar sömürgeleştirme faaliyetinin muhatabı olmasalar da, asimilasyon gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalan bir etnik kimliğe sahip olan bireylerdir. Saroyan'ın eserlerinde Spivak'ın belirttiği türden ötekileştirme ve kötulemelerin görüldüğü yer genellikle okullardır.¹²⁷ "Yabancı" adlı öyküsündeki öğretmen Miss Clapping Ermeni bir öğrenciye; "İşte ismin. Eminim nasıl telaffuz edildiğini biliyorsundur. Tanrı bilir, ben bilmiyorum." der. Anlatıcı ise hemen ardından "İşte bir diğer aşağılama!"¹²⁸ diye öyküde durduğu

¹²⁵ a.g.e., 88.

¹²⁶ Gayatri Chakravorty Spivak, "Can the Subaltern Speak?," *Marxism and the Interpretation of Culture*, haz., C. Nelson ve L. Grossberg (Basingstoke: Macmillan Education, 1988), 271-313.

¹²⁷ Saroyan Emerson Okulu'nda öğrenim hayatına başlar. Daha sonra Fresno Teknik Okulu'na giderek daktilo yazmayı öğrenir. Ancak öte yandan düşünce yapısı ve hayat görüşü resmi eğitim sistemine karşı tavrı alması sonucunu beraberinde getirir. Nihayetinde yazar olmaya karar vererek 1925 yılında okulu terk eder. Okulla yıldızının bir türlü barışmamasının nedeni, devletin bireyi tektipleştirici mekanizmasının ve ötekileştirmenin okullarda yoğun bir şekilde hissedilmesi olabilir.

¹²⁸ Saroyan, "The Foreigner," *My Name Is Saroyan*, 325.

konumu vurgular. Göçle birlikte Amerika'ya ve özellikle Fresno'ya yerleşen Ermeni nüfusunun birçok zorlukla karşılaştığı daha önce belirtilen bir konuydu. Verilen bu örnekte, Saroyan Ermenilerin dillerinin farklılığından dolayı karşılaştıkları soruna bir örnek verir. Çoğunluğun bir unsuru olan öğretmen, diaspora kimliği olan öğrencisinin farklı olan ismini telaffuz etmek yahut öğrenmek zorunda değildir. Esas zorunluluk Ermeni öğrencinin, ismini herhangi bir Amerikalının telaffuz edebileceği ve yabancılamayacağı bir şekilde dönüştürmesidir. Bir Ermeni'nin hem Ermeni hem de Amerikalı olarak yaşayabilmesi ve ötekileştirilmemesi ancak bu yolla mümkünmüş gibi görülür.

Rock Wagram romanında, ana karakter Rock'ın bir iş başvurusunu doldurduktan sonra görevliyle yaptığı konuşma; Ermeni ismini Amerikan ismine dönüştürmeyen bir kişinin “yeterince” Amerikalı sayılamayacağına bir örnek oluşturur:

“Uyruğun altına Amerikan yazmışsınız.” dedi kadın.

“Tabii ki.”

“Siz...? Bu isim, Vagramian değil mi?”

“Ermeni?” dedi “Elbette. Fresno'da doğdum. Winery Caddesi'nde doğdum.”

“Buraya Ermeni yazsaydınız daha iyi olmaz mıydı?” dedi kadın.

“Hayır” dedi. “Size ne yapacağınızı söyleyeyim. İsmi Vagramian'dan Başoğlu'na dönüştürün, dini Hıristiyan'dan Müslüman'a çevirin, uyrukta Amerikan yerine Türk yazın. Benim babam ve onun babası uzun zaman önce benzer formları Türkler için doldurdu. O formları eksiksiz ve doğru doldurdular. Onlar Ermeni'ydi, Türk değil. Hıristiyanlardı, Müslüman değil. Eğer uyruğumu değiştirecekseniz, hadi biraz eğlenelim. Artık işi istemiyorum.”¹²⁹

Bu pasajda, soyadı Vagramian olan bir diaspora Ermeni'si için hem Ermeni hem de Amerikalı olmanın hiçbir sorun ifade etmediği görülür. Formdaki uyruk bölümüne “Amerikan” yazar ancak Ermeni olduğunu da ifade eder. Ancak karşısındaki kişinin onu “öteki” olarak görmesiyle sorunlar başlar. Bunun aksine, Ermeniler, Anadolu'da yaşarken kimlik konusunda bir sıkıntı yaşamazlar, çünkü kendilerini *yalnızca* Ermeni olarak görür ve o şekilde kabul görürler. Anadolu topraklarında kendilerini *hem* Ermeni *hem* Türk olarak tanımlayacakları bir durum söz konusu olsaydı, yaşadıkları durum bu pasajdakinden farklı olur muydu, bilinmez. Ancak Amerika'ya yerleştikten ve yeni dünyayı kabullendikten sonra kendilerini *hem* Ermeni *hem* de Amerikalı hissetmeye başladıklarında, kimliklerini çoğunluğa kabul ettirmekte sıkıntı yaşadıkları bilinen bir olgudur. Tek bir kimlik tanımlamasının yerine diasporanın

¹²⁹ William Saroyan, *Rock Wagram*, 201.

doğasında olan “ikili kimliği” koymaya başlamaları ile birlikte ortaya çıkan kimlik çıkmazları da sorunun ana kaynağını teşkil eder. Bu pasajda da görülen dillerin farklı olmasından kaynaklanan isim farklılıkları ise bu sorunun belirginleşmesine neden olur.

William Saroyan, Amerika’da yaşamaya başlayan Ermenilerin karşılaştığı aşığılanma ve Ermeni isimlerinin istek ya da baskıyla değıştirilmesi sorunlarını *Obituaries* adlı anı kitabında öykülerinden farklı olarak, daha sert bir biçimde eleştirir. Bu anı kitabında, *Names* (İsimler) adlı dergiye *Aram Derler Adıma* adlı öykü kitabı hakkında yazdığı makaleden söz ederken, ana karaktere neden Aram Karaoğlanyan ismini verdiğini açıklar:

Büyük bir göçmen ailenin ana karakterine bu ismi (Aram Karaoğlanyan) vermemin nedeni çok basit: öyle istedim de ondan. Birçok göçmen Ermeni’nin çoğu oğlan ve kız çocuklarının ad ve soyadlarından utanmalarına örnek olarak, onları isimlerini taşımaları konusunda korkak yetiştiren ve önemsiz, değersiz ve kötü insanlarla birlikte isimlerini kolay telaffuz edilebilen bir şeylerle değıştirme konusunda hevesli olan saçma insanlara bir cevap olarak (...) Aram Karaoğlanyan. Bayanlar ve baylar, beğenmediyseniz cehennem dibine kadar yolunuz var!¹³⁰

Millet ve devlet gibi kavramlardan çok, insana değer veren ve düşünce sisteminin merkezine insanı oturtan Saroyan, kültürel asimilasyon hususunda sert ve keskin kelimelerle kat’i bir dil kullanır. Bu da, onun diaspora kimliğini korumak için kullandığı bir savunma mekanizması olarak görülebilir.

Saroyan, gerek Ermeni kültüründen öğeleri eserlerinde yansıtmaması gerekse satır aralarında Ermenice kelimeler, nidalar ve söz öbeklerine yer vermesi ile Ermeni kültürünün devamına ve tanınmasına katkı sağlar. Bu açıdan onu Ermeni edebiyatı dahilinde düşünmek yanlış olmaz. “Zavallı Bağrı Yanık Arap” adlı öyküsünde Ermenice de dahil olmak üzere neredeyse doğu kültürlerinin yarattığı tüm dillerde anlamının bilineceği “bağrı yanık” sözcüğünün İngilizce karşılığını kullanır. Ancak bu sözcüğün yarattığı duyguyu anadili İngilizce olanların anlayabileceği konusunda şüphe duymaktadır:

“Zavallılar” derdi, “Zavallı yetimler...” Ya da kelimesi kelimesine söylersek; zavallı, bağrı yanık yetimler.

¹³⁰ William Saroyan, *Obituaries* (Berkeley: Creative Arts Book Co., 1979), 225-26.

Zavallı ve bağı yanık... Bu sözleri sadece İngilizce bilen birinin anlaması çok zor, zaten tercüme etmek de imkansız. Yalnız şunu bilin ki hayatta zavallı ve bağı yanık olmaktan daha acıklı bir şey yoktur.¹³¹

Saroyan eserlerini İngilizce verirken, bir yandan da özelde Ermeni kültürünü genel olarak ise doğu medeniyetinin özelliklerini her türden okuyucuya açıklamaktan geri durmaz. “Here Comes, There Goes, You Know Who” adlı eserinde kendisine banyo yaptıran büyükannesinin tepkilerini yansıtırken kullandığı ünlemler de yine aynı şekilde Ermeni kültürünü yansıtır:

Ve sonra son bir tam durulanma, başından aşağı suyu yavaşça dökerken büyükannem bir “Ohh! (*Ohkh.*)” çekti. Bir düzine farklı dilde bir feryat anlamına gelen “Ahh! (*Ahkh*)”la aynı şey değil bu. “Ohh! (*Ohkh*)” iyi, ne kadar iyi, her şey nasıl daha iyi olabilir anlamına gelir.¹³²

Bu ayırt ediciliği sağlayan en belirgin özelliklerden biri de şüphesiz Ermeni toplumunun kullandığı dildir. Saroyan, eserlerinde hem Ermenice kelimeler kullanır hem de bozuk bir İngilizce’yle konuşan Ermenileri olduğu gibi yansıtır. “Elli Yarda Koşusu” adlı öyküsündeki Gyko adlı karakterin konuştuğu İngilizce buna bir örnek oluşturur: “Mohney! My uncle said with contempt. I tell you, Aram, mohney is naathing.”¹³³ ve “Always he wants mohney. I do not like heem.”¹³⁴. Aynı şekilde “Yılan” adlı öyküsünde “Dat your pancil?”¹³⁵ cümlesi de bu duruma verilebilecek bir diğer örnektir. Böylece Ermeni dilini, Amerika’daki Ermeni toplumunun diğer unsurlardan ayırt edilmesini sağlayan bir sembol olarak kullanır.

Daha önce mekan konusunda Saroyan’ın Anadolu’ya hissetmesi hususuna değinilmişti. Anadil söz konusu olduğunda da Anadolu’ya vurgu yapmadan geçmez. Ancak kendisi Anadolu’da yaşayan ve orayla ilgili hatıralar barındıran biri olmadığı için genellikle dil hususunun Anadolu ile olan bağlantısını öykülerinde Anadolu’dan gelen yaşlı Ermeniler üzerinden kurar: “Kürtçe dedi anneannem, kalbin dilidir.

¹³¹ İngilizce metinde bağı yanık “burning” olarak kullanılmaktadır.

¹³² Saroyan, *Here Comes, There Goes, You Know Who* (New York: Pocket Books, 1963), 112.

¹³³ William Saroyan, “The Fifty Yard Dash,” *My Name Is Aram* (Londra: Faber and Faber, 1963), 89. Saroyan, aslında “Money! My uncle said with contempt. I tell you, Aram, money is nothing!” olması gereken ancak öyküdeki karakter tarafından aksanlı telaffuz edilen kısmı olduğu gibi yansıtır, bilerek yanlış yazar. Cümleler “Para! dedi amcam küçümseyerek. Sana söylüyorum, Aram, para hiçbir şeydir!” anlamına gelmektedir.

¹³⁴ A.g.e., 94. Bu kısımda da “Always he wants money, I don’t like him.” olması gereken kısım karakterin telaffuzuna göre yazılmıştır. “Her zaman para istiyor, ondan hoşlanmıyorum.” anlamına gelir.

¹³⁵ Saroyan, “Yılan,” *Yetmiş Bin Süryani*, 113. Bu cümle de “Is that your pencil?” olması gerekirken yine aksana uygun olarak yansıtılmıştır. “Bu senin kalemin mi?” anlamına gelir.

Türkçe, müziktir. Bir şarap deresi gibi akar, yumuşak, tatlı, parlak. Bizim dilimiz, diye bağırdı, acının dilidir. Ölümü tattık hep; dilimizde nefretin, acının yükü var.”¹³⁶ Kürtçe, Türkçe ve Ermenice; Anadolu kültürü ile yoğrulan ve Anadolu’ya ait olan dillerdir. Anneanneninin belirttiği üzere, hepsinin ayrı bir tadı ve farklılığı vardır. Bu diller arasında karşılıklı yoğun etkileşimler olmuş ve hepsi birlikte Anadolu’nun kültürel niteliklerini yansıtan birer araç olmuşlardır. “Giden Günlerden Notlar” adlı, yaşadığı anekdotları yazdığı anı yazısında babasının eski ülkeden bir arkadaşıyla başından geçen komik ve bir o kadar anlamlı bir anıyı yansıtır. Bu anı, Anadolu’da konuşulan dillerden olan Ermenice ve Türkçe’nin iç içe geçişliğini ve yansıtır:

Eski ülkeden *Nor York*’a¹³⁷ geliyorken, arkadaşlarım (*frands*) dürüst insanlar için burada çok para olduğunu söylediler. Ama *Broadway*’de Alice Adası’na ayak bastığımda *para*¹³⁸ değil, yalnızca *kalabalık* gördüm.

Para değil, *kalabalık*? diye sordum.

Para (*moaney*) değil, dedi. Sadece *kalabalık*. Bilirsin işte. *Şamata*. Sen Ermenice¹³⁹ konuşuyorsun, değil mi?

Elbette, dedim. Ben bir Ermeniyim, neden Ermenice konuşamayayım?¹⁴⁰

Bu pasajda ilk olarak, Lorne Shirinian’ın sözünü ettiği “koruma mekanizması”nın bir ürünü olan İngilizce sözcüklerin bir Ermeni’nin telaffuzuyla olduğu gibi yansıtılması göze çarpar: *Nor York*, *frands* ve *moaney*, gibi. Ancak burada esas olan, Anadolu’dan gelen bir Ermeni tarafından kullanılan Türkçe sözcüklerdir: *para*, *kalabalık*, *şamata*. Saroyan’ın babasının Bitlis’ten arkadaşı, bu Türkçe sözcükleri konuşmasında kullanır ve bu sözcükler yüzünden kendisini anlamayan Saroyan’a “Sen Ermenice bilmiyor musun?” diye hayretle sorar. Saroyan ise “Elbette biliyorum, neden bilmeyeyim?” diye cevap verir. Yaşlı Ermeni, Türkçe sözcükleri gayet doğal bir biçimde Ermenice olarak benimser ve kullanır. Çünkü tüm bu ve buna benzer sözcükler Anadolu’da konuşulan bu dilleri bir şekilde etkilemiştir.

¹³⁶ Murat Tırpan, “Saroyan Ülkesi: Bir Yazarın Gölgesi,” *Altyazı Aylık Sinema Dergisi*, 11 Aralık 2013, erişim 15 Şubat 2014, <http://www.altyazi.net/yazilar/saroyan-ulkesi-bir-yazarin-golgesi/>.

¹³⁷ Metindeki “New York, Friends, Broadway ve Money” olan İngilizce kelimeler, karakterin aksanı nedeniyle *Nor York*, *frands*, *Broadway* ve *moaney* olarak bozuk telaffuz edilmiştir. Bu durum anlatıcı tarafından olduğu gibi yansıtılmıştır. Türkçe’ye çevirdiğimizde de incelememiz için gerekli görüldüğünden yanlış telaffuz edilen bu İngilizce kelimeler çalışmamızda parantez içinde italik olarak belirtilmiştir.

¹³⁸ Metinde italik olarak belirtilen “para, kalabalık ve şamata” sözcükleri İngilizce metinde de *para*, *galabalakh* ve *shamata* olarak Türkçe yazılmıştır.

¹³⁹ Metindeki Ermenice sözcüğü ise İngilizce metinde *Haiyeren* olarak Ermenice yazılmıştır.

¹⁴⁰ Saroyan, “Notes of Days Gone by,” *My Name Is Saroyan*, 295.

Tüm eserlerini İngilizce yazan Saroyan için Ermenice, asla tam anlamıyla ulaşılamayan ve ulaşılamadığı kadar da etkileyici olan anadilidir. Her ne kadar, Amerika'daki Ermeni diasporasının örgütlü bir toplum olması için çalışan kültürel dergilerde çalışmalarını yayınlatsa da, Ermenice eser verememekten ötürü eksiklik hisseder. Bu açıdan bakıldığında diaspora edebiyatları ile ilgili bir sınıflandırma sorunu daha ortaya çıkar: Amerikan kültürü içinde yaşayıp İngilizce yazdığı için Saroyan'ı Amerikan edebiyatı içerisinde değerlendirmek son derece doğaldır. Ancak öte yandan Ermenice yazmadığı halde onu Ermeni edebiyatına dahil etmek ne ölçüde doğrudur? Saroyan'ın bu soruyu kendisine de sorduğu ve bir cevap bulduğu Reuben Darbinian'a yazdığı bir mektuptan anlaşılır:

Sen o muhteşem dilde yazıyorsun, ve ben İngilizce yazıyorum, ama ikimiz de Ermeniyiz... ve şüphesiz ki büyük bir edebi gelenekten geliyoruz. Böyle bir gelenek olmadan bizim kalemlerimiz ruhsuz olurdu. Bazen muazzam bir gücün kalemime yol gösterdiğini hissediyorum. Bu gücün Johnson ya da Shakespeare veya her ne kadar hayranı olsam da Galsworthy bile olduğunu söyleyemem. Bu gücün Movses Khorenatzi ve Raffi, ve Goryun, ve benimle masamda oturan sen olduğunu hissetmeye meyilliyim. Onların benimle olduklarını hissediyorum. Ermenice okuyamadığımdan, ki bu çoğunlukla kendi ayıbım, benim olabileceğimden de muhteşem bu yazarları okuyamıyorum. Neye sahipsem, şüphesiz miras aldığım bu gelenek sayesinde. Ve gururluyum, Ermeni olmaktan dolayı. Her şeyi buna borçluyum.¹⁴¹

Bu pasajda, Saroyan için Ermenice'nin bir bakıma, bir noktadan sonra ulaşılamaz bir kutsal olduğu görülür. "Saroyan eğer Ermenice yazabilseydi, anadili onun için bu denli kutsal sayılabilir miydi?" sorusu elbette ki akla gelebilir. Nasıl ki babası ulaşılamayacağı ölçüde yüce ise, anadili de tam anlamıyla erişilemez olduğu için kutsal görülüyor olabilir. Saroyan ayrıca bu pasajda, eser verdiği dil itibariyle Ermeni kültürüyle ilişkisi olmamasına rağmen, yazınsal birikimini Ermeni kültürü ve dolayısıyla edebiyatından edindiğini belirtir. Bu nedenle her ne kadar Ermenice yazma ve okuma yetkinliğine sahip olmasa da Ermeni edebiyatından izler taşıdığını ve bu edebiyat çerçevesinde değerlendirilebileceğini öne sürer. Ermenicesi çok güçlü olmamasına rağmen Ermenice okuma yeteneğini geliştirmesi ile ailesi ve özellikle büyükannesinin Ermeni edebiyatına dair hikayeler ve anekdotların aktarımı ile birlikte Ermeni edebiyatına olan hakimiyetinin artması mümkün olur. Eserleri incelendiğinde, yansıttığı Ermeni kültürü öğelerinin yoğunluğu da onun Ermeni

¹⁴¹ Shirinian, *Armenian-North American Literature: A Critical Introduction: Genocide, Diaspora, and Symbols*, 62.

edebiyatı dahilinde düşünülebilirliğini artırmaktadır. “Hayasdan ve Charentz” adlı öyküsünde Ermenice yazan ünlü Ermeni şair Charentz’le Moskova’da yaptığı görüşmeyi konu edinir. Bu görüşmede, Charentz’in temiz Ermenicesini anlamakta güçlük çekmediğini, onun da kendi Ermenicesini kafa karıştırıcı bulmadığını belirtir. Ayrıca Charentz Saroyan’a “Sen İngilizce yazıyorsun, ama benim gibi bir Ermeni yazarısın.” der.¹⁴² Yani Saroyan bir bakıma kendi dışında, üstelik Ermenice konusunda yetkin bir ağızdan da Ermeni kültürünün oluşturduğu edebiyata dahil olduğunu teyit ettirmiş olur.

Ermenice, aynı zamanda Saroyan’ın Amerika’da yaşıyor olması nedeniyle Ermeni olma konusunda hissettiği eksiklikleri tamamlama hususunda önemli bir yere sahiptir. Saroyan, Ermeniliğini tam anlamıyla hissedebilmek adına birçok çaba içerisine girer. Ermenistan’a gitmek, ailesinin Bitlis’teki izlerini takip etmek ve Amerika’da Ermeni toplulukları için yayın yapan dergilerde öykü yayınlamak bu çabalardan yalnızca birkaçıdır. Bunun yanı sıra Ermenice konuşabilmek, konuşulanları anlamak ve Ermenice konuşulan bir ortamda bulunmak, Saroyan’ın kendisini “daha çok” Ermeni hissettiği durumlardır. “Şarkı” adlı öyküsünde Ermenilerin bulunduğu bir toplantıdaki bir Ermeni çocuğun düşünceleri Ermenicenin bu çocuk için anne karnı misali güvenli bir sığınak olduğu izlenimini yaratır:

Onlardan, onların dünyasından biri olduğu için ani bir sevinç hissetti; bildikleri gizli dili bilmekteki keyif, yalnızca onlara, yalnızca kendine ait olan o garip, zengin, sıcak, komik dili... Üstelik bir köylüden daha iyi konuşmadığını söylemelerine rağmen, konuşmaktan memnun olduğu dil.¹⁴³

Görülüyor ki, Saroyan’a göre Ermenice, Ermeni kimliğini tanımlamasında, onun herhangi bir Amerikalıdan ayırt edilmesindeki önemli faktörlerden biridir. Her ne kadar Ermenice’ye tam anlamıyla hakim olmasa da, anladığı ve konuştuğu kadarıyla “Ermenilerden biri” olduğunu hissetmek ona memnuniyet ve huzur verir.

¹⁴² Saroyan, “Hayasdan ve Charentz,” *My Name Is Saroyan*, 310.

¹⁴³ Saroyan, “The Song,” *My Name Is Saroyan*, 210.

4. ERMENİ KÜLTÜRÜ

Ermeni gelenekleri, Anadolu'dan, Doğu medeniyetinden ve Hıristiyanlık dininden beslenen Ermeni kültürünün zengin bir unsurunu oluşturmaktadır. Ermeniler, Amerika'ya gerçekleştirdikleri göçle birlikte elbette ki beraberlerinde kadim Ermeni geleneklerini de getirmişlerdir. Yaşanan göçün yoğunluğundan da güç alarak geleneklerinin birçoğunun Amerika'da devam ettirilmesi amaçlanmış ve bu yönde faaliyete geçilmiştir. Ancak Batı medeniyetinin şekillendirdiği yeni ülkelerinde zamanla asimilasyonun etkileri ile birlikte Ermeni kültürel öğelerinin zayıflaması da kaçınılmaz bir hal almıştır.

Saroyan eserlerinde Ermenilerin gelenekleri, karakteristik özellikleri ve dış görünüşleri ile genel olarak Ermeni kimliğinin Amerika'da karşılaştığı durumlar ile ilgili birçok örnek verir. Öncelikli olarak Saroyan, Ermeniliğin doğu medeniyetinden ve mekan olarak özellikle Anadolu'dan etkilenen bir varoluş olduğunu her fırsatta dile getirir. Ailesinin Anadolu'da yaşadığı mekan olan Bitlis'in orada yaşayan insanlar üzerindeki etkisini dile getirir:

Bitlis'i çok çalıp söyledim ben. Çünkü insanlarımin dağlık şehridir o, ve bir anlamda başlı başına bir ülkedir. Şöyle ki oraya yaşayan Ermeniler, Kürtler ve Türkler, kendilerini hemşehrileriyle diğer şehirlerde yaşayan soydaşlarından çok daha yakın akraba olarak görmüşlerdir.¹⁴⁴

Bu pasajdan görülüyor ki, insanların aynı karakteristik özelliklere sahip olması için aynı etnik kimliğe sahip olmaları yeterli değildir. Belirli bir ortam ve o ortamın insan üzerinde yarattığı ruhsal ve bedensel özellikleri edinmeden, aynı etnik kimliğe sahip olmak benzer görünme konusunda tek başına bir şey ifade etmez. Aksine, Saroyan'ın da belirttiği gibi Ermeni, Kürt ve Türk unsurlar farklı etnik kökenlerden gelmiş olmalarına rağmen, aynı coğrafyada hayat sürmeleri onların benzer fiziki ve ruhsal özelliklere sahip olmaları sonucunu doğurur. Böylece, genel anlamıyla Anadolu, orada yaşayan Ermenilerin kimliğini belirleyen güçlü bir etken olur. Amerika'ya gerçekleştirilen göçle birlikte, Anadolu'dan beslenen bu kültür ile Batı medeniyetinin bir yansıması olan Amerikan kültürünün karşılaşmasından doğan kültür farklılıkları sosyal çatışmalara neden olur.

¹⁴⁴ *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*, 115.

Saroyan, Amerikan ve Ermeni kültürlerini karşılaştırdığı zamanlarda, genellikle Anadolu'ya gelmekten ileri gelen özelliklerini vurgular. Yaptığı bu vurgunun nedeni, adeta onu içine çeken ve asimilasyona varabilecek olan Amerikan kültürünün etkisine karşı bir başkaldırıdır. Bir diaspora üyesi olarak Saroyan, hiçbir zaman çift kimlikli olduğunu inkar etmez. Ancak bu durum tektipleştirici Amerikan kimliğine karşı kimlikli bir zenginlik olarak gördüğü Ermeni kültürünü savunması ve benimsemesine engel olmaz. Örneğin, eleştirmen Eric Bentley, Saroyan'ın Anadolu'dan beslenen yazınsal stilini "dikkatsiz" olmakla eleştirir. Buna karşılık olarak Saroyan, "Kimse bir Ermeni'den İngiliz gibi olmasını bekleyemez."¹⁴⁵ diye yanıt verir. Buradaki kasıt, Howard Floan'ın da belirttiği gibi ¹⁴⁶, Saroyan'ın eserlerinin dominant olan Anglosakson eleştiri geleneğiyle yargılanmasını kabul etmemesidir. Ona göre, eserleri ait oldukları kültürel çerçevede ve "Küçük Asya"nın edebi geleneği dahilinde anlaşılmalıdır. Çünkü öykülerinde "dikkatsizlik" olarak eleştirilebilecek edebi üslup, ona göre "coşku"dan başka bir şey değildir. Aziz Gökdemir bu konuyla ilgili, "Sık gittiği vodvil gösterileri ve Ermeni mahallesinin halk edebiyatı geleneğinden beslenen şamatası, öykülerindeki karnaval arka planının oluşmasında etkili oldu."¹⁴⁷ der. Bu açıklama bir bakıma, neden edebi açıdan ondan bir İngiliz gibi olmasının beklenemeyeceğinin bir açıklaması gibidir.

4.1. Ermeni Bireyi

Doğu ve Batı medeniyetlerinin insan üzerinden karşılaştırılması için kullanılacak araçlardan biri, bu medeniyetlere mensup olan insanların dış görünüş özellikleri ve karakterleridir. Saroyan da Amerika'ya göç eden Ermenilerin karakterleri ve fiziksel özelliklerini karşılaştırmaktan ve "Küçük Asyalı" Ermenilerin özellikleri konusunda bilgi vermekten geri durmaz.

Saroyan'ın Ermenilerin fiziksel özellikleri konusunda üzerinde durduğu en temel unsur Ermeni erkeklerin gür kılları olması ve bıyık bırakmalarıdır. Bir etnisiteye mensup insanları belirli fiziksel özelliklerle tanımlama her ne kadar ırkçı bir gözlemlenmenin unsuru olarak görülebilecek olsa da, Saroyan bu gözlemleri ırkçı

¹⁴⁵ William Saroyan, *Don't Go Away Mad and Other Plays* (New York: Harcourt, Brace, 1949), 24.

¹⁴⁶ Floan, *William Saroyan*, 153.

¹⁴⁷ Aziz Gökdemir, "Bir Gezinin Prizmasından William Saroyan," *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*, 96.

bir söylemden tamamen sıyrılarak farklı bir noktadan yapar. “Yetmiş Bin Süryani” adlı öyküsünde berbere gitmek üzere evden çıkan bir Ermeni’nin şu sözleri, Saroyan’ın çizmek istediği Ermeni portresinin ilk aşamasıdır: “Küçük Asya’dan gelen biz barbarlar kıllı insanlarızdır; saç tıraşının vakti geldiğinde, sahiden de gelmiş demektir.”¹⁴⁸ Anlatıcı burada hem Ermenilere dair fiziksel özelliklerin en belirgin olanından söz ederken öte yandan da “biz barbarlar” diyerek başka bir önemli noktaya temas eder. Öyküdeki Ermeni, Amerika’da yaşamaktadır ve muhtemelen çevresindeki çoğunluk tarafından ötekileştirilme benzeri bir problem yaşamaktadır. Bu nedenle Saroyan, Amerikalıların ırkçı önkabullerini tersyüz ederek eleştirel hale getirmekte ve bu önkabulleri bir güç kaynağına dönüştürmektedir. Bu nedenle “biz barbarlar” diyerek Ermenilerin yaşadığı dışlanma problemine eleştiri getirmektedir. Bu eleştiriyi de Ermenilerin “kıllı” insanlar olmaları üzerine yaptığı vurguyla ironik bir şekilde gerçekleştirir. Aziz Gökdemir de bir yazısında “Şimdi durup, hele kahvede, çay bahçesinde ya da vapurda okuyorsanız bu yazıyı, etrafınıza bir bakın, kaç kişi berber kaçkını? Saroyan nereliymiş, şimdi anladınız mı?”¹⁴⁹ diyerek Saroyan’ın Anadolu’yla olan bağlarını bir başka yönden vurgular.

“Kıllı” insanlar olan Ermeniler için “bıyık” Ermeni varoluşunun mühim bir unsuru olarak görülür. Bıyığa yüklenen sembolik anlam, Saroyan’da ciddi bir şekilde ele alınır. *Rock Wagram* romanında babaannesi Lula, Rock’a “Bıyık bırak da adama benze. Baban gibi ol.”¹⁵⁰ diye öğüt verir. Görülüyor ki, bir erkeğin Ermeni kimliğinin meşru olmasının yollarından biri de atalarından gelen geleneğe uyararak bıyık bırakmasıdır. Amerika’ya göç edilmesi ve orada yeni bir sosyal ortamın oluşması, Anadolu’dan gelen Ermenilere göre bu geleneğin devam ettirilmesine engel değildir. “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket” adlı öyküsünde kahvehanede oturan Ermeniler, bıyık konusunda fikir ayrışması yaşarlar: Ermenilerin bir bölümü bıyıkları yüzünden Amerikalıların onlara nefretle baktığını söyler. Diğer bir grup ise, Amerikalıların onları benimsemeleri ve Amerikalı olarak görmeleri için bıyıklarını kesmelerinin gerekli olduğu fikrini manasız bulur. İkinci grup ayrıca, ilk grubu bıyiksiz olmaları nedeniyle dışlar: “Bana bıyığımı kes deyince Amerikalılaştım mı

¹⁴⁸ Saroyan, “Yetmiş Bin Süryani,” *Yetmiş Bin Süryani*, 94.

¹⁴⁹ Aziz Gökdemir, “Bir Gezinin Prizmasından William Saroyan,” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*, 105.

¹⁵⁰ William Saroyan, *Rock Wagram* (New York: Doubleday and Company, Inc., 1951), 69.

oldun şimdi? Senin gibi bir bıyıksızın ne düşündüğü umurunda değil.”¹⁵¹ Bıyık üzerinden sürdürülen bu tartışma aslında bir kimlik tartışmasıdır. Ermeni olmanın ön şartlarından biri bıyıklı olmak olarak görülür, bu durum Ermeniliğin sembolik bir dışavurumu gibidir. Ancak bir diğer Ermeni kesim için ise Amerika’da “göze batmamak” ve Amerikalı sayılabilmek için Ermeniliğin bazı izlerini törpülemek olası bir durumdur. Olumlu yahut olumsuz da olsa, bu belirgin fiziksel özellik, Ermenilerin kimlik tartışmalarının ortasında duran bir araç olarak görülür.

Saroyan’a göre Ermenilere ait bir diğer karakteristik özellik ise yüksek sesle konuşmalarıyla buldukları ortamda fark edilmeleridir. “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket” adlı öyküsünde bıyık tartışmasından sonra Ermenilerin yüksek sesli olmasına dair de bir tartışma yürütülür.

- Çok fazla bağıyoruz, aynı şimdi senin bağırdığın gibi. Sokaktaki Amerikalılar bile gültümüzden Aras Kahvesi’nin bir Ermeni kahvesi olduğunu anlıyor.

- Buranın Ermeni kahvesi olduğunu bilmelerinde ne var? Burası zaten bir Ermeni kahvesi. Bir “Engiliz” mekanı mı olsun isterlerdi?¹⁵²

Görülüyor ki, aynen bıyıklı olmak gibi, yüksek sesle konuşmak da Ermenilerin toplum içerisinde fark edilmelerine ve bu kültürel özellikleriyle toplumun diğer etnik unsurlarından ayırt edilebilmelerine neden olan bir özelliktir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken temel nokta, kimi Ermenilerin Amerikan toplumunda fark edilmelerine neden olan bu özellikleri nedeniyle rahatsız olmaları ve bu durumdan çekinmeleridir. Bu durum, hem “yabancılıklarının” fark edilmesi ile dışlanmaya maruz kalmalarının hem de Amerika’da bir Amerikalı olabilmeleri için bireysel etnik kimliklerinin sınırlarını daraltmalarının gerektiğinin bir nedeni olabilir. Her iki durum için de, Ermenilere has olan fiziksel özellikler ve karakter özellikleri Amerika’daki diaspora Ermenilerinin konumu hakkında tartışma konusu olagelmıştır.

4.2. Ermeni Mekanları

Etnik kültür insan bağlamında tezahür etmesinin yanı sıra, belirli mekanların da simgesel anlam kazanmasını sağlayabilir. Amerika’ya göç eden Ermeniler için de

¹⁵¹ Saroyan, “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket,” *Yetmiş Bin Süryani*, 85.

¹⁵² A.g.e., 85.

bu mekanlar içinde en önemlilerinden biri Anadolu'dan getirdikleri kahvehane geleneğidir. Birincil işlevi boş zamanları sosyalleşerek geçirmek ve toplumsal olaylardan haberdar olmak olan bu mekanlar, Amerika'daki Ermeni diasporasını inceleyen birçok araştırmacı tarafından da değinilen mühim bir figürdür.¹⁵³ Saroyan'ın öykülerinde de özellikle Fresno'daki Aras Kahvehanesi önemli bir yer tutar: "Aras Kahvehanesi o zamanlar bayağı ünlü ve önemli bir yerdi. Yirmi yıl önce o kahvehane mütavim olanların çoğu bugün artık yaşamıyor; ama Aras Kahvehanesi hala aynı yerde, aynen dimdik ayakta."¹⁵⁴ Bu noktada Saroyan, kişilerin gelip geçici oluşuna karşın mekanların mevcudiyetinin çok daha sürekli ve güçlü oluşuna vurgu yapar. Elbette Aras gibi birçok kahvehane, Ermenilerin Amerika gibi yeni bir ülkede topluluk bilinçlerini sürdürebilme ve bu topluluğa dair son haberleri alabilme fonksiyonlarını nesiller boyu sürdürürler. Margeret Bedrosian, kahvehanelerin bu ve buna benzer diğer fonksiyonlarını aşağıdaki şekilde özetler:

..özellikle bekar ya da eşleri Amerika'da olmayan Ermeni erkeklerin standart buluşma yeri Ermeni kahvehaneleriydi. Dağınık, sağlıksız bu milli tesisler, eğitim salonu, eğlence merkezi ve boks ringinin fonksiyonlarını tek bir çatı altında toplayarak, göçmen erkeklerin koyu Türk kahvelerini içip bezik ve tavla oynadıkları, tartıştıkları, samimi oldukları, Eski Ülke ve yeni gelenlerle ilgili hikaye ve bilgileri birbirlerine anlattıkları yer haline almıştı.¹⁵⁵

Bu paragrafta kahvehanelerin birçok özelliğine değinilmiştir: Öncelikle günümüz Türkiye'sinde olduğu gibi bu mekanlar yalnızca erkekler için hizmet veren işletmelerdir. "Milli tesisler" denilerek kahvehanelerin Ermeni kimliğindeki özel önemi vurgulanmıştır. Kahvehanelerin eğitim, eğlenme, tartışma ve bilgilenme gibi faaliyetlere hizmet eden yönünün burada da vurgulanır. Buna ek olarak Türk kahvesi, bezik ve tavla gibi Anadolu'dan getirilen adetler de kahvehanelerde Ermeni kültürünün yaşatılan birer unsuru olurlar.

Saroyan öykülerinde, Ermeni kültürünün Anadolu'dan getirilen unsurlarını detaylı bir şekilde anlatır, kahvehanelerde yaşatılan geleneklerin panoramasını çizer:

Sağ duvar boyunca, tavla ve iskambil oynanan on iki masa dizmişlerdi; sol duvar boyunca dizilen on iki masa ise oturup sigara, kahve içmek ve çene çalmak içindi. Her

¹⁵³ Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*.

¹⁵⁴ Saroyan, "Zavallı Bağrı Yanık Arap," *Ödlekler Cesurdur*, 18.

¹⁵⁵ Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*, 51.

masada içi su dolu bir sürahi ve dört bardak bulunurdu. Oraya gelen herkesin sevdiği gibi sigara sarmak için büyük kutularda ince kıyılmış yumuşak İzmir tütününü, ayrıca eve götürüp içmek için nargile de satılırdı.¹⁵⁶

Kahvehanenin fonksiyonları ile ilgili Bedrosian'ın sözünü ettiği unsurlar, Saroyan'ın da gözlemlediği ve edebi bir biçimde yansıttığı sahneler haline gelmiştir. Saroyan'ın çizdiği kahvehane manzarası, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen bir manzaradır. Ancak bu satırlar okunduğunda elbette ki, Anadolu topraklarında yer alan bir kahvehane de hayal edilebilir. İzmir tütününü ve nargile gibi detaylar da anlatıcı tarafından bu atmosferin okuyucunun zihninde şekillendirilmesine hizmet eder bir şekilde konumlandırılmıştır. Amerika'da böyle bir mekanın vücut bulması ile birlikte Amerikan kültürü ile Anadolu kültürünün çarpışmasıyla beraber Ermeni kültürüne ait bu öğeler çoğunluğun dikkatini cezbeder bir hal almıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu öğeler Ermenilerin “farklı” ve “öteki” olarak konumlandırılmasında büyük pay sahibi olmuştur. Ancak kendisini aynı zamanda bir Amerikalı olarak gören Saroyan, kahvehanelerdeki bu hareketli, neşeli ve karışık ortamdaki zevk alır. Kendisini bir Ermeni olarak hissedip Ermenilerden oluşan bir kalabalığın içine karıştığında hissettikleri hakkında şunları söyler: “Hatta bu benim için bir çeşit kıymetli *önemsizlik*ti, kendini bir milletin, bir bütünün, ortak bir hafızanın, mücadelenin ve yenilginin içine yerleştirmenin taşıdığı kıymetli bir hiçlik.”¹⁵⁷ Saroyan bu pasajda toplumun içinde erimek ve o topluma ait olmaktan duyduğu mutlulukla birlikte önemsiz bir birey olmaktan hissettiği huzuru yansıtır. Yani denilebilir ki, Ermeni kültürünün Amerika'da hayat bulması, aynı zamanda Saroyan gibi Amerika doğumlu olan ve eski ülkeden uzakta kimlik mücadelesi veren Ermeniler için oldukça etkili ve gerekli bir noktadır.

Tavla ve iskambil gibi daha çok kahvehanelerde oynanan oyunlardan söz etmesinin yanı sıra, Saroyan evlerde oynanan oyunlara da değinir. “Gizemli Oyunlar” adlı öyküsünde¹⁵⁸ soğuk ve uzun Bitlis gecelerinde bulunan bir oyundan söz eder: “Aklımda (Ermenice *Mytkus*)” Bu oyun, bugün bildiğimiz “Lades” oyunundan başkası değildir. Saroyan öyküde bu oyunun kurallarını uzun uzun

¹⁵⁶ Saroyan, “Nereye Gidersen Git, Çılgılığında Memleket,” *Yetmiş Bin Süryani*, 90

¹⁵⁷ A.g.e., 89-91.

¹⁵⁸ William Saroyan, “Mystic Games,” *Madness in the Family* (New York: New Directions, 1988), 83-87.

açıklar. Son olarak ise rakibinin elinden aldığı herhangi bir şeyden sonra “Aklımda” demeyen kişiye, rakibinin “Yahdahst! (Ermenice Lades)” diyerek oyunu kazandığını belirtir. Ancak bu noktada önemli olan, Saroyan’ın bu oyunla ilgili olarak belirttiği “Biz Amerika’ya geldiğimizde, bu oyun geleneği de bizimle birlikte geldi”¹⁵⁹ sözleridir. Amerika’ya gelindiğinde değişen bir şeyin olmadığı, kültürün devamının sağlandığının belirtilmesi önemlidir.

4.3. Toplumsal Roller, Kadın ve Evlilik

Amerika’daki Ermeni diasporasındaki Ermeni kadın ve erkeklere biçilen toplumsal roller de Anadolu kaynaklı toplumsal yapının Amerika’daki yansımından başka bir şey değildir. Kahvehaneler bağlamından devam edilecek olduğunda, Amerika’daki Ermeni kahvehanelerine de kadınların giremediği görülür:

Bunu yasaklayan bir kanun olmamasına rağmen mekana hiç kadın girmezdi, aynı Ermeni şehirlerinde ve köylerinde kahvelere asla kadın girmediği gibi. Her şeyden önce kahvehaneler kurulmuştu ki erkeklerin kadınlardan kaçacak bir yerleri olsun. Erkekler kahvehaneye giderdi. Kadınlar da birbirlerini ziyaret eder, birbirlerine içecek bir şeyler ve kurabiye ikram eder, dikiş nakış uğraşır, çene çalar, yaşayıp giderlerdi.¹⁶⁰

Kadın, kahvehane gibi bir kamusal alanda var olmamasının eksikliğini Türkiye’de günümüzde de süregelen “kadın günleri” misali, kadınların birbirlerine misafir oldukları ev toplantıları ile kapatır. Sosyalleşmeyi Anadolu’da olduğu gibi, Amerika’da da bu yolla sağlar. Öte yandan kadının “çene çalarak yaşayıp gitmesi” de sosyal ve politik alanlardaki varlığının zayıf olması, bu alanlara ilgi duymaması anlamını taşır. Bu gibi “mühim” mevzular erkeklerin hakim olduğu alanlardır ve kahvehane gibi toplumsal tartışma arenalarında gündeme gelir. Her şeyden önce kahvehanelerin kurulmasının erkeklerin tabiri caizse “kadın dırdırı”ndan kaçacak bir yer aramasına bağlanması her ne kadar espri unsuru taşısa da Anadolu’daki aile ve hane geleneklerinin bir yansımasıdır. Erkeğin gün boyu vakit geçirebileceği ve evden uzaklaşabileceği ortam, Amerika’da da Anadolu’da olduğu gibi kahvehaneler olur. Saroyan ise bir gözlemci gibi iyi yahut kötü bir yorum yapmadan bu kültürel ögeyi olduğu gibi yansıtır.

¹⁵⁹ Saroyan, “Mystic Games,” *Madness in the Family*, 83.

¹⁶⁰ Saroyan, *Yetmiş Bin Süryani*, 90.

Kadının evlilik konusundaki rolleri de doğunun kültürel kodlarına göre şekillenmiştir. “Bir Eş Nasıl Seçilir?” adlı öyküsünde Saroyan, Ermeni bir aile olan Başmanyanelerden söz eder. Başmanyan ailesinin kızlarından Hamazaspouhi evlenmek amacıyla bir kamyon şoförüyle tanıştırılır. Genç kadın karşısındakini tanıyabilmek için doğrudan evlilikle ilgili olmayan konulardan bahseder. Bu noktada genç kadının yaşlı babası Hamazasp duruma müdahale eder:

Yaşlı adam, “Yemek pişirmekten, ev idaresinden ve çocuklardan söz et.” dedi.
“Baba, herkes benim her şeyi pişirdiğimi, evi temiz tuttuğumu ve çocuklara hayran olduğumu bilir.”
“Bu kesinlikle doğru.” dedi yaşlı adam kamyon şoförüne. “Dış görünüş, yanlış karar vermene neden olmadan ikinci bir kez daha düşün.”¹⁶¹

Evlilik hususunda kadın ve erkek için biçilen rollerin Amerika’da da sürdürülmesi için ebeveynler birer kontrol mekanizması olarak işlev görmüşlerdir. Çünkü Ermeni aileleri için çocuklar ev hayatının merkezindedir. Hatta öyle ki ebeveynler çocuklarının evlenecekleri kadın ya da erkeği seçme hakkını kendilerinde görürler. Evlenecekleri kişiler de yine kendileri gibi Ermeni olacaktır kuşkusuz. Saroyan ise bu durumu olduğu gibi yansıtır ve bu duruma karşı olan mesafesini, kadın ve erkeğin sosyal hayatları hususunda olduğu gibi, burada da korur. *Rock Wagram*’da Rock, teyzesine yaptığı ziyarette teyzesi ondan evleneceği kişinin bir Ermeni kızı olmasını ister. Rock ise hiç tanıdığı bir Ermeni kızı olup olmadığını sorar. Teyze ise şu şekilde cevap verir:

Hiç mi? Yüzlerce var ve çoğu da, burada, Fresno’da yaşıyor. Kızlar yok değil. Yabancıyla evlenmek belki de bir macera, ama esas soru, bizi anlamayan ebeveynlerin kızları, bizim oğullarımızdan birine doğru bir eş olabilir mi... Bizim oğullarımızdan birinin yabancı birinin kızıyla evlenmesi uygun olur mu?¹⁶²

Bu ve bir önceki pasajdan anlaşılıyor ki, hem birinci nesil Ermeni erkekleri hem de Ermeni kadınları evlilik konusunda oldukça gelenekçidir. Bu pasajda aynı zamanda ailenin çocuğun evleneceği kişiyi belirleme arzusuna Ermeni toplumunun yabancı yani “*odar*” anlayışı da eklenmiştir. *Odar*, Ermenicede Ermeni olmayan herkes için kullanılan bir kelimedir. Amerika’ya anavatanından kopup gelen Ermeni toplumu için, etnik kimliklerini korumak oldukça güç bir durumdur. Bu nedenle *odar*’la

¹⁶¹ Saroyan, *Madness in the Family*, 115-116.

¹⁶² Saroyan, *Rock Wagram*, 172.

kurulacak her yakın ilişki, Ermeniler tarafından asimilasyon korkusunu da beraberinde getirir. Bu korku, kendini en çok Eski Ülke'den göç eden birinci ve ikinci nesil Ermenilerde gösterir.¹⁶³ Bu nesiller, çocuklarının Ermeni olmayan biriyle yapacağı evliliğe Ermeni değerlerini yok edeceği gerekçesiyle karşı çıkarlar.

Göç eden birinci ve ikinci nesil, kendilerine ait olan Ermeni kültürüne sıkı sıkıya bağlı kalıp onu korumak için ellerinden geleni yapacak motivasyon ve arka plana sahiptirler. Aynı zamanda Amerika'da yarattıkları Ermenilerden oluşan mekanlarda yaşayarak diğer Amerikalılarla sosyal etkileşime girmek gibi bir zorunlulukları da yoktur. Buna ek olarak okul, askerlik, hastane ve iş yeri benzeri devlet yapılarıyla ilişkide olup İngilizce öğrenmek gibi bir zorunlulukları da bulunmaz. Bu nedenle Ermeni kimliklerini koruyup kendilerine etnik bir duvar örme konusunda sıkıntı yaşamazlar. Ancak yeni nesil Ermeniler, devletin birçok yapılanmasıyla bire bir ilişkide olmak durumunda kaldıklarından Ermeniler dışında diğer kimliklerle karşılaşp İngilizce bilerek topluma adapte olma durumunda kalırlar. Bu durum, yeni nesil Ermenileri iki arada bırakır: Ermeni kültürel değerlerini koruma içgüdüsüne sahip ailevi gelenekler ve sosyal hayata adım atabilmek için *odar*'la kurulmak zorunda olan ilişkiler. Bu tansiyon, Saroyan'ın *Rock Wagram* romanında da yer alır. Rock'ın kuzeni Haig, Ermeni mirası ve Amerikan yaşam tarzı arasında kalmaktan duyduğu sıkıntıyı şu şekilde dile getirir: "Hepimiz Ermeni olmaktan bıktık, öyle değil mi? Hepimiz yorulmadık mı? Eğer bir Ermeni kızıyla evlenirsem çıldıracağım! Bunu aynı zamanda çocuklarıma da yapmak mı? Hayır ben öyle biri değilim."¹⁶⁴ Amerika'daki yeni nesil Ermenilerin yaşadığı arada kalmışlık hissi, Haig için artık bıkkınlık derecesine varmıştır. Ermeni geleneklerine karşı duyulan sıkı sıkıya bağlılık, genç Ermeni birey üzerinde LaPiere'in de belirttiği yıkıcı etkiyi yaratmıştır.

4.4. Yemekler

Bir kültürün alt unsurlarından biri olan mutfak kültürü, o kültürdeki insanların yalnızca yeme alışkanlıklarını göstermekle kalmaz, aynı zamanda o etnik

¹⁶³ Can Danişmant, "Search For Roots in Contemporary Armenian American Literature," 158.

¹⁶⁴ Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*, 88.

grubun kimliğini tanımlayan önemli bir unsur olarak işlev görür. Bireyler için yaşam standartlarında geçirdikleri büyük değişikliklerde bile, en geç değişen –belki de hiç değişmeyen– etnik özellik, yeme alışkanlığı olur. Diaspora toplulukları özelinde bakıldığında ise, göç eden toplulukların beraberlerinde mutfak kültürlerini de getirip yeni ülkede devam ettirdikleri görülür. Amerika’daki İtalyan, Çin ve özellikle Meksika mutfağı; oraya yerleşen etnik grupların kendilerine ait mutfak kültürlerini de getirmeleri ile yaygınlık kazanmıştır.¹⁶⁵

Ermeni diasporası için de durum, benzeri örneklerden farklı değildir. Anadolu coğrafyasının oluşturduğu yeme-içme kültürü, Amerika’ya yerleşen Ermeniler için baskın özelliğini korur. William Saroyan’ın eserlerinde de Anadolu Ermenilerinin yeme-içme kültürü geniş yer tutar. Kendisi her ne kadar Ermeni mutfak kültürünün Anadolu’da yaşanmasına tanık olmasa da, Ermeni toplumunun Amerika’da yaşamaya devam ettiği yeme-içme kültüründen beslenir. Bu da etnik kimliklerin sürdürülmesi hususunda mutfak kültürünün önemini akla getirir.

Pierre van den Berghe, etnik mutfağın etnik kimlik üzerindeki etkisinden şu şekilde bahseder: “Etnik mutfak, bir etnik grubun üyeleri ve akrabaları arasındaki karşılıklı ilişkiye ait uzun tarihini temsil eder. Çünkü bir yandan gıda ile etnisite arasındaki, diğer yandan etnisite ile öz-kimlik arasındaki yakın ilişki nedeniyle, topluma katılma süreçlerinde mutfak kültürü, dil ve diğer gelenekler kaybolduysa bile köklü bir şekilde kalır.”¹⁶⁶ Van der Berghe’in bu savının izlerini Saroyan’ın metinleri üzerinden okumak mümkündür.

Öncelikli olarak Ermeni mutfak kültürünün Amerika’daki en belirgin yansıması Türk kahvesidir. Margaret Bedrosian kahvehanelerin Amerika’daki yapılanmalarını aktarırken öncelikle Türk kahvesinin özelliklerinden okuyucuyu haberdar eder:

Kahve elde ve pirinçten yapılma bir öğütücüde öğütülür. Cezvede su ve şeker katılarak kaynatılır ve kahve eğer fincana ustaca dökülürse köpük (Daha çoğu daha makbuldür.)

¹⁶⁵ Wm. Alex McIntosh, *Sociologies of Food and Nutrition* (New York: Springer Science-Business Media, 1996), 25.

¹⁶⁶ Pierre van den Berghe, “Ethnic Cuisine: Culture in Nature,” *Ethnic and Racial Studies* 7 (1984).

üstte kalır. Kahve yavaşca ve özenli bir şekilde yudumlanır. Belki bir dal sigara ya da *lokum* ya da *rojig* gibi bir tatlı kahveye eşlik eder.¹⁶⁷

Kahve kendine has pişirme yöntemleri, tadı, içerken ve içtikten sonraki ritüellerle birlikte Amerika'daki Ermeniler için tam bir kültürel unsur olarak hizmet görür. Çünkü kahvenin kokusu aynı zamanda eski ülkenin de kokusudur. Bir başka deyişle kahve, eski ülkedeki Ermeni yaşantısının Amerika'daki Ermeni yaşantısına yansıyabilmesinin yollarından biridir. Saroyan da kahveye eserlerinde değinir. *Tesadüfi Karşılaşmalar*'daki "Karısını Amerika'da bulmuştu, ama o da Bitlisliydi. Her öğleden sonra üç sularında kadın ona pirinç tepsi içinde küçük bir fincanda Türk kahvesi, bir parça lokum, bir bardak da soğuk su getirirdi."¹⁶⁸ pasajı Türk kahvesinin Saroyan eserlerindeki yansımalarından biridir. Van der Bergen'in sözünü ettiği, yemek kültürünün dil ve diğer geleneklerden çok daha uzun süreli olması bu pasajda örneklenmiştir. Saroyan'ın Ermeniceye olan hakimiyeti sınırlı düzeydedir. Aynı zamanda Ermenilerin eski ülkedeki hayat şartlarından oldukça uzakta ve Amerika odaklı bir yaşam sürmek durumunda kalmıştır. Ancak Ermeni yemeklerini tüm ayrıntılarına varıncaya dek anlatır, onlarla olan bağı oldukça kuvvetlidir. Yemekler hakkında şu tür bilgiler verir:

Evimdeki en gözde yemek, Bitlislilerin Tı-Tu dedikleri yemektir. Telaffuzunu anlamınıza yardımcı olacak en doğru yazılışı belki de böyle değildir ama bu kelime çabucak ve son hecesi vurgulanarak söylenir. Aslında ilk hecesi neredeyse yoktur.

Kafanın içinde pişirildiği sarımsağa ek olarak, yerken de üzerine suda ezilmiş sarımsak eklenirdi ve bu şekilde iki açıdan da kuvvetli bir yemeğimiz olurdu: Kuvvetli et suyu ve kuvvetli sarımsak. Köylüler bunu genellikle pazar sabahı yerlerdi ki akşama kadar hazmedilmiş olsun ve iyi uyuyabilsinler.

Kartondan ince olan ve dürülen yassı ekmeğe, pağarç denilen somun ekmeğe ve içinde çok miktarda sıvı ya da katı yağ bulunan, kata (kete) denilen ekmeğe.¹⁶⁹

Bir kültüre ait olan yemeklerin etnik mirasın devam ettirilmesinde önemli bir rol oynadığı bu pasajlardan fark edilebilir. Saroyan bir yandan Tı-Tu yahut kelle paça gibi Anadolu'ya has yemekleri ve Anadolu kültüründeki yeri ve önemi büyük olan ekmeği tüm canlılığıyla ve gerçekliğiyle aktarır. Öte yandan da o yemeğin dilsel ve sosyal arka planına da değinir. Bir başka deyişle, yemek hiçbir zaman yalnızca

¹⁶⁷ Bedrosian, *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*, 51.

¹⁶⁸ Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan, 107.

¹⁶⁹ Saroyan, *Here Comes, There Goes, You Know Who*, 125.

yemek değildir. Yemek yeme alışkanlıkları ile yemek yenirken uygulanan ritüeller bir kültürün ortak miras alanına girer ve etkili bir biçimde o etnik kültürün bireylerine sirayet eder. Saroyan'ın Ermeni yemeklerine karşı olan ilgisi ve tavrı okuyucunun yemekle birlikte oluşan ortak kültürel alan algısını perçinler. Anthony Cohen'in de belirttiği gibi "Bir topluluğun sembolik repertuarı bireyleri ve toplulukta bulunan diğer farklılıkları birleştirir. Ve onların ifade edilmeleri, yorumlanmaları ve kuşatılmalarını sağlar."¹⁷⁰ Yemek kültürü, hiç kuşkusuz bir toplumun "sembolik repertuar"ında bulunan en güçlü elementlerden biridir. Bu kültür özellikle farklı bir kültürün baskın olduğu ortamda azınlık kültürü konumunda olduğunda, sembolik repertuar büyük önem taşır. Saroyan'ın "O toprakların yemeklerini, rakısını, şarabını, öğleden sonra içilen küçük bir fincan kahveyi çok severlerdi. Hala oraların hikayelerini anlatır, türküsünü söylerlerdi."¹⁷¹ pasajında belirttiği gibi o topluma mensup bireyleri birleştirici bir güç halini alır. Bir topluluğa ait genel damak tadının değişmesi ve yemek kültürü bilincinin farklılaşması güç olduğundan farklı bir kültürün baskın olduğu durumlarda, azınlık durumundaki etnik kültürün kendisini yemek kültürü yoluyla koruyabilmesine olanak sağlar.

Etnik kimliklerin yemek kültürünün yeni ülkede de sürdürülüp etnik bilincin yeni nesillere de aktarılması ve ana kültürel yapıya eklemlenip entegrasyonunun sağlanması her zaman aynı düzeyde olmaz. Tam anlamıyla entegrasyon ve asimilasyon sağlandığı anda, etnik mutfak kültürünün izlerini bulmak mümkün görünmeyebilir. Çoğulcu topluluklarda ise her türlü etnik yemek kültürü, her türlü kültüre mensup insanlar tarafından tanınır ve kullanılır.

Ermeni etnik kültürünün unsuru olmayan bireylerin bu mutfağa katılımı oldukça sınırlı kalır. Alex McIntosh'un belirttiği "mutfağın gettolaşması"¹⁷² kavramı Amerika'da yaşanan Ermeni mutfak kültürünün bulunduğu durumu özetler. Etnik mutfak kültürünün, hakim mutfak kültüründen ayrıştığı ve etnik grubun kendi restoranlarında yalnızca kendi etnik mutfaklarını sunduğu düzendir. Yaşanan bu sınırlılık, etnik kültürün sosyal alanlarda hakim olan baskın kültürel unsurla olan karşılaşmasında problemler ortaya çıkarır. Bu problemler çift yönlüdür: etnik

¹⁷⁰ Anthony P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community* (London: Tavistock Publications, 1985), 21.

¹⁷¹ Saroyan, "Zavallı, Bağrı Yanık Arap," *Ödlekler Cesurdur*, 18.

¹⁷² McIntosh, *Sociologies of Food and Nutrition*, 24

kültürün “normalleşmek” adına baskın olan kültürün yeme-içme alışkanlıklarına uyum sağlaması ve baskın kültür nedeniyle etnik yemek kültürünün yok olmaması için emek verilmesi. Etnik kültürün yeme-içme alışkanlıklarının korunması ise diğerine nazaran daha zorlu bir süreçtir.

Etnik kültürü sürdürmek isteyen aileler, hem çocuklarını tektipleştirici okul yemeği programlarından korumak hem de özgünlük ve anlamı yok eden rasyonelleşme ve metalaşma süreçleri ile uğraşmak zorunda kalırlar.¹⁷³ Saroyan eserlerinde, etnik mutfağın korunması konusundaki zorluklara da değinir. Bu sorunlar özellikle yeni dünyadaki tüm kültürlerin bir araya geldiği okul yaşantısında daha çok gün yüzüne çıkar:

... öğle yemeğinden sonra öğretmenimiz Miss Clapping dersi kesti, “Öğle yemeği için eve giden Ermeni öğrenciler, size söylüyorum, sarmısaklı yemekler yemeyi kesin, koku tahammül sınırimi aştı artık.” dedi.

Hakikaten de o gün öğle yemeğinde kızarmış patlıcan, kuzu buduyla güveçte pişirilmiş bamyaya ve çalı fasulyesi türlüleri yemiştim. Bu yemekler de sarmısaksız yenmezdi ki.¹⁷⁴

Baskın olan kültürün, içinde barındırdığı etnik kültürlerden farklı oluşu diğer alanlarda olduğu gibi, yemek kültüründe de arada bir çatışma unsuru yaratır. Bu süreçte beklenen ise etnik kültürün, kendine ait olan izleri silerek hakim kültürel kodlara uyum sağlamasıdır. Ancak Saroyan’ın, öğretmenin bu uyarısının üzerine öyküde dile getirdiği “Pencereyi açmak insanlara sarmısaksız yemek yemelerini söylemekten daha kolay.” ve “Öğretmen kitabına bakarak oyalanmaya çalışıyordu, ben ise içimden ülkenin daha medeni bir köşesinde yaşıyor olmayı diliyordum.”¹⁷⁵ sözleri, duruma farklı bir bakış açısı getirir. Etnik unsurların hakim kültürle çatışmasını önleyebilmek için, etnik kültürlerin silinmesinden daha farklı bir yöntem olabileceği ihtimalini gösterir. “Daha medeni bir köşe” diyerek, aslında karşıt görüşünde olan kişiyle aynı anda aynı şeyi düşündüğünü gösterir. Miss Clapping sarımsak kokusunu bir nevi “medeniyet dışı” olarak görüp sinirlense de, öğrenci de bunun medeniyet dışılıktan değil, yalnızca farklı medeniyetlerin farklı anlayışlarından kaynaklandığını düşünür. Asıl medeniyetsizlik, öğrenciye göre bu farklılığa tahammül edemeyen Miss Clapping’de, yani hakim kültürdedir. Bu öğrenci

¹⁷³ A.g.e., 58.

¹⁷⁴ Saroyan, “Yabancı,” *Ödlekler Cesurdur*, 92.

¹⁷⁵ A.g.e., 94.

eve gittiğinde ise annesi “Öğle yemeğinde sarmısak olduğunda bir dal maydanoz çiğnersin olur biter. Ermeni yemeklerinin onurunu korumak için de bu kadar hevesli olma.”¹⁷⁶ der. Annenin tepkisi ise, etnik kimliği nedeniyle çocuğunun dışlanması yerine, bazı sivri köşelerini yontup toplumsal alanda hakim kültürle uyum sağlamasına önyak olma yönünde görülür.

Göçle birlikte diaspora yaşantısında, bir yandan yeni ülkenin hakim kültürüne alışma, öte yandan etnik kültürün korunması için çaba sarf etme diaspora toplulukları için güçlük çekilen unsurlardan biridir. Saroyan, her ne kadar Amerikan kimliğiyle barışık olsa da, eserlerinde Ermeni kimliğinin asimile olmasına neden olacak durumlara karşı katı bir şekilde karşı gelir. Kendini çift kimlikli olmaktan öte dünya vatandaşı olarak tanımlayan yazar, kimliğini oluşturan hiçbir unsura karşı kayıtsız kalmaz ve onları olanca gücüyle koruma eğilimindedir.

¹⁷⁶ A.g.e., 95.

SONUÇ

Etnik kimlik bireyin, bir topluluğun ortak kökeni, inancı, kültürü, dili ve bağılıklarından oluşan genel grup özelliklerini kabul etmesi ve grup tarafından da kabul görmesi demektir. Günümüz global dünyasında göçlerle birlikte oluşan diaspora topluluklarının çoğalması nedeniyle, etnik kimlik daha çok bilinen ve üzerinde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Çünkü bireyler göçle birlikte kendi medeniyeti çerçevesinde gelişen kültürlerini, göç ettikleri ülkelere taşımışlardır. Bu durum da hakim ülkede yaşayan kültür ve kimliksel özelliklerin içerisinde göç eden diaspora topluluklarının farklılıkları nedeniyle daha görünür olmasına neden olmuştur.

Hakim ülke kültürüne adapte olma sürecinde, etnik toplulukların asimilasyon ve dışlanma gibi sosyal tehditlerle karşı karşıya kalmaları yaşanan bir güçlüktür. Diaspora toplulukları için bir diğer açmaz ise kendi kültürlerinden farklı olan bir kültür içerisinde hem kendi kimliklerini koruyabilmek, hem de hakim ülkeye ait hissedebilmektir. Bu çalışmaya konu olan William Saroyan'ın eserleri de, bireyin aidiyeti hususunda bilinen belirli sınırlar haricindeki karmaşık yapının ortaya konması amacıyla incelenmiştir.

Bu çalışma, medeniyet ve medeniyetin en küçük nüvesi olan bireyin aidiyet açısından incelenmesi için başvurulabilecek anavatan, anadil, aile ve kültür gibi temel kavramlar üzerinden şekillenmiştir. Metodoloji açısından bakıldığında ise, Saroyan'ın eserlerindeki anlatıcılarla, bir birey olarak Saroyan'ın iç içe geçtiği bir inceleme yöntemi benimsenmiştir. Çünkü kendisinin de belirttiği gibi onun eserlerinde Saroyan ile anlatıcı çoğunlukla aynı kişilerdir, anlatılan hikayeler Saroyan'ın yaşamı ve anılarının kağıda yansımış hali gibidir.

Saroyan'ın eserlerinde üç mekan arasında aidiyet gerilimi yaşadığı görülür: Fresno, Ermenistan ve Bitlis. Fresno, diğer diaspora Ermenileri ile bizzat kurduğu ilişkilere verdiği değer ve çift kimliğinden biri olan Amerikalılığının vatani olduğu için anavatan olarak görülür. Bu çalışmada, yine aynı şekilde Amerika'daki Ermenilere ait olan kahvehane gibi mekanların, Ermeniliği besleyen ve diaspora ortamında ayakta tutan “minyatür Ermenistanlar” olduğu görülmüştür. Buradan

hareketle, Saroyan için vatanın aslında insan ilişkileri demek olduğunu çıkarsamak mümkündür. Saroyan'ın fiziksel ve ailevi açıdan bağının bulunmadığı Ermenistan ise, Saroyan'ın oraya gittiğinde birbirleriyle konuşan Ermenileri görünce sevinmesi ve kendilerini onlardan biri olarak görmesi nedeniyle vatan olarak addedilir. Bu noktada ise, birey için vatanın aslında kendisiyle aynı dili konuşan insanların var olması nedeniyle aidiyet hissedilen bir mekan olduğunu söylemek mümkün olur. Bitlis ise Saroyan için, ölünce gömülmek istediği baba evidir. Köklerinin bulunduğu Bitlis, aynı zamanda Saroyan'ın tasavvurunda hep gitmek ve dönmeyi arzuladığı vatandır da. Ancak anavatana kesin dönüş hayali, bir diaspora Ermeni'si olan Saroyan için yalnızca Ermeniliğini besleyen bir öge olarak görülür. Çünkü, eserlerinden bir yandan Bitlis'i hayal ettiği ancak öte yandan da Amerika'da olmaktan mutluluk duyduğu görülebilir. Bu noktadan da, diasporada yaşayan bireylerin, kimliklerinin birden fazla veçhesi olması nedeniyle birden fazla mekana aidiyet hissetmelerini doğal bir süreç olarak algıladıkları izlenimi edinilebilir. Ancak nihai olarak Saroyan için vatan kavramının en çok insan ilişkileri ile hayat bulduğu söylenebilir.

Amerika doğumlu olan Saroyan'ın Ermeni kimliğine aidiyet hissedebilmesi için ailenin de önemli rol oynadığı görülür. Ona Ermeni kültürünü ve eski ülkedeki yaşantıya dair tanıklıklarını aktaran anneanne, her zaman Ermenilik konusunda yol gösterici bir figür olarak gösterilir. Baba ise, Saroyan'ın Ermeniliğini keşfe çıkarken izinden gittiği daha önemli bir figür olarak ortaya çıkar. Babanın çektiği acılar, tüm Ermenilerin çektiği acılara teşmil edilir. Babasının gittiği yollardan gitmek ona Ermeni olduğunu hissettirir. Bu noktada insan ilişkilerini asıl vatanı olarak gören Saroyan için "baba"nın bu ilişkilerin en merkezinde olduğu söylenebilir.

Bir topluluğun göç yoluyla yaşadığı medeniyet değişiminde eski kültüre ait özelliklerden olan dil, en hızlı ve en belirgin biçimde farklılığı hissedilen ve asimilasyona en kolay şekilde maruz kalabilecek unsur olarak görülür. Dilin asimilasyondan korunabilmesine dair yaşanan korkular, korunması için gösterilen-gösterilmesi gerek çabalar ve buna rağmen yaşanan dil kayıpları, Saroyan'ın eserlerinde yer bulan temalardır. Saroyan, tam anlamıyla bilmese de Ermenice'ye karşı büyük bir sevgi ve korumacılık hisleriyle yaklaşır. Bunun nedeni Saroyan'ın

hakim kültürün asimileye zorlayan yapısı karşısında Ermeniceyi korumanın aynı zamanda Ermeniliği de korumak olduğunu düşünmesidir.

Bu çalışmada sorulan sorulardan biri de Amerika’da ve İngilizce olarak yazmasının, Saroyan’ın Ermeni edebiyatı içinde değerlendirilmesinde ne gibi bir etkisinin olacağı hususudur. Özellikle Ermeni büyüklerinden öğrendiği ve kendisinin de deneyimlediği Ermeni kültürüne dair hususların eserlerindeki ana temalardan biri olması, Saroyan’ın Ermeni edebiyatında değerlendirilebilmesine olanak tanıyan özelliklerinden biri olarak kabul edilebilir. Yine eserlerinde Ermenice kelimeler, nidalar ve ünlemleri kullanarak Ermeni kimliğine yaptığı vurgular ve onu korumaya yönelik tutumu yine Saroyan’ın Ermeni edebiyatı sınırları içinde olması ihtimalini güçlendirir bir unsur olarak görülmüştür.

Bu çalışmanın en önemli çıkarımlarından biri de, William Saroyan’ın eserlerinde, Anadolu olma vurgusudur. Bu vurgu, özellikle anne, baba, çocuk ve komşuluk gibi insan ilişkilerinde kendini hissettirir. Fresno, Ermenistan ve Bitlis bir yana, Saroyan Anadolu olduğunu her fırsatta “Biz Küçük Asyalılar” sözleriyle belirtir. Anadolu’nun diğer halkları olan Süryaniler ve Rumlar, öykülerinde yine Ermenilerle ortak hikayeleri ve kimlik ve aidiyet konusunda ortak dertleri olan unsurlar olarak görünürler. Anadolu’ya ait yemekler ve bireylerin karakter özellikleri gibi hususlar eserlerinde yer alırlar. Anadolu olma Saroyan’ın içine işleyen, karakterini şekillendiren ve üslubundaki coşku havasına etki eden neden olarak dikkate değer bir unsur olarak görülür.

Tüm bunların şekillendirdiği genel manzarada, William Saroyan’ın kimlik ve aidiyet hususunda diaspora deneyimlerine örnek teşkil edecek özelliklerinin bulunması, bu tezin bir diğer önemli sonuçlarından. Birincil olarak, bu çalışmada Saroyan’ın diğer Ermeni-Amerikan yazarlara nazaran, çoğul kimliği konusunda tedirgin olmadığı, bu iki kimliği de beslemek ve yaşatmak için emek sarf ettiği görülür. Aynı şekilde Ermeni Tehcirini bir “seçilmiş travma” olarak görmemesi ve “Türkler de Ermeniler de birdir.” anlayışını gütmesi, hem birincil olarak yalnızca insanı önemseydiğini hem de belli başlı önyargılara kapılmadan da bir etnik kimliğe aidiyet hissedebileceğini göstermiştir. Öte yandan “medeniyet” adı altında bireyler üzerinde hakimiyet kurma arzusu güden Batı’nın anlayışına karşılık olarak “insan”a değer verdiğini her fırsatta dile getirir. Saroyan’ın etnik kimliği, etnik kimliğin

doğasına uygun olarak tam anlamıyla sınırları çizilemeyen bir tablo meydana gelirse de Saroyan; Ermeni, Amerikan, Anadolu ve Bitlisli olmanın getireceği kimliksel gerilimi “Önce insanım, önce dünyaya aitim.” diyerek aşar. Tüm kimliklerini besleyecek gücü, vatanını insan ilişkilerine temellendirerek kazanır.

Sonuç itibarıyla, barındırabileceği eksiklikler bir yana, bu tezle birlikte etnik kimliğin sınırlarının geçişkenliğinin bir kez daha görülmesi tezin varmak istediği noktaya ulaştığını gösterecektir. Bu çalışmanın benzeri çalışmalarla desteklenmesi ile kimliğin tekil bir mefhum olarak algılanmaktan çıkarılıp bir bireyin içinde barındırabileceği çoğulluğun içselleştirilebilmesi ve benimsenebilmesi sonucuna ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksakal, Hasan. "Oswald Spengler'in Tarih, Kültür ve Medeniyet Anlayışı." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/12 (2010).
- Allawi, Ali. *The Crisis of Islamic Civilization*. New Haven: Yale University Press, 2010.
- Ang, Ien. "Together-in-Difference: Beyond Diaspora, Into Hybridity." Erişim 12 Kasım 2013.
http://www.uws.edu.au/_data/assets/pdf_file/0006/156957/Ang_Together-In-Difference_IC_S_Pre-Print_Final.pdf.
- Arlen, Michael. *Passage to Ararat*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2006.
- Ateş, Duygu. "Türkiye'de Kültürel Kimlik Farkındalığı Yaratmada Bir Bilişim Sistemi Olarak Sosyal Ağların Rolü: Manav Türkleri Örneği." Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2011.
- Bakalian, Anny. *Armenian-Americans: From Being to Feeling Armenian*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1993.
- Balakian, Peter. *Black Dog of Fate*. New York: Basic Books, 2009.
- Barthes, Roland. "The Death of the Author." erişim 15.01.2014.
http://www.tbook.constantvzw.org/wp-content/death_authorbarthes.pdf 6
- Basmadjian, Garig. "Saroyan'la Samimi Bir Sohbet." *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- Bedrosian, Margaret. *The Magical Pine Ring: Culture and the Imagination in Armenian-American Literature*. Detroit: Wayne State University Press, 1991.
- Bhabha, Homi. "Postcolonial Criticism." *Redrawing the Boundries*. Haz., Giles B. Gunn ve Stephen Greenblatt. New York: Modern Language Association of America, 1992.

- Brah, Avtar. *Cartographies of Diaspora-Contesting Identities*. London: Routledge, 1996.
- Braudel, Fernand. *Uygarlıkların Grameri*. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Bulbulian, Berge. *The Fresno Armenians: history of a diaspora community*. Sanger, CA: Word Dancer Press, 2001.
- Butler, Kim D. "Defining Diaspora, Refining a Discourse." *Diaspora* 10/2.
- Calonne, David Stephen. "Pağış'in Dut Kokan Havası: Saroyan'ın Bitlis Arayışı." *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- Carnegie, Dale. *How to Win Friends and Influence People*. New York: Simon and Schuster, 1936.
- Charents, Yeghishé. "I Love The Sun Baked Taste of Armenian Words." *The Heritage of Armenian Literature*. 3. Cilt. Haz., Agop Hacikyan. Detroit, Michigan: Wayne State University Press, 2005.
- Cohen, Anthony P. *The Symbolic Construction of Community*. London: Tavistock Publications, 1985.
- Cohen, Robin. "Diasporas and the Nation State: From Victims to Challengers." *International Affairs* 72 (1996).
- _____, *Global Diasporas: An introduction*. London: UCL Press, 1997.
- Çağlar, Nedret. "Postmodern Anlayışta Siyaset ve Kimlik." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 13/III (2008),
- Danışmant, Can. "Çağdaş Ermeni-Amerikan Edebiyatında Köken Arayışı." Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir, 2012.
- Davutoğlu, Prof. Dr. Ahmet. "Medeniyetlerin Ben-İdraki." *Divân* 3 (1997).
- Der-Karabetian, Agop. "Multiple Social Identity as a Reflection of Modernity." *Armenian Review* 36/I (1983).

- Firmat, Gustavo Pérez. *Life on the Hyphen: The Cuban-American Way*. Texas: University of Texas Press, 1994.
- Floan, Howard Russell. *William Saroyan*. New York: Twayne Publishers, 1966.
- Gökdemir, Aziz. “Bir Gezinin Prizmasından William Saroyan.” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- Göral, Sevinç. “Psikoloji ve Psikanaliz Penceresinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi.” Erişim 7 Şubat 2014. http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index4_1_1.htm.
- Hagopian, Richard. “Burning Acid.” *The Dove Brings Peace*. New York: Farrar & Rinehart Inc.
- Hall, Stuart. “Cultural Identity and Diaspora.” *Identity; Community, Culture, Difference* içinde. Haz., Jonathan Rutherford. London: Lawrence & Wishart Limited, 1990.
- Herald, Leon Serabian. “Memories from My Village Put-Aränge Armenia.” Erişim 24 Mart 2014. <http://araratmagazine.org/2011/04/remembering-william-saroyan/>.
- Hodgson, Marshall. *Rethinking World History: Essays on Europe, Islam, and World History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- İbn-i Haldun. *Mukaddime*. Cilt I. Çev., Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1988.
- Jendian, Matthew. *Becoming American, Remaining Ethnic: The Case of Armenian-Americans in Central California*. New York: LFB Scholarly Publishing, 2008.
- Kouymijian, Dickran. “Bugün Saroyan’ı Kimler Okuyor?.” *Amerika’dan Bitlis’e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- Linde, Mauricio D. Aguilera. “Saroyan's Lonely Fruitcakes, and Other Goofs: Strategies of Resistance to the Culture of Abundance.” *Journal of the Short Story in English* 52 (2009).

- McIntosh, Wm. Alex. *Sociologies of Food and Nutrition*. New York: Springer Science-Business Media, 1996.
- Millas, Herkül. *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Nora, Pierre. *Hafıza Mekanları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Otyam, Fikret. "Bitlis Yolunda." *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- Özdemir, Seda. "Contemporary Armenian Literature in Turkey: The Literary Representation of Armenian Identity and History." Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2010.
- Park, Robert E. ve Ernest W. Burgess. *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press, 1969.
- Park, Robert E. "Social Assimilation." *Encyclopedia of the Social Sciences*. Haz., E. R. A. Seligman ve A. Johnson. New York: The Macmillan Co, 1930.
- Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Pattie, Susan P. "Longing and Belonging: Issues of Homeland in the Armenian Diaspora." Erişim 15 Kasım 2013.
<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/pattie.pdf>.
- Perroomian, Rubina. "Armenian-American Literature." *The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature: A – C*. Westport, CT: Greenwood Press, 2005.
- Rushdie, Salman. "Imaginary Homelands." *Imaginary Homeland*. New York: Penguin Books, 1992.
- Safran, William. "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return." *Diaspora I/I* (1991).

- Saroyan, William. "Bitlis." *Amerika'dan Bitlis'e William Saroyan*. Haz., Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- _____, *Don't Go Away Mad and Other Plays*. New York: Harcourt, Brace, 1949.
- _____, "Growing up in Fresno." Erişim 29 Ocak 2014.
<http://williamsaroyansociety.org/growing-up-in-fresno/>.
- _____, *Here Comes, There Goes, You Know Who*. New York: Pocket Books, 1963.
- _____, *İnsanlık Komedi*. Çev. Nurettin Özyürek. İstanbul: Varlık Yayınları, 1964.
- _____, *Madness in the Family*. New York: New Directions, 1988.
- _____, *My Name Is Aram*. Londra: Faber and Faber, 1963.
- _____, *My Name Is Saroyan*. New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1983.
- _____, *Obituaries*. Berkeley: Creative Arts Book Co., 1979.
- _____, *Ödlekler Cesurdur*. Çev. Ohannes Kılıçdağı. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- _____, *Rock Wagram*. New York: Doubleday and Company, Inc., 1951.
- _____, *Yetmiş Bin Süryani*. Çev. Ohannes Kılıçdağı ve Aziz Gökdemir. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2010.
- _____, *Yoksul İnsanlar*. Çev. Memet Fuat. İstanbul: Adam Yayınları, 1990.
- Shirinian, Lorne. *Armenian-North American Literature: A Critical Introduction: Genocide, Diaspora, and Symbols*. Lewiston: E. Mellen Press, 1990.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Can the Subaltern Speak?." *Marxism and the Interpretation of Culture*. Haz., C. Nelson ve L. Grossberg. Basingstoke: Macmillan Education, 1988.
- Surmelian, Leon. "The Sombrero." *Forgotten Bread: First Generation Armenian-American Writers*. Haz., David Kherdian. Berkeley: Heyday Books, 2007.
- Susman, Warren. *Culture as History: The Transformation of American Society in the Twentieth Century*. New York: Pantheon, 1984.

- Tashjian, James. "Introduction." *My Name Is Saroyan*. New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1983.
- Tsagarousianou, Roza. "Rethinking the Concept of Diaspora: Mobility, Connectivity and Communication in a Globalised World." *Westminster Papers in Communication and Culture 1*. London: University of Westminster, 2004.
- Tırpan, Murat. "Saroyan Ülkesi: Bir Yazarın Gölgesi." *Altyazı Aylık Sinema Dergisi*, 11 Aralık 2013. Erişim 15 Şubat 2014.
<http://www.altiyazi.net/yazilar/saroyan-ulkesi-bir-yazarin-golgesi/>.
- van den Berghe, Pierre. "Ethnic Cuisine: Culture in Nature." *Ethnic and Racial Studies* 7 (1984).
- Yavuz, Hilmi. "Dinler, medeniyetler, kültürler, diller." *Zaman*, 11 Kasım 2012. Erişim 28 Aralık 2013. http://www.zaman.com.tr/full-name/dinlermedeniyetlerkulturler-diller_2014077.html.
- Zekiyan, Boğos Levon. *Ermeniler ve Modernite*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2002.